

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Ivan Cankar

Podobe iz sanj

O M N I B U S

BES^eDA

Ivan Cankar

PODOBE IZ SANJ

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-068-5

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

Nikoli nisem prav lahko pisal; v teh zadnjih časih pa mi je vsak stavek, ki ga napišem, skoraj telesna muka. Niso le neprijetne in žalostne zunanje stvari, ki mi vežejo trudno roko in tišče misel k tlom. Res je najbrž, da bi mi tekla beseda glajše in veselejše, če bi ... če bi bilo vsaj malo sonca, če bi vsaj enkrat lahko dihnili iz polnih, osvobojenih prsi, vsaj enkrat lahko pogledal predse in nase brez strahu, z nezastrtim očesom. Ali vendar to ni poglavitno; in saj nisem edini med nami, ki bi potožil, če bi ga ne bilo sram. Vse nekaj drugega, globljega, silno bolestnejšega je, kar je storilo, da je moja govorica podobna plahemu, komaj razumljivemu jecljanju, da moja misel, namesto da bi svetla švignila proti nebu, prhutá nestalno, ne ve kam in ne more nikamor.

Mlad človek snuje verze, rimo stavi do rime; in vse teče prijetno po ravni strugi, brez težave, kar samo ob sebi, ter je nazadnje čisto podobno pesmi. Sladko cingljanje mu zveni v ušesu — odkod? Kakor spomin je na nekaj lepega, toplega, ki je bilo — kje, kdaj? Tiho, skrivnostno šepečejo besede, šume kakor z vetrom leteče listje — kaj neki pomenijo? Nekaj pomenijo vsekakor; oko je rosno, srce mehko ob njih zvoku. Ljubezen, hrepenenje, bridkost ... na tisoče jih je, brez števila, zmerom slajših in zmerom lepših; besede so, milo pojoče ... ali tako čudno daljne so, kakor da jih tam kje za goro prepeva z zamolklim glasom vse nekdo drug, neznan človek, ki je

morda že zdavnaj umrl. Njemu, človeku za goro, so bile nekoč te besede živa bitja s telesnim obrazom in vročo krvjo; drugim so brezglasna, brezoblična skrivnost, tudi tej mladi roki, ki jih piše trepetaje na zlato obrobljen papir. Brezoblična, brezglasna skrivnost, z rimami popisan zid, za katerim je življenje.

Ali nekoč pride ura — ne pobliskoma, kakor razsvetljenje iz nebes, temveč počasi, korak za korakom, noč do noči, motna, nema slutnja, ki se neslišno plazi v dušo in ni jasna, dokler ne stoji, tik pred licem; in ta mladi človek ugleda mrtvi, pobeljeni zid pred seboj in svoje mrtve besede na njem. Užaljen in osramočen občuti, da je bil podoben otroku, ki se igra s pisanimi kamenčki, izposojenimi besedami in se trudi, da bi zgradil novo hišo, ali morda celo tempelj. In ko ga obsenči to grenko spoznanje, tedaj —

Tedaj se ponavadi otrese te mračne slutnje, tega mrzlega spoznanja in piše dalje na zid, še več in še bolj na gosto. Zdi se mu, da je bilo tisto spoznanje le malodušnost, le plaho nezaupanje vase, ki časih zaloti človeka ponevedoma, kakor prehlad in nahod, in prav tako ponevedoma izgine. Od trenutka, ko preboli ta prehlad, je ponosen na svoje rime in občutljiv zanje, kakor je za svojo čednost in brezmadežnost zadržljivo občutljiv, kdor se nekje v globočini zaveda krivde. Z nemirnim očesom išče, kje bi iztaknil nevero in posmeh, ter zgrabi tujca na cesti za rokav: »Zaupaj vame, drugače joj tebi!« V spotiko je svojemu bližnjemu, v napoto romarju, ali vendar je vreden sočutja, ker najbolj je sebi v napoto in spotiko.

Zgodi pa se časih ob uri te mračne slutnje in tega mrzlega spoznanja nekaj mehkobno lepega, zelo ganljivega: človek

prebere grmado verzov, ki jih je bil napisal, nasmehne se jim napol ljubeznivo, napol bridkostno, poveže jih z rdečim trakom ter shrani skrbljivo med šolske zvezke in ljubezenska pisma, da jih nekoč, ko bodo večeri dolgi in noči brez spanja, s tresočo roko izvleče iz miznice in se ob tem orumenelem papirju, ob tej nežni, okrogli pisavi z rahlim vzdihom zamisli ... ne v rime, temveč v rosnega mladeniča, ki jih je pisal. Ko je bil tako postrgal z zida svoje ime, se nameri vesel in vdan po svojih pravih potih, kakor že so mu bila od začetka ukazana: v to ali ono pisarno, v takšno ali drugačno delavnico, na kateder, na prižnico, ali sploh samo v krčmo, vselej pa do spodobne, po vesti zaslužene mere spoštovanja in sreče.

In le malokdaj, komaj še ob močnem vinu mu pride na misel, da bi prisluškaval rimam, ki jih ob milih večernih urah nosi na metuljih krilih spomladanski veter.

Izmed vseh izbran, med vsemi zaznamovan pa je tisti, ki zasliši, kako tem lepim, daljnim, tujim besedam odgovarjajo in odpevajo iz globočine srca druge besede, čisto nove in čisto njegove, odpevajo še zamolklo, plaho, jecljajoč, pa zmerom bolj moško in zmerom bolj razločno, zmerom svetleje in glasneje; dokler v njih zvoku in svetlobi ne utonejo za vselej vse druge luči in vsi drugi glasovi. Pa glej čudo prečudno: one daljne, tuje, nerazumljive besede so letele na beli papir kar same, druga se je prijazno vrstila k drugi in ponevedoma, na lepem je zaklenkala pesem, kakor da je bila že zdavnaj na papirju, v zraku in v ušesu; beseda nova, beseda lastna pa se brani papirja, noče na jezik, ne v pero. V srcu je; jasna je v njem, zrela, vpije, da bi ugledala jutranjo luč; ali prirastla je globoko v dnu, iztrgati jo je treba siloma, neusmiljeno, pa naj se razlije kri. Ker iztrgati jo je treba, ták mu je bil dán ukaz,

ki se mu ne more upreti; dán mu je bil tisto uro, ko se je v njegovem mlademu, prezgodaj razcvelem srcu prvikrat napol za vedno zganila nova beseda; v tistem hipu, ko je prvikrat, napol še v sanjah, vzkliknil iz globočin. Takrat je bila njegovemu življenju in nehanju izrečena sodba do konca dni, sodba trpljenja brez primere, enakega edinole sladkosti, ki je v njem, plamen v plamenu.

Spočetka so bile besede kakor mlado cvetje, ki poganja svoje tenke, nežne korenine v zrahljani prsti, še v spominu na roso in sonce: lahko jih je bilo razmajati, ne vzdihla ni bilo, skoraj ne kaplje krvi, ko je vesela roka utrgala cvet, ga pripela dekletu na bluzo. Toda globlje, zmerom globlje v grudo segajo korenine, že so razrile prst, razmaknile mogočne skale, zaplele se in zagostile z živim omrežjem naravnost v središču; kjer je sanjalo poprej ponižno cvetje, stoje široki, donebesni, temni bori — posekaj jih zdaj, izruj jih! En sam udarec sekire bo vzbudil v bolelost in grozo ves prostrani, mračni gozd, zaječalo bo globoko v zemlji sami. Srce se vije in stiska od bolečine, brani se, rajši bi molčalo; ali molčati ne sme, trpeč mora oznanjati svoje trpljenje, ker taka je sodba in zapoved.

Vsak hram v velikem domovanju človeškega srca ima skrite duri v drugi hram ... in ta v tretji ... in še nadalje, nadalje, brez konca, iz kapelice v kapelico, iz ječe v ječo, iz skrivnosti v skrivnost; vsake stopnice, še tako temne in strme, vodijo le do drugih stopnic, temnejših in strmejših, iz globočine v globočino, iz mraka v mrak. Mnogokdaj se zazdi človeku, da je že odprl duri v zadnji hram, da stoji že vrhu zadnjih stopnic in gleda v samo dno, ki še nikomur ni bilo očito; predrzna je ta misel in malodušna obenem, znamenje utrujeno-

sti, senca tiste mrzle bele roke, ki ga nekoč usmiljeno poboža po licih ter ga odreši. Trenutki so, morda komaj zavedni, ko si malodušen zaželi te usmiljene roke. »Tukaj je konec, odpočijem si!« pravi — in glej, še so tam stopnice, še so tam dur, še v skrivnost ... Vzdigni se, pojdi, ne odlašaj! »Tukaj je dno,« praviš, »zdaj bo vse razodeto!« — pa glej tam, glej stopnice, vstani, spusti se v globočino, v noč! Iz dna, prav iz dna bi se rad izpovedal, iz dna zaklical naglas vsem ljudem, da bi slišali na svoja ušesa in videli na svoje oči — ali poslednjega dni ni, zadnje, za vselej odločilne, odrešilne besede ni, še nihče je ni slišal, ne izpregovoril; vse je zgolj blodnja in pot, je brezkončno romanje po tihih katakombah srca.

Življenje, ki ga živi to betežno telo zunaj pod glasnim soncem, je le medel odsvit, le motna prispodoba onega drugega življenja, ki je zaklenjeno v tebi in v meni. Motna prispodoba je, ki bolj zastira in pači pravo lice človeka, nego da bi ga po resnici razodela. Do mozga, se ti zdi, da poznaš svojega bližnjega, videl si ga na svatbi in na sedmini; pa izbruhne besedo ponevedoma, v strahu, v sili, v čeznaturi radosti — in pred teboj stoji vse nekdo drug, tujec, ki ga nisi še nikoli srečal, človek, ki je podoben tebi, vsem in nikomur. Le tistemu, ki je bil neustrašen, zadnje resnice željan posegel v lastne globočine, le tistemu se razgrnejo vse prispodobе, se odpro katakombe v srcu brata.

Brez počitka blodi romar po teh skrivnostnih hramih, po teh mračnih stopnicah, ki tonejo v brezna. Nakopičene vidi dragocenosti, kakor jih nikoli ni slutil, še več vidi strahot, ki jim ni podobe ne imena; vesel je časih, da bi hvalo zapel do nebes, mnogokdaj žalosten, da bi se razjokal na kolenih. Ali ko se povrne z dolge poti ves poln spoznanja ter stopi med

ljudi, da bi jim pripovedoval o vsem, kar je videl, se mu jezik ne gane, mu noče beseda iz ust. In kar nazadnje siloma, jec-ljaje in šepetaje iztisne iz grla, ker molčati ne more, je komaj znamenje, komaj spomin tistega, kar je gledal z lastnimi očmi.

Ni ga strah, romarja, ne strah očitne izpovedi — čemu bi ga bilo strah? On ve, da je ob tistem času, ko je blodil po hramih in stopnicah svojega srca, hodil obenem s prižgano lučjo po zaklenjenih svetiščih svojega bližnjega, vsakega in vseh; kamor je stopil, mu ni bilo treba trkati, že pogledu njegove-mu željnemu, vročemu so se odpirale duri na stežaj; in kamor se je ozrl, je bil doma. On ve, da so si v tistih tihih globočinah vsi ljudje bratje, kakor nikjer drugje, tudi v cerkvi ne. On ve, da bi se kakor od pepela zgrajene sesule stene med njimi, če bi se kdaj le za hip spogledali iz dna. Pred hišo je semenj; tam so barantači, mešetarji, cigani, tatovi; od vseh strani in na vse strani brizga pohlepnost, škropi zavist, pljuje sovraštvo; kadar pa je semenj pri kraju in se barantači, mešetarji, cigani in tatovi zaklenejo vsak v svojo bajto, v tisto pravo, ki je sto klaf-ter pod semanjo zemljo, takrat — jih ni več; en sam človek je; in ta človek je visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čustvih, čist, nesebičen, brezmejno vdan v svoji vesoljni, vsako božjo stvar tesno objemajoči ljubezni. Vse to ve romar, zato ga ni strah, da bi se očitno izpovedal v imenu svojem in svojega bližnjega.

Ni ga strah, ali sram ga je. Človeka ni sram nagnusnih, spolzkih grehov, ki jih je bil nagrmadil na semnju; teh ga ni sram, kakor da bi mu le kar tako od suknje viseli in se jih lah-ko otrese že spotoma na cesti. Ali sram ga je čiste lepote, ki jo hrani zaklenjeno v sebi in ki je ostala neoskrunjena sredi

pohujšanja v semanji krčmi, neoškropljena od mlak in luž, od kvant in kletev. Te lepote ga je sram. Rajši bi očitno razgalil svoje grešno telo, nego da bi bratu le za ozko špranjo odprl duri v hram, kjer gori čista luč, ki jo je bil v samotni uri sam prižgal. Skrbljivo čuva, da bi nikoli nihče ne zvedel za kapelico, v kateri hrani svoje najsvetejše boli, svoje najtišje radosti, brezmadežnost svoje mladosti, svoje najplemenitejše dejanje, morda edino v dolgem življenju ... Vsega najlepšega ga je sram, nájbolj sram pa ga je ljubezni.

Tebe, romar, ne sme biti sram! Tebi, romar, je ukazano od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati. Nimaš pravice, da bi zaklepal duri, tudi tistih ne, ki jih sam le s trepetajočo roko odpreš. Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojazni, da prineseš ljudem to luč. Mnogokdaj ti je beseda okorna in težka, skriva se, boji se, kakor plah otrok tuje družbe; mnogokdaj okreneš glavo v stran, povesiš oči, ker tudi tebe, nájbolj še tebe, naglas govorečega, je sram ljubezni. Ali vsaka beseda, iz sramu zatajena, bi te vekomaj žgala na srcu; in ti, o romar, poznaš to bolečino!... Spomni se na svojo mater, nanjo, ki je v grobu! Povej, kaj bi ne šel po golih kolenih, obkopal grob z rokami, da bi ji rekel, kar ji nisi hotel reči, dokler te je slišala? Eno samo besedo morda, le eno, iz nečimrnega sramu, iz srčne skoposti zatajeno? Še na druge se spomni, na mnogoštevilne, ki te ne slišijo več in te nikoli ne bodo slišali, ki so željni čakali na tvojo besedo, pa jim je nisi dal! Ne molči, da ne boš tožil gluhim grobovom, klical iz dna, ko bo veter razpihal tvoje besede v gozd in polje!...

Kako je nenadoma tako težka moja beseda, tako polna solz, kako se bolestno trga in prestrašenega srca!...

To noč sem videl velik grob, segal je od planin do morja. Mrtvec je ležal v njem, tako svetel in lep, da so nebeške zvezde zamaknjene strmele nanj. Na obrazu njega, ki je ležal v grobu, je bilo okamnelo brezmejno trpljenje, na ustnicah, teh ubogih, je trepetalo zadnje očitaje: »Naštej mi ure, sin, ko si z vdanostjo gledal name, s čisto ljubeznijo pomislil name! Reci besedo, ki si mi jo pravo in toplo dal, iz dna, dal mi z njo kapljo živega življenja! Pokaži mi solze, ki si jih potočil zaradi mene, pokaži mi kri, ki si jo prelil v mojem imenu! Tvoje roke so prazne; lezi k meni, še je prostora dovolj!« —

O Bog, saj so bile le sanje, — saj je še čas, še čas. —

OGLEDALO

Kod pač sem hodil, kje sem živel toliko dolgih let? Kaj se mi je prej vse le sanjalo in sem šele zdaj prav izpregledal? Bil sem med ljudmi ves čas, brez števila sem jih spoznal po imenu in zdelo se mi je, da jih poznam do dobrega tudi po licu in srcu. Zdaj pa mi je očito, da sem blodil med samimi sivimi sencami, ki so se motale brezoblične in nestalne pred menoj napol spečim; in kar sem lahko verjen gledal in poslušal, obtipal in občutil, je bila časih daljna prispodoba resnice, ponavadi pa je bila potvora in laž. Tako bi bil predremal svoje dni do konca, nazadnje bi bil tiho ugasnil med sencami, senca tudi sam, sirota slepo rojena, gluha in nema, bežen stavec, ki nikoli otrok ni bil.

Ali roka božja se je prikazala iz nebes in je postavila na zemljo ogromno ogledalo, ki se z gorenjim robom opira samih zvezd, sloni s spodnjim na dnu morjá ter sega na obeh straneh od jutranje zarje do večerne. In vse, kar je živega na zemlji, se je kakor uróčeno ozrlo v to silno božje ogledalo, utelesilo se je v njem po svoji pravi podobi, brez lišpa in nakita, brez žide in žameta. Grešni človek je stopil pred sodnika in pravični sodnik je sodil brez besed.

Kaj si to ti? Saj to nisi ti, prijatelj moj, gromovnik nad gromovniki, ne spoznam te! Nekoč je živel mlad fant, ki je nosil široko črno pentljo, zavozlano na tak način, kakor so jih svoj čas nosili umetniki in brivci. Navdušen je bil brez mere

in kraja, navdušen tako rekoč že iz gole navdušenosti. Ljubil je domovino, da se je razjokal že ob samem imenu njenem; na očitni cesti ji je ponujal svojo srčno kri in trpel je hudo, ker ni bilo tistih dob nikakšne priložnosti za plemenito junaštvo. Pa da bi si vendarle ne mogel očitati brezdelja in mlačnosti, je stikal po skrivališčih za strahopetci, tiholazci in sebičneži, in kogar je zalotil, ga je zgrabil za ovratnik ter ga vlekel brez milosti na kamen sramote. Kadar je stopal med ljudmi z napetimi koraki, visoko čelo ovenčano s svetlimi kodri, so kazali za njim, šepetali: »Glejte ga, to je tisti, to je on!« — in svet je spoštljivo postajal, se je razmikal, da mu napravi pot ... Kaj si to ti, prijatelj moj? V kotu ogledala, sam vase zakrknjen, ubog, siroten, od lastne ničevosti opljuvan, trepeče nag človek, ki mu je bil strah, ta nizki, telesni, plahorepi strah nagrabil kožo, da se osramočena opleta stokajočih kosti ... Stran se obrnite, oči, v lepši kraj pogledajte, v drugo lice!

Poznal sem suknjo svoje dni, ki je bila spoštljiva od vrha do tal. Imela je širok ovratnik od žlahtne bobrovine in lepo napeta je bila na trebuhu. Kamorkoli se je prikazala ta spoštljiva suknja, so se ji odkrivali in priklanjali, pozdravljali jo prisrčno; marsikatero oko se je orosilo od prečudne ginjačnosti, kakor se orosi oko človeku, kadar odpre zjutraj okno ter po dolgih dneh puščobe in mraka ugleda nad vzhodnimi hribi svetlo zarjo nebeško. Ta suknja je že od daleč razodevala, je na vse štiri strani škropila dobrotljivost in blagomilje. Ni trosila cekinov iz širokih rokavov, ni delila pogač iz gosposkih žepov, toda smehljala se je ljubó in prijazno, božala je toplo, zavzdihnili časih; in ta njen smehljaj je bil siromaku zlata miloščina, vdovi in siroti sladka tolažba. Beseda je šla pred njo, kakor gre cerkovnik s kadilnico pred župnikom: »Poklek-

nite, hvalite jo do nebes, to suknjo; zakaj milost siplje, blagor daje, koder hodi, kamor pogleda!... « Kaj se ni ta široki obraz košatil nekoč iznad tiste spoštljive suknje? Tam strmi iz ogledala, strmi z rumenim volčjim pogledom; lica so do kosti razjedena od pohlepnosti, zobje obrušeni od zlata, ki so ga bili grizli in glodali. In suknje ni nikjer, ni je spoštljive suknje s širokim ovratnikom od žlahtne bobrovine, ni je, ki je rosila blagomilje na vse štiri strani; razgaljen stoji tam, v svoji sramoti prezebajoč; v rokah, jastrebovih krempljih, išči mošnjiček Judežev in ta mošnjiček je nabasan, do vrha poln; tišči ga trepetaje, da sika blatna kri izpod nohtov, skril bi ga rad, ga skriti ne more. Uboge oči ve moje, stran se obrnite!

Stran se obrnite, uboge oči ve moje, ali ne tja, ne tja, grozota je tam, da ji ni primere celo ne v tem strašnem ogledalu! Videl sem jo nekoč, Suzano, spomladi, v maju. Takrat bi se njeni čisti lepoti ne bilo približalo z brezbožnim poljubom niti samo rosno sonce jutranje. Če je šla preko polja, so se ozirale za njo cvetice in so jo pozdravljale. In kamor se je smehljaje ozrlo njeno oko, je senca ugasnila, je bil madež izpran. Tako je prepevala med nami mladost, šla je mimo nas in njeni šolni se niso dotaknili tal ... Ena sama ostudna, gnijala rana se razkazuje tam, išče kraja, kjer bi bila najbolj očitna; dvoje temnih, zeleno obrobjenih oči, dvoje brezsrarnih grehov vabi izpod oskrunjenega venca, v nabrekle ustnice so se bili zajedli polnočni poljubi in kličejo po tovariših ... Ne več! Ničesar več!

O, ničesar več! Toda oči so uróčene, da ne trenejo ne za hip, da gledajo verno tja, kamor jih je gledati strah in sram. Kolikor sem jih kdaj poznal obrazov, milih in nemilih, so vsi nezaslišano, grozotno pretvorjeni v svoje spake; in komaj

časih, kakor samotna vešča nad močvirjem, se zasveti tiha lučka, trepetajoča, belo lice, ki ni bilo oškropljeno, čisto srce, ki je šlo skozi medeno goro greha in ga ni okusilo. V božjem ogledalu je laž z zobmi šklepetaje slekla ukradeno oblačilo resnice in gleda sama svojo nagoto. Videl pa nisem le posameznih obrazov, ki sem jih spoznal trudoma, z bolešno slutnjo; videl sem obiloštevilne gruče ljudi, roječe od hriba do hriba, čaščene prej in imenitne, svetu vodnice in vzglednice, zdaj kup smeti poleg kupa gnoja. In videl sem dolge procesije ljudstev, predpustne procesije, kjer ni bilo s pisanimi capami našemljenih, pijanih teles, temveč so bili Kurentovi romarji brez cunj in trakov, brez krink in zvončkov, vsi goli, našemljeni edinole z iz prsi visečimi, vsej cesti v zgledovanje odprtimi srci, v katerih so bili pljunki namesto krvi. In videl sem narode, silne, sijajne, človeštvu duh in pest, v izobilju, modrosti, slavi in mogočnosti Bogu kljubujoče; videl sem jih ... Oči, kaj nimate več solz?

Če jih imate še, zdaj jih iztisnite do zadnje! Kdo strmi tam name iz ogledala, med zadnjimi, med skritimi, osramočeni-mi? Kaj ga nisem videl že, vse lepšega, vse čistejega, vse močnejšega, zdavnaj, zdavnaj v svoji, mladosti? Če imate še solz, oči, iztisnite jih do zadnje! ... Kaj bi tožil? Spomni se, da si rekel sam: Grešni človek je stopil pred sodnika in pravični sodnik je sodil brez besed. —

GOSPOD STOTNIK

Dokaj časa je že, da so zadobile moje sanje in pač sanje vsakega človeka čisto novo, prav posebno lice. Nič več niso puste blodnje, bežne megle, ki se brez smisla in vzroka prelivajo druga v drugo ter se nazadnje razpuhte v nič. Niso več tiste sanje, ki jih človek zjutraj strmeč ugleda z zaspanimi očmi ter napol smehljaje, — napol jezen zamahne z roko: »Vrag vas vzemi, odkoder vas je dal!« — in ki nato smešno grozno odkobalijo v brezno, kakor se ob rani zarji škratje poskrijejo v gozd. Sanje, ki jih sanjam zdaj jaz in ki jih sanjaš ti, so senca prave resnice; pač so oblike strahotno povečane, nad vse čudno pokvečene in skrivenčene, toda resnica le ostane, spoznaš jo koj in srce ti je žalostno.

Hladno jesensko jutro je bilo, megle so se vlačile po dolini in se plazile ob strmih rebrih gora, na vrhovih se je v žarkih zgodnje zarje belil prvi sneg, ki je bil zapadel ponoči. Nebo je bilo jasno; še se je spominjalo na polnočni sneg in na mrzle jutranje zvezde, ali že je čakalo sonca.

Gledal sem skozi okno; to okno še nikoli ni bilo umito, zato sem gledal kakor skozi pajčolan, razločil pa sem natanko vse, kar se je godilo pred menoj; tudi glasovi so bili v čistem jutranjem zraku tako jasni, da sem slišal in razumel vsako besedo. Dvorišče je bilo za ped na visoko posuto s črnkastim prahom, ki se je bil čez noč spremenil v mastno blato; s prav takim prahom so bile pokrite tudi nizke strehe barak in uvelo

listje oreha, ki je stal samotni sredi dvorišča; pod tem orehom je držal vojak na uzdi osedlanega konja, ki je pohrskaval in vztrepetaval od hlada in nemira.

V dolgi, ravni vrsti je stala kompanija, napravljena, da se še tisto uro napoti na bojišče. Stali so tam kakor od kamna, nobeno oko ni trenilo; sloka telesa so bila narahlo upognjena pod bremenom težkih nahrbtnikov. Nikoli poprej nisem videl na enem samem tesnem kraju toliko mlade lepote. Vsi obrazi so bili še zelo mladostni, skoraj otroški in vsi so bili sveži, kakor v rosi in zarji umiti; tudi v očeh je bila svetla rosa, gledale so kakor iz daljnih krajev, iz lepih sanj; vse pa so bile nepremično uprte v gospoda stotnika, ki je s počasnim, malobrižnim korakom stopal pred nemo vrsto gor in dol.

Stotnik je bil sila visokega života, za glavo je bil višji od kompanije; ogrnjen je bil v ohlapen črn plašč, izpod tega je gledalo dvoje zelo dolgih in tenkih nog; v roki, ki je bila še v rokavici koščena in krempljasta, je držal palico, na katero se je gredoč opiral. V obraz mu nisem videl, ker je bil ves čas obrnjen proti vrsti. Korak za njim je stopal mlad praporščak, ki se je časih plaho ozrl, kakor se morda ozre človek, ki bi rad pobegnil, pa občuti, da je priklenjen brez usmiljenja.

Še enkrat je gospod stotnik začel od kraja svoje ogledovanje. Postal je pred prvo številko v vrsti, pred visokim, vitkim fantom, ki je strmel nanj s črnimi, zamolklimi očmi. Stotnik je stopil tik predenj.

»Kako ti je ime?«

Fant je povedal svoje ime in tedaj mi je presunilo dušo: saj te poznam, ti lepi, mladi fant! Ti zamišljeni, s polnim srcem v veliko prihodnost strmeči! Mož med tovariši, poslušen

otrok med modrimi starci! Živa veja na drevesu; če bi jo odžgali, bi bilo ranjeno drevo samo!

Stotnik je vprašal nadalje

»Ali imaš očeta doma?«

»Nimam ga več!«

»Pa koliko bratov in sestra?«

»Nimam jih!«

»Ali ti vsaj mati še živi?«

»Mater še imam!«

In luč se je vžgala v zamolklih očeh.

Tedaj je stotnik vzdignil palico, dotaknil se z okovanim koncem fantovih prsi ter pomignil praporščaku, ki je stal za njim. Ta je potegnil izza rokava zapisnik ter je s tresočo roko zapisal fantovo ime. In fant je prebledel.

Stotnik je šel mimo drugega in se ni ozrl nanj; stopil je do tretjega in si ga je ogledal natanko. Ta je bil pač vesel, zgovoren in glasen mladič, slovit pevec in ljubljenelec deklet. Imel je zdrav, okrogel obraz, ob drobnih ušesih se je vilo par svetlo-pšeničnih kodrov, sinje oči so naglas prepevale, temno rdeče ustnice so se krožile v prijetnem smehljaju.

»Ali imaš nevesto doma?« je vprašal stotnik.

»Imam jo, gospod stotnik!«

Še glasneje so prepevale sinje oči, v svetlo daljavo je segla pesem.

Stotnik je vzdignil palico, praporščak je pisal.

In pesem je ugasnila v sinjih očeh.

Tako je stopal gospod stotnik počasi dalje ob dolgi vrsti; pregledoval je, izpraševal in izbiral. Časih je izpustil po dva in tri, nekaterega niti pogledal ni, časih pa jih je zaznameno-

val kar po pet in šest zapovrstjo. In zdelo se mi je, da nalašč in preudarno izbira najmočnejše in najlepše.

Prišel je do kraja, poslednjikrat je vzdignil palico, nato se je okrenil. Takrat sem videl njegov obraz in srce mi je utihnilo. Ta obraz je bil brez kože in mesa, namesto oči je bilo izkopanih v lobanjo dvoje globokih jam, dolgi, ostri zobje so se režali nad golo, silno čeljustjo. Stotniku je bilo ime Smrt.

»Naprej ... marš!«

Kompanija se je sunkoma zaokrenila ter se napotila s čvrstim koraki v meglo nizdol. Pred njo je jezdil gospod stotnik; visoko iznad megle se je dvigal njegov črni plašč. —

OTROCI IN STARCI

Otroci so imeli navado, da so se pogovarjali, preden so šli spat. Posedli so po široki peči in so si pripovedovali, kar jim je pač prišlo na misel. Skozi motna okna je gledal v izbo večerni mrak z očmi, polnimi sanj, iz vseh kotov so se vile kvišku tihe sence in so nosile prečudne bajke s seboj.

Pripovedovali so, karkoli jim je prišlo na misel, ali na misel so jim prišle samo lepe zgodbe, iz sonca in toplote, iz ljubezni in upanja spletene. Vsa prihodnost je bila en sam dolg in svetel praznik; med božičem in veliko nočjo ni bilo pepelnice. Tam nekje za pisanim zagrinjalom se je vse življenje migljajoče in utrinkujoče prelivalo tiho iz luči v luč. Besede so bile napol razumljivo šepetanje; nobena povest ni imela začetka, ne razločne podobe, nobena pravljica konca; časih so govorili, vsi štirje otroci hkrati in nihče ni motil drugega; vsi so gledali zamaknjeni v tisto prelepo luč nebeško, tam pa je bila zvoka in resnična vsaka beseda, je imela vsaka povest svoje čisto živo in jasno lice, vsaka pravljica svoj sijajni konec.

Otroci so si bili tako podobni med seboj, da se v mraku ni prav nič razločil obraz najmlajšega, štiriletnega Tončka, od obraza desetletne Lojzke, najstarejše med njimi. Vsi so bili v lica ozki in drobni in vsi so imeli velike, na stežaj odprte, vase in v daljavo zamišljene oči.

Tisti večer je z nasilno roko poseglo v nebeško luč nekaj neznanega iz tujih krajev, udarilo neusmiljeno med prazni-

ke, povesti in pravljice. Pošta je bila oznanila, da je oče »padel« na Laškem. »Padel je«. Nekaj neznanega, novega, tuje- ga, čisto nerazumljivega je stopilo prednje, je stalo tam visoko in široko, pa ni imelo ne obraza, ne oči, ne ust. Nikamor ni sodilo; ne v to glasno življenje pred cerkvijo in na cesti, ne v ta topli mrak na peči, tudi ne v pravljice. Ni bilo nič veselega, pa tudi nič posebno žalostnega; kajti bilo je mrtvo, saj ni imelo ne oči, da bi s pogledom razodelo, čemu in odkod, in ne ust, da bi z besedo povedalo. Misel je stala pred to ogromno prikaznijo uboga in plaha, kakor pred silnim črnim zidom, in ni mogla nikamor. Približala se je zidu, tam je obstrmela in je umolknila.

»Kdaj pač se zdaj povrnejo?« je zamišljen vprašal Tonček.

Lojzka ga je ošinila z jeznim pogledom:

»Kako bi se povrnili, če so padli?«

Vsi so molčali, vsi štirje so stali pred silnim črnim zidom in niso videli čez.

»Tudi jaz pojdem na vojsko!« se je nenadoma oglasil sedemletni Matijče, kakor da je bil z urno roko zagrabil pravo misel in vse, kar je treha reči.

»Si premajhen!« ga je z globokim glasom posvaril Tonček, štiriletni, ki je hodil še v krilu.

Milka, najdrobnejša in najbolehnjejša med vsemi, zavita v preveliko materino ruto, da je bila podobna popotni culi, je prosila s tihim, mehkim glaskom, kakor od nekod izpod sen-ce:

»Kakšna da je vojska, to povej, Matijče ... povest pripoveduj!«

Matijče je razložil:

»Vojska je pač taka, da se ljudje koljejo z noži, sekajo s sab-

ljami in streljajo s puškami. Kolikor več jih pokolješ in posekaš, toliko boljše je, nobeden ti nič ne reče; ker tako mora biti. To je vojska.«

»Pa zakaj se koljejo in sekajo?« je vprašala Milka, nebogljenka.

»Za cesarja!« je rekel Matijče in obmolknili so. V daljni daljavi se je prikazalo pred njih zastrtimi očmi nekaj silnega, od svetle gloriije obžarjenega. Niso se ganili, sapa si je komaj upala iz ust; kakor v cerkvi, ob velikem blagoslovu.

Nato je Matijče vdrugič zamahnil z naglo roko ter zagrabil svojo misel, morda le zato, da bi na obe strani razmaknil tišino, ki je mrko ležala nad njimi.

»Tudi jaz pojdem na vojsko ... nad sovražnika pojdem!«

»Kakšen pa je sovražnik ... ali ima rogove?« je iznenada vprašal tenki Milkin glas.

»Seveda jih ima ... kako pa bi drugače bil sovražnik?« je resno in skoraj jezno zatrdil Tonček.

Tudi sam Matijče ni vedel pravega odgovora. »Mislim, da jih nima!« je rekel počasi, toda beseda se mu je gredoč ustavila.

»Kako bi imel rogove ... človek je, kakor mi!« se je oglasila nejevoljno Lojzka; nato pa se je zamislila in je še rekla: »Samo duše nima!«

Po dolgem preudarku je vprašal Tonček:

»Kako pa je, če človek pade v vojski ... takole vznak?« Pokazal je, kako človek pade vznak.

»Pobijejo ga ... do mrtvega!« je mirno razložil Matij če.

»Oče so obljubili, da mi prinesejo puško s seboj!«

»Kako bi jo prinesli, če so padli!« ga je osorno zavrnila Lojzka.

»Pa so jih pobili ... do mrtvega?«

»Do mrtvega!«

Osmero mladih, na stežaj odprtih oči je zamolklo in plaho strmelo v mrak ... strmelo v nekaj neznanega, srcu in pameti nerazumljivega.

Ob tistem času sta sedela stari oče in stara mati pred hišo na klopi. Zadnja rdeča zarja se je svetila izza temnega listja na vrtu. Tih večer je bil; samo od hleva sem se je pridušeno glasil zategnjen, že hripav jok; najbrž je bila tam mlada mati, ki je bila šla krmit živino.

Stara dva sta sedela globoko sključena, tesno drug ob drugem in sta se držala za roko, kakor že dolgo ne poprej; gledala sta v nebeško zarjo večerno z očmi brez solz in nista rekla nobene besede. —

STRAH

Troje jih je sedelo za mizo; eden je imel grbo drugi je šepal, tretji je bil bebec.

Bebec je zapel z lepim in čistim glasom: »Kaj nam pa morejo — morejo — morejo — « Grbec je natočil vina sebi in obema onima ter je rekel šepavcu:

»Tako se mi zdi, ko točim, kakor da bi mi trije ne smeli sedeti za mizo. Še v kotu ne. V veži in na tleh je po pravici naša miza!«

Šepavec se je ozrl po izbi, ki je bila gluha in nema.

»Kar ostanimo, dokler je vse prazno!«

Tedaj je grbec povесil glavo.

»Preveč je prazno! Nikoli nisem maral takih izb, kjer človek devetkrat sliši lastno besedo. Že otroka me je bilo strah, kadar sem bil sam, četudi ob belem dnevu. Zdelo se mi je: zdaj le se odpro duri, prav počasi, prav tiho, še kljuka ne bo klenknila; in ko bodo odprte na stežaj, bo stopil v izbo — kdo?«

»Kdo?« je mrko izpod čela vprašal šepavec ter se je ponevedoma ozrl proti durim.

»Saj to je najhujše — kdo? Ne bilo bi strahu, da bi človek vedel, kdo in kakšno je strašilo, tista prikazen, ki čaka pred durmi, da nagne kljuko, se priplazi v izbo. Strah je bolezen, ki snuje v samotnem srcu prečudne podobe, dokler jih nekoč ne utelesi. Le slutnja je neznanega, izvenčloveškega; zato

umrje človek od strahu, ker mora umreti; kako bi živel med glasnimi ljudmi, ko je bil že pogledal na ono stran?»

Bebec je buljil predse s praznimi očmi in je pel brez nehanja:

»Kaj nam pa morejo — morejo — morejo — «

Šepavec je smehljaje pokazal nanj.

»Ta je tudi pak že pogledal na ono stran! Ali veš, kaj se mu je pripetilo, ko je bil še otrok? Bil je nekoč sam doma, v veliki izbi, in pozen mrak je že bil; domači so bili šli nekam na svatbo zijala prodajat. Otrok se je stisnil v kot in je gledal, kako se plazi noč po prstih zmerom bliže proti njemu. Tedaj se spomni nanj sosed, stric Šimen, ter ugame koj prav posebno burko. Poišče votlo bučo, ji napravi oči in usta ter pritrdi vanjo prižgano svečo. To bučo si postavi na glavo, nato si ogrne še dolgo belo rjuho in tak se napoti v vežo. Prav tiho, prav počasi odpira duri, odpre jih na stežaj, stoji na pragu visok in strašen in ne reče nobene besede. Kakor je bil prišel, tako odide, prav tiho in počasi zapre duri za seboj. Nato ugasne zunaj svečo, vrže bučo in rjuho stran ter se povrne v izbo ves vesel in glasen. No, Mihec, kaj pa ti, da si tako sam in tih in da se skrivaš v kot? Ali te je morda strah? Otrok ne zine, tišči se k zidu, se trese po vsem telesu in šklepeče z zobmi. No, Mihec, kaj bi se tresel — saj sem jaz, stric Šimen! Otrok molči. Jezik se mu je pač še razvezal, pamet pa mu ni shodila nikoli ... Kaj, ali je ta tudi pogledal na ono stran, ko je videl strica Šimna z bučo in rjuho?»

»Tudi ta je pogledal na ono stran ... blagor mu, da je pogledal tako zgodaj!« je zamišljen in žalosten odvrnil grbec. »Saj ni videl strica Šimna! Če bi bil koj takrat, kar pred njim snel bučo, vrgel rjuho stran ter se mu zasmel naglas, bi ot-

rok ne verjel, da prikazen ni bila prikazen, temveč da se je bil našemil stric Šimen. Ker v hipu, ko so se odprle duri na stežaj in se je visoko pred njim zasvetilo dvoje rdečih oči, je ugledal tisto, kar je bilo v samoti zasnovalo že njegovo splaseno srce samo ... Blagor se mu! On poje ... nama se noče, ker nisva še ugledala strica Šimna!»

S čudnim smehljajem, ki ni bil prav nič vesel se je ozrl šepavec proti oknu; mračilo se je.

»Zdi se mi, da je že blizu!»

»Tudi meni se zdi!» je zavzdihnil grbec. »Strah mojega srca ga oznanja. Ko bi se le dalo pobegniti kam iz samote, iz tišine; ali ne da se; človek nosi to samoto s seboj, kamorkoli nameri korak ... Ali jih slišiš?»

Zunaj se je oglasilo prešerno vrskanje in petje, prišlo je bliže, šlo mimo hiše ter se razleglo v klanec nizdol. Bebec je zavrnil in skočil proti oknu, šepavec ga je surovo potegnil za rokav nazaj ter ga posadil na stol.

»Molči, pokveka ... ali te ni sram?» Grbec je globoko povešil glavo ter skril oči v dlani.

»Morda bodo že jutri gledali smrt ... ali smrt ni strašilo, ni neznana prikazen, ki se potuhnjeno priplazi skozi mračno vežo; nezastrta, velika in jasna stopi pred človeka in ga vzdigne v naročje ... Morda bodo okusili hude bolečine; ali bolečina ni ... «

»Ni stric Šimen z votlo bučo na glavi in z rjuho na plečih!» je rekel šepavec.

»Ti, nesrečnež, ne boš gledal smrti, kakor jo bodo gledali vriskajoči fantje tam zunaj ... priplazila se bo nekoč tiha in grda izpod postelje, strašilu podobna. Ne boš okusil bolečine. Zavržen si, preklet, da sediš v samoti, se oziraš proti du-

rim, čakaš in trepečeš, kdaj da se prikaže tisto, kar se mora prikazati! Že je v tvojem srcu to neznano strašilo in kmalu bo utelešeno ... Ali niso duri samo priprte? Zdi se mi, da je zapihal hlad iz noči«

»Že je blizu, pravim, že je v veži!« se je stresel šepavec. »Kaj pa ti, mali moj Mihec, kaj ti se nič ne bojiš, se ne bojiš, da bi zdajle prišlo tisto, silno do nebes, pogledalo te s svetlimi očmi in ... «

Bebec se je široko zasmel ter je zapel z zvonkim glasom:

»Nič nam ne morejo — morejo — morejo — «

Iz daljave, iz doline se je glasila ubrana pesem:

»Oj, ta soldaški boben ... «

V izbi se je strnila gosta noč, da ni bilo razločiti nobenega lica več.

Grbec in šepavec sta umolknila. —

MAJ

Šel sem najprej na vrt. Tam so cvetele jablane; nekatere so bile čisto bele, druge so imele na mehkih lističih rahel rožnat dih, kakor se prikaže zjutraj na otroških licih. Pod jablanami se je razprostirala bleščeča sinja preproga potočnic, tako na gosto tkana, da je trava komaj dihala in se poganjala trudoma k luči. Po tej lepoti se je iznad gozda, še v meglenem somraku dremajočega, razgledavalo jutranje sonce, neba in zemlje svetlooki gospodar.

Utrgal sem potočnico in sem ji rekel: »Kaj nič ne vidiš, ti mala, nedolžna? Kaj nič ne veš? Saj je to čisto drugo sonce, saj je čisto druga pomlad! Ti pa si, kakor si bila!« Čez pet minut je potočnica v moji vroči roki ovenela, zdihnila. Presunil me je strah, ko sem jo videl mrtvo in ko sem se spomnil na vse tiste, ki sem jih bil pohodil brez misli in brez kesanja: »Človek si in smrt je tvoj spomin!«

Napotil sem se v gozd. Vse je bilo tam, kakor prejšnje čase, prav nikjer ni bilo znamenja trohnobe, nikjer ni dišalo po nezakopanih truplih. Izza visokih, temnih smrek se je lesketalo sočno listje mladih hrastov; tla so bila vsa preprežena s svežim praprotnjem in širokimi njivami borovnic; kraj poti se je prikazala, me je tiho izpod listja pozdravila zakasnela vijolica, tam se je zasvetila vrsta belih marjetic, v globokem zatišju se je skrivala plaho stisnjena družba razcvelih šmarnic. Nežno, zlato zeleno cvetje mladih smrek in borovcev je z

žarkimi venci ovijalo zamolklo vejevje. Tak cvet, ki je imel natanko podobo grškega križa, sem utrgal, sem ga pobožal in sem mu rekel: »Ti zlato zeleni mehki cvet, ti nebogljeni, kaj nič ne veš? Kaj ne veš, kako hudo nam je na svetu? Veseliš se luči, kakor da je še zmerom tista gorka luč! Piješ življenje in ga ljubiš, kakor da je še zmerom tisto mlado življenje! Ti nedolžni, nespametni cvet!« Čez pet minut je ta cvet usahnil in obledel; zasegla ga je smrt, ko je šel človek mimo.

Nenadoma se je gozd razmaknil na obe strani in ugledal sem prostrano jaso, ki je poprej ni bilo. Tam so rasli nekoč kostanji, ponosna in vesela bratovščina, zdaj so stali med grmičevjem in praprotjem nizki štori, siromašni; zdelo se mi je, kakor da bi ranjenci kazali ostanke gladko odžaganih rok in nog. Izpod mrtvih štorov so ječe koprnele mladike, da bi zadobile prostora in zraka; toda nekaj temnega, neusmiljenega jih je tiščalo k tlom, jim ni dalo do življenja. Prav pod menoj je poslednjikrat zaječala mladika, je zavzdihnila trepetaje: »Človek je hodil tod; njegov spomin je smrt!«

Majsko sonce, to milo in mehko, še ni bilo dospelo do pol dneva, na golo jaso pa je pripekalo s trdo poletno močjo. Legel sem v praprot in koj mi je dremavica rahlo segla preko čela in oči. Tik ob moji desnici je rasla drobna modrikasta cvetica, ki ji ne vem imena; vanjo se je bil vsesal velik čmrli; požiral je tako pohlepno, da je potresaval z debelim spodnjim životom; cvetica se je zibala. Oprezno sem vzdignil roko, nameril ter urno izprožil kazalec ob palcu. Čmrli je odletel daleč, prevalil se je v praproti, pobral se brž, nato je pobrenčal krog mene v hitrih kolobarjih, napol razljučen, napol prestrašen, ter nazadnje izginil v sončno luč. Cvetici se je bilo zlomilo stebelce pod vratom in glava se je nagnila nizdol. Ta-

krat je naglo in nemirno, kakor da je bil zgrešil pot, priplezal na moj čevelj dolg črn mravljinec ter stremel hlastaje in opotekaje se proti nogavici. Tudi nanj sem nameril naskrivaj, toda videl me je, begal je na to, na ono stran, pobegniti ni mogel; izprožil sem ob pravem času, odletel je visoko in ni ga bilo več.

Dremavica me je kmalu tako prevzela, da se je visoko drevje krog jase pričelo polagoma in v vrstah zibati in zado-bilo je čudne, pošastne oblike; temne smreke so bile podobne ljudem velikanom z mnogoterimi dolgimi, rogovilastimi rokami, s trepalnicami, ki so segale do trebuha, in s štorastimi, ogromnimi nogami, ki so se le mukoma trgale iz tal. Svetlo-ba na jasi je bila milejša, lila mi je v dušo kakor vino. Videl in slišal sem vse naokoli, ali ganil se nisem; sladka, lenobna omotica mi je bila z mehko odejo pogrnila telo in nisem je maral premakniti, da bi mi ne zdrknila s kolen. Slišal sem, kako so prepevali in se pogovarjali ptiči v vejevju, kako je od daleč klicala kukavica samotarka in kako se je med seboj pomenkovalo drevje samo, z zamolklim glasom in modro besedo. V teh pogovorih je bil velik mir, nekaljen, bila je radost, globoka in tiha, kakor jezero, ki počiva pod opoldanskim soncem.

Tedaj se je na odeji prikazalo nekaj nerodnega, zavaljenega; prekopicalo se je, opotekalo se, plezalo zmerom više; bil je debeli čmrlj, sila velik, devetkrat večji kot prej. Koj za njim je od drugega konca ročno in urno prihitel mravljinec; tudi ta je bil prečudno dolg, da takega še nikoli nisem videl. Ko sta si prišla naproti na mojem trebuhu, sta si odpočila; gledala sta name z izbuljenimi očmi, kazala sta name in se razgovarjala natihoma. Tesno mi je bilo pri srcu, rad bi bil slišal in ra-

zumel vsaj besedo. Ali prav v tistem hipu se je oglasilo nad menoj dvoje sinic, tenko in razločno. »Bojim se kragulja, ali bolj se bojim človeka!« je rekla ena. »Kragulj je lačen, človek pa je hudoben!« je odgovorila druga. Čmrlj in mravljiniec sta bila zmerom večja in zmerom težja, tiščala sta me, da sem komaj dihal. Z vso silo sem zgrabil za odejo, vrgel sem jo raz sebe in sem se vzdramil.

Šel sem iz gozda s povešeno glavo, potrta in sila truden. Na srce mi je tolkla kakor z razbeljenim kladivom beseda za besedo:

Vsem sije to majsko sonce, čmrlju in mravljinцу, sinicam in ščinkovcem, praproti in šmarnicam, hrastom, smrekam in borovcem, vsem božjim stvarjem, le človeku ne, človeku, ki ima dušo, razum in voljo, le srca ne. —

PETER KLEPEC

Kdo še pozna to lepo staro zgodbo o Petru Klepcu? Kar vas je mlajših, je ne poznate več; zato vam jo povem, kakor mi je ostala v spominu.

Peter Klepec je bil bajtarjev sin; dali so ga že zgodaj bogatemu gospodarju za pastirja; zjutraj je gnal govedo na pašo, zvečer s paše; tako je živel v miru z Bogom in z ljudmi, dokler niso tovariši pastirji spoznali, da je slabič. Imel je namreč Peter tenke kosti, droben život in belo kožo; nekoč so se mu usule po licih solze in to je bil njegov poglavitni greh. Človek je po svoji naturi k hudemu nagnjen. Ko so tovariši videli te solze, niso od tiste ure privoščili Petru nobene prijazne besede več. Kdorkoli si je izmislil, ga je suval in pretepal, kar tako na lepem, zaradi srčnega veselja. Naredilo se je samo ob sebi, da je bil hlapec prav vsakemu in vsem, še takim tovarišem, ki niso bili nič močnejši od njega. Nazadnje so ga dražili in zasmehovali, na cesti že paglavci, skoraj še samosrajčniki. Peter se ni upiral nikomur, nikoli ni zamahnil; ker vedel je, da bi tedaj vsi hkrati planili nanj, na sužnja, ki se je spuntal zoper gospoda. Služil je vdano in potrpežljivo; ni le ubogal, kar so mu ukazali, temveč tudi radovoljno se je ponižal, kadar koli je dala prilika; mislil je v svojem čistem srcu, da bi tako ganil njih zakrknjenost; ali ni je ganil, ker se kaj takega še nikoli ni primerilo. Kolikor svetejša je bila njegova pohlev-

nost, toliko okrutnejši so bili gospodarji; ni je slajše pijače, kot je solza neboglencev, kvečjemu še kri sirot.

Ko je bila mera njegovega trpljenja polna do roba, se je spomnil Peter Klepec, da je v nebesih Bog, ki je pravičen. Bil je čisto sam, videl je visoko nebo nad seboj, ki je milo in toplo gledalo nanj, razjokal se je iz dna svojih bolečin, pokleknil je ter molil:

»Bog nebeški, pravični, ki si vse videl, daj mi moči! Umreti bi moral od vsega hudega, če me ne uslišiš. Saj je razbičano to moje ubogo srce, da ni za nobeno rano več prostora. Drugim sonce, meni noč; drugim veselje, meni bridkost brez kraja. Dolgo je že, truden sem, ne morem več. Odreši me, o Bog pravični, daj mi moči!«

Tako je molil; nebo se ga je usmilo ter se je odprlo. Angel božji se je spustil na zemljo in je poljubil Petra Klepca, ko je spal. V tistem trenutku je zadobil Peter čeznaturally moč tega angela božjega. Ko se je vzdramil, je skočil bistro na noge, razleknil se in razmaknil, nato zavriskal od radosti tako glasno, da so v gozdu zašumeli vrhovi. Ugledal je staro tepko, mogočno drevo; objel jo je narahlo z obema rokama ter jo izruval s koreninami, kakor da bi ne bila mogočna tepka, temveč bilka v travi. Tako je preizkusil in spoznal svojo silo. — Prišli so tovariši pastirji, zato da bi ga pretepli, ker je bil noč prespal na paši. Peter je zgrabil enega z desnico, drugega z levico, vzdignil obadva visoko, malo potresel ter ju varno posadil na tla. Tovariši so obnemeli in popadali oh tolikem čudežu. In potem —

Zares — in potem? Potem — nič! —

Zgodba o Petru Klepcu nima konca; izgubi se v meglo brez sledu in glasu. Nič ne vemo, kako se je še nadalje godilo moč-

nemu Petru Klepcu. Ne pisanja ni ne sporočila, kako je ravnal s svojo močjo: ali je strahoval in pestil svoje neusmiljene gospodarje, povračal jim, kakor so mu bili dajali; ali je morda zakraljeval deželam naokoli, vojskoval se in premagal ošabne sovražnike po vsem prostranem svetu, kakor sam kralj Matjaž. Prav nič takega ne vemo. Vse kaže, da je izrval tisto staro tepko, nato pa živel nadalje miren, tih in vdan, kakor je bil pač vaje; zvesto je ubogal gospodarja, gonil njegovo govedo na pašo, kos kruha v culi, ter služil tovarišem in vsem ljudem s svojo močjo in po njih ukazih. Pa da mu dobrotljivi Bog ni bil poslal le svojega angela iz nebes, temveč dodelil mu kar svojo neskončno oblast, bi Peter Klepec ne vedel, kaj bi z njo počel; še v napoto bi mu morda bila.

Resnično: v napoto bi mu bila moč, ne mogel bi je prenašati, žalosten bi bil zaradi nje. Ker Peter Klepec je sanjal, sanjal o moči, milo sanjal ob vročih poletnih dneh, v senci pod tisto staro tepko; tako lepe in sladke so bile podobe, ki jih je gledal s svojim srcem, da bi ga bilo strah, če bi se te sanje nenadoma uresničile in bi jih ne bilo več. Pa če bi trdega dela ne bilo, ne trpljenja, ne ponižanja, ne bridkosti — odkod bi bile sanje? Bog ga je videl do dna, zato se mu je v svoji modrosti in pravičnosti nasmehnil tisto noč, poslal mu svojega angela. —

Zdi se mi, da sem ga zadnjič srečal, Petra Klepca, ko je po strmem ilovnatem klancu vlekel silno butaro drv za svojega gospodarja; oddahnil si je, pogledal proti nebu, otrl si čelo z dlanjo ter vlekel, vlekel dalje. Pogledal sem ga in sam ne ve, kako se mi je storilo: razjokal sem se od žalosti in sramu. —

OBNEMELOST

Žalostne in dolge so zdaj noči, meni in tebi; od večera do polnoči grenke misli, od polnoči do jutra puste blodnje. Zadnjič se mi je tole sanjalo:

Zagozden sem bil med ljudi, ki so se gnetli na velikem, ograjenem prostoru, podobnem ovčji staji; nisem razložil, ali je bilo nad nami nizko sivo nebo, ali je bila streha od rosnega jekla; vzduh je bil gost in strupen, kakor mlaka.

Brez števila ljudi je bilo, glava ob glavi, lice ob licu; poznal sem vse. Ne po imenih, le napol po obrazih, toda videl sem jih vse že nekoč, kjerkoli. Bili so otroci, mladeniči in starci, moški in ženske; gnetli so se in prerivali vsekrižem in vsevprek, kakor raki v jerbasu. Iz daljnih in bližnjih pokrajin in krajev so se bili zbrali na tem tihem semnju brez šotorov, brez kramarjev, mešetarjev in kupcev; videl sem kmete izpod Grintovca in izpod Nanosa, od Zilje, od Savinje in od Krke, iz Prekmurja in iz Vipavščine, s Posavja in z blagoslovljene Ljubljanske ravní. Razložil sem jih po nošnji, po laseh in čeljustih in posebno po očeh. Mrzlo in mrko je gledal rjavi človek izpod Nanosa, zamišljen je bil oni od Zilje, kakor da nikjer ni domač, živo je pomežikaval sejmar od Krke, nemarno se je smehljajal Ljubljančan. Med kmeti in kmeticami, hlapci in deklami, trškimi branjevci, vozniki, čevljarji, kovači, potepuhi, berači, tatovi. in drugim ljudstvom je bila posejana duhovna in posvetna gospoda: rejeni župniki, tenki kaplani, cesar-

ski in deželni pisarji, davkarji in dacarji, čemerni učitelji in veliko število zakrknjenih biričev.

Vsa ta pisana in črna množica je molčala. Zares, še drsa-jočega, pritajenega koraka ni bilo čuti, še diha ne vzdihla ne iz teh tisočerih teles, ki so se prerivala, gnetla in dušila brez glasu. Tišina je bila tolika, da je sama sebe slišala; še glas trobente angelove v dolini Jozalat bi ne bil tako strašen.

Spočetka se mi je zdelo, da molči ta semanja množica le v skrbljivem, nemirnem pričakovanju in da ne občuti posebne- ga strahu, tudi ne utrujenosti, ne lakote in ne žeje. Oči so sre- pele napeto, ustnice so bile tenke in stisnjene, izpod njih so štrlele trde čeljusti; malokdaj se je drug ozrl na drugega in še takrat je bil pogled nagel in nezaupljiv. Treba je bilo, vsa zna- menja so pričala, vsaka žila pod kožo je koprnela, da se takoj, nemudoma, še ta hip zgodi nekaj silnega, nadvse pomemb- nega. Kaj pa da bi tisto bilo, ni vedel nihče med njimi. Priti je moralo, na vsak način, karkoli, čeprav neznana strahotna smrt in vesoljni konec.

Živel so vsi edinole v tem pričakovanju, za nobeno drugo stvar in misel ne; polastilo se jih je popolnoma, čisto popilo jih je, tako da ni bilo kraja več ne za ljubezen ne za sovraštvo, ne za čednost in ne za greh, kakor da so bili od rojstva ustvar-jeni za to edino uro, za dogodek, ki je blizu.

Oči, ki so gledale nemirno, so se širile čeznaturally, so ka- zale golo belino; tenke ustnice so bledele; to je bil strah, pri- čakovanja temni sin. Gibanje, razmikanje in druženje ni po- nehalo ne za trenutek; veter je zibal žito na polju, klasje se je priklanjalo in dvigalo v dolgih valovih. Ali niti eden med vse- mi se ni ganil s svojega mesta, še za ped ne. Bilo je beganje brez korakov, prerekanje brez besed, vpitje brez glasu. K

tlom so bili prikovani, drug na drugega priklenjeni, in vendar so hodili zasopljani, brez nehanja, kakor oslepeli, obtopeli sužnji, ki v večnem kolobarju kalajo vodo iz gospodovega vodnjaka. Videl sem, kako so črno zatekale oči, kako so se nabirale rdeče pene kraj usten; to je bila groza, ki strmi brez besed, brez misli in duše; in ne ve, kam strmi.

Če je v pričakovanju in v grozi kakšna misel, je ena sama: da bi že bilo, da bi se zgodilo, pa bodi in se zgodi karkoli! Če je kakšna želja, je le ena: storiti, stopiti, prijeti, hiteti naproti — kam? — kamorkoli! Ne miru! Oči bi rade gledale, bi spoznale, same bodo planile iz jam! Roka bii udarila, zgrabila, pa če zgrabi sólo smrt za golo čeljust! Saj smrt je le ena in je božja, pričakovanje pa je tisoč krivičnih smrti. Odprite se, vrata, prikaži se, sodba; strašnejša nisi od strahu!

Daljši in višji so bili valovi, ki jih je gnal vihar preko mračnega polja.

Kakor za kaznen in v zasmeh se je tedaj sodba sama zapisala na ta lica, spačena od groze; in strašnejša je bila od strahu.

Zares, to brezštevilno množico je prešinil trepet in šlo je od srca do srca: bodi zaklet v pričakovanju, v strahu zaklet in večni obnemelosti! Uteči boš hotel, pa ne boš vedel kam, tudi nog ne boš ganil! Zavpil bi rad v svoji bolečini, pa ti bo grlo zadržneno; in če bi zavpil, bi te nihče ne čul; prosil bi rad v svojem ponižanju, pa ne boš vedel kóga; in če bi prosil, bi te nihče ne uslišal; umrl bi rad, lačnemu in žejnemu ti bo smrt bolj zaželena od jedi, in pijače; toda ne boš umrl, temveč umiral hoš vsak trenutek in brez konca; živel boš neživ, sam sebi v sramoto in gnus, plamen brez gorkote, beseda brez glasu, telo brez duše! Tako je bilo zapisano na okamnelih licih, v na stežaj odprtih očeh.

Takrat so planile od vseh strani proti visoki ograji bežne sence — njih duše so bile; plezale so kvišku, lovile se, grabile z dolgimi rokami, padale so, nobena ni prišla do vrha; in telesa so bila vkovana k tlom, živa neživa.

Krik neznane bolesti je presunil tišino, krik iz prsi mojih lastnih; in ničesar ni bilo več. —

To se mi je sanjalo zadnjič. Oj žalostne in dolge so zdaj noči, meni in tebi! —

LEDA

Na prostranem taborišču, pred pustim obličjem nizkih, rdečih barak, se je vadilo tisoč vojakov in več. Mrzlo jutro je bilo; suha megla je rezala v kožo, na razhojenih, trdih tleh je ležala slana, starim rekrutom je viselo ivje od brk. Sun-koma, z lesenimi koraki so se premikale vrste naprej in nazaj, na desno in na levo, strinjale so se in razmikale, mahoma so padle na trebuh kakor pokošene, vzdignile so se prav tako naglo, korakale v to smer, v ono smer, spustile se v tek ter se ustavile vkovane pred plotom. Po vsem taborišču so se razlegali rezki, presekani klici v čudnem jeziku in v glasu, ki je bil morda zaradi goste megle nenaraven in tuj, kakor zasenčen.

Med sivimi vrstami vojakov je begala, zaletavala se, plesala v kolobarju, spenjala se kvišku in presunljivo lajala Leda, nadporočnikova psica. Lepa žival je bila; katere pasme, ne vem, ker v teh stvareh nisem učen; imela je svetlo rjavo, kodrasto, zelo fino dlako, na trebuhu in pod gobčkom snežno belo; v život je bila vitka, noge so bile močne in lepo raščene, rep košat, uhlji dolgi in viseči; gobec je bil špičast, skoraj lisicji, nadvse nežen in poln življenja; in iznad gobca je gledalo dvoje pametnih, velikih, rumenkasto rjavih oči, ki so se vžigale in so ugašale kakor plamen v vetru.

Nihče se ni zmenil zanjo, čeprav je kazalo, da bi rada povedala vsem ali vsaj enemu nekaj prav posebnega, sila važne-

ga, kar bi bilo potreba slišati in zvedeti brez odlašanja, še tisti trenutek. Vzpela se je s prednjima nogama na prsi rekrutu, pogledala mu naravnost pod brke, da mu je ivje skopnelo v njeni vroči sapi; on pa ni trenil z očesom, ne ganil se ni; ker prav tedaj je bil udaril skozi meglo rezek klic: »Ha-a-tá!« Ob tem klicu so stale vrste kakor okamnele; o življenju je pričal samo beli sopar, ki se je dvigal iz ust in nosov. Psica je zalajala zategnjeno in žalostno ter je s povešenim repom pobegnila za barako; in nihče se ni zmenil zanjo.

Opoldne, ko je belo zimsko sonce trudno pomežiknilo izza megle in ivja, sem šel preko dvorišča. Na ped zemlje za barako je sijalo sonce in je popilo slano; tam je ležala psica. Sama je bila, dremala je z napol zaprtimi očmi. Sklonil sem se k nji, pobožal jo po mehki dlaki, pogledal ji od blizu v rosni gobec; še z repom ni zganila, oči pa so bile mirne in tuje, so nejevoljno vprašale: »Počemu si prišel?« Kakor osramočen in ponižan sem se vrnil v barako. Malo kasneje je hitel tam mimo neroden rekrut s kositrno skodelo juhe v rokah; psice ni videl, spotaknil se je obnjo, zvrnil se na kolena ter si razlil vročo juho po obrazu in jopi; tudi zanj se ni zmenila, on pa je zakričal od jeze in bolečine ter hitel dalje.

Tisti večer sem kmalu legel na slamnico; premražen sem bil in bolan in pusta praznota je bila v mojem srcu. Tudi drugi so plegli in luč je ugasnila nad nami. Svetlo pa je bilo še toliko, da sem razložil nad vzglavji tovarišev plašče in puške v dolgi vrsti, na policah skodelice, žlice in ostanke črnega kruha; razložil sem tudi križasto tramovje pod nizko streho barake, vislice ob vislicah. Kolikor dalj sem gledal v mrak, toliko bolj se je razmikal pred mojimi očmi; ne vem, odkod

je svetila ta luč, ker noč je bila temna zunaj, okna pa so bila skrita in z navlako zastrta.

Dolgo nisem zaspal; zeblo me je v noge in v život; še hujši mraz pa je bil v moji duši, ogreti je ni mogla nobena misel. Slišal sem, kako so se izmučeni in nemirni premetavali tovariši po svojih slamnicah; v polspanju so hropeli, vzdihovali in povzklikali. Časih se je kateri vzdignil, ozrl se z belimi očmi začuden po baraki ter se nato zagrnil preko glave. Slišal sem jih še in videl, ko mi je bilo že topleje krog prsi in sem čutil napol bedec, da več ne bedim.

Zazdelo se mi je, da sem doma, da sedi za mizo Marijan, moj učenec, ter postavlja lesene vojake v vrsto. Njegova roka je zelo drobna, pa vendar je mezinec večji od celega vojaka s puško in bajonetom. Z dvema prstoma zgrabi modro porbarvanega možica za glavo ter ga potisne v vrsto nato zakliče s tenkim glasom: »Ha-a-tá!« — in možici se res ne ganejo. Nenadoma odpre Marijan usta na stežaj in ne more zavpiti od neznanega strahu. Prikaže se kocinasta šapa in pomete z enim mahom vso pisano četo z mize, da se ropotoma razkotali po tleh. Med zavržene vojake, ki leže križem in mole kvišku lesene noge, se zvrne Marijan sam in nikjer ga ni več. Poleg šape, ki se zmagovito opira ob mizo, se prikaže druga in nad šapama špičast gobec. To je Leda.

Nikoli nisem občutil tolike in tako čudne groze kakor v tistem trenutku: bila je groza, da sem nepripravljen, z vsemi svojimi grehi, v vsej svoji ničevosti in sramoti stopil pred sodnika. Zavedel sem se, da nisem doma in da ne sedim za mizo, temveč da ležim na slamnici v baraki; še globlje pod to zavestjo sem slutil, da spim. Pa nisem mogel odvrniti ne pogleda ne misli od teh svetlih, rjavih oči, ki so mirno izprašujoče

strmele naravnost name; šape so slonele na mojih prsih, rosní gobec je bil tik pred mojimi usti. V očeh, teh mirno vprašujočih, je bilo neusmiljeno zaničevanje, je bila tista premoč duha, pameti in dobrote, ki z enim samim pogledom razgali ošabno ničevost ter jo zaluča v zasluženo sramoto. Strahopetnež bere obsodbo, pa v strahopetnem upanju in v strahopetni grozi čaka, da jo oznani sodnik naglas. Bal sem se in tresel, da se odpre ta špičasti gobec; v lica mi je iz duše segal mraz, ganiti nisem mogel ne z roko ne s trepalnico. —

Zunaj, od daleč, je zalajalo zategnjeno in žalostno; zvrnilo se mi je raz prsi, zavzdihnil sem, truden, neutolažen. Ugledal sem izmučene obraze tovarišev, vojaške plašče, puške v vrsti, pod streho barake križasto tramovje, vislice ob vislicah. —

EDINA BESEDA

Med najbolj zgodnjimi in najbolj razločnimi spomini izza otroških let mi je spomin na Smrt. Bila je velika, prazna soba, morda le v spominu tako velika in prazna; v kotu kraj peči je stala postelja, zastrta od stropa do tal z zelenimi cunjami; tam je ležal naš stari oče ves čas, kolikor sem ga poznal. Živega vidim komaj še za meglami; čemeran obraz, sivkasta, zgrbljena lica, debela spodnja ustna, od katere je kapalo na krožnik in na odejo, kadar je počasi, s tresočo roko nesel žlico k ustom. Njegovega glasu ne slišim več in zdi se mi, da ga zares nikoli nisem slišal. Zdaj je ležal na čistih, belih rjuhah in se ni ganil; sveče so gorele kraj postelje, v sobi je dišalo po loju, vse je bilo prazniško; in rekli so, da je mrtev. Stopil sem blizu k vzglavju; ni me bilo strah, tudi žalosten nisem bil, ker nisem vedel, kaj da je strah in žalost; le radoveden sem bil sila, kaj da se bo nenadoma prikazalo posebnega na tem sivkastem obrazu, kaj da bo mahoma presekalo in na obe strani prevrnilo ta čudni mir in to po loju dišečo tišino in kdaj da se bo zganila ta debela spodnja ustna ter izpregovorila naglas. Kajti očitno mi je bilo, da stoji prav tik za to ustno beseda, ki čaka, da stopi nanjo ter se razodene ljudem; kakor stoji človek za durmi, drži za kljuko ter se le še za trenutek obotavlja, da pritisne nanjo. Zdelo se mi je, da se tudi vsi drugi ozirajo po tej besedi, da je vse že določeno in

pripravljeno. le besede še ni in da je samo zaradi nje ta prazniška tišina in ta zlovoljni, trepetajoči, nemirni mir.

Nekoč so raznesli po našem kraju, da je umrl zakrknjen brezbožnež, ki se mu še na mrtvaški postelji pozna, da se ni bil spravil ne s tem ne z onim svetom; pravili so, da mu je obraz od sile grd in spačen in da vsakogar obide groza, kdor ga pride kropit. Šel sem tja, da bi ga videl. Sam je ležal v izbi, ki je bila gola kakor skedenj; dvoje sveč mu je gorelo. Prav res je bil v obraz teman in trd, samosvoj; košate obrvi so visele na trepalnice, neobrita, močna čeljust je štrlela visoko in je bila kakor od kamna. Ali groza mi ni segla od teh košatih obrvi, ne od kamnite čeljusti, tudi ne od silnih rok, ki so se oklepale razpela kakor ugrabljene dediščine; temveč strmel je name z usten, teh stisnjenih, pod ostrim zobom zgriženih, ki bi na ves glas povedale, do samih nebes zavpile besedo, kakor je človeško uho še nikoli ni slišalo. Že je bila iz dna vsega spoznanja planila do roba, do duri, stresla že rožljaje za kljuko; tedaj se je zavrtel ključ zadnjikrat in za zmerom, zob se je zasadil v črno kri. In ustne se niso genile več. Na zaklenjenih durih pa se je poznalo, kdo je stal pravkar tik za njimi, kdo je trkal nanje, preden je okamnel.

V mojem spominu je sveta podoba; mnogo let je že tam, zmerom na enem mestu, mojim očem zmerom enaka, čeprav bi morda kdo drug sodil, da je že začrnela in da le moje srce vselej posebej ustvari po svoje njen prvotni obraz; malokdaj se ozrem nanjo, pa vendar vem, da bi brez nje bila pusta in gola moja izba; in če bi šla od hiše, bi šel z njo božji blagoslov. To je tista noč, ki sem jo prebedel ob mrtvaški postelji svoje matere. Zdaj se mi dozdeva, da sem bil vso tisto noč popolnoma vdan in miren, mirnejši, nego kdaj poprej; nikakšne

potrnosti, nikakšne tesnobe nisem občutil, za čudo lahkotno in svetlo je bilo v moji duši, kakor osvobojena je bila, od nekod z višine je gledala na to mračno izbo, na tenke, dolge plamene sveč, na beli materin obraz in name. Nikoli nisem bil tako blizu tisti zadnji, edini besedi, ki se ustavi človeku na ustnicah, kadar prestopi prag na ono stran. Materin beli obraz se je smehljal; njene tenke, ozke ustnice niso bile čisto zaprte, v spodnjo se je bil vsesal en zob; in prav ta zob, se mi je zdelo, da je podelil ustnicam in njih smehljaju tisti posebni izraz, ko človek komaj še strpi, da bi v zmedi trpljenja, slepote in zmot zaklical besedo, ki bi z enim mahom obsvetlila, prenovila, odrešila vse, kar je, od konca do kraja. Tisto noč sem slišal te besede rahlo trkanje na duh svojega srca, slišal že njeno nerazločno šepetanje. Slutil in občutil sem jo zdaleč, kakor sluti človek še za meglami jutranjo zarjo in občuti s sladkim trepetom njeno toplo svetlobo, ko ne vidi oko še ne kapljice luči. In vselej, kadarkoli se ozrem na sveto podobo v svojem spominu, slišim šepetanje neizgovorjene besede, kakor se je utrnila svetla iz čeznaturnega spoznanja, ki nam ni dodeljeno, iz vesoljne ljubezni, ki je ne poznamo; in milo in gorko mi je pri srcu, osvobojeno je.

Vse, kar je človek govoril v svojem življenju, od prvih jec-ljajočih vzklikov preko mladeniškega vriskanja in moškega modrovanja do betežnih vzdihov in stokov starca, vse to, mislim, da je le neprestano, nerodno in prazno poskušanje, da bi povedal, kar se ne da povedati, da bi odklenil, kar ostane neizprosno zaklenjeno do poslednjega trenutka. V njem kljuje slutnja onega, kar je tam, na drugi strani; slutnja, ki ne da počitka ne srcu ne pameti, ki je začetek vsega žlahtnega in vsega nizkotnega, dobrega in hudega, pravice in krivice, le-

pote in odurnosti; in še te slutnje same, ki je njegovo življenje, ne more utelesiti v trdo besedo. Pa pride ura, ko leži utrujen na visoki blazini, ko mu prižgo blagoslovljeno svečo, ko mu slepo strme v strop osteklenele oči; tedaj se sunkoma razmakne silni zastor, bliskoma plane luč iz višin, v trpljenju in zmotah zaželeno ruč, sijajna dopolnitev slutnje; in vse je jasno; ustnice se odpro, da bi naglas povedale vsem živim ljudem, kar edino je vredno in potrebno povedati; odpro se in utihnejo ...

Sanjalo se mi je zadnjič, ko so bedele oči, pa niso videle dneva, da grem trudoma po položnem brdu vkreber. Jutranje sonce je sijalo toplo in prijetno, prav kakor je sijalo prejšnji dan in že mnogokdaj. Od vznožja pa do vrha je bilo brdo posuto s trupli ljudi, ki so ležala vsepočez in vsekriž, kakor razmetane snopje na žitnem polju; in kolikor je bilo še trave, je bila povaljana in krvava. Na vsakem obrazu, na vseh tisočerrih je molčala beseda, ki se je bila ustavila na robu usten. Pokleknil sem, pristavil uho prav do teh posinjenih usten, da bi slišal zamolklo trkanje, razložil vsaj šepet tega zapoznelega vzklika, ki bi enkrat za vselej vse razodel. Ustnice so ostale neme, se niso ganile; le nebesa so slišala njih edino, strašno besedo; človek, ki bi jo slišal, bi ne slišal nikoli nobene več.

SENCE

Ali je mogoče, da se je to zares primerilo? Primerilo se med živimi ljudmi, ob belem dnevu, pod soncem, ki je? — Človek ne verjame in ne občuti, da je resnično, kar je zanj preogromno, v svoji podobi do brezobličnosti spačeno in pretirano; kar plane predenj nenadoma, tuje, če strašno ali smešno; kar ga čez vsako mero poniža ali poveliča; vse, kar se neznano privali na njegovo pot, da mu zastane korak in pamet obmolkne. Morda je tako, da ima človek, vsak posebej, svoje merilo za doživljaje, ki so mu tako rekoč od vsega početka namenjeni po njegovi naturi in moči. Kar je onstran tega merila, ne velja, gre mimo njega, ni resnično. In udarec, ki bi junaka pobil ob tla, ne zadene slabiča. Doživljaji, ki so presegli mero, ostanejo za človeka brez pravega pomena, brez posebne bolečine, brez velike škode ali koristi. Kolikor jih je še v spominu, so megleni, nedoločni, podobni licu, ki ga ugleda človek v sanjah in ne ve, kdo da je, kje in kdaj da ga je poprej že videl. Če hoče razbistriti, kar je bilo, ustvariti si popolno sliko, je ta slika nova, ni verna; in tudi ni jasna, ni živa, zato ker je čudno tuja, čudno daljna njegovemu srcu. Podobe so sence, valovite, komaj razločne; govore v napol razumljivem jeziku, njih koraki ne odmevajo, njih smeh je brez zvoka; in mahoma se pogreznejo v nič.

Stotisoči padajo; ali jih vidiš? Ne vidiš jih, niti ene solze še nisi prelil zanje. Če bi te zob zbolel, bi begal brezumen po

izbi, bi vzdihoval in klet. Prevelik je čas, zato gre mimo tebe; šele tvoj vnuk bo trepetal in bo vriskal, se bo jokal in smejal. Čez mero je vse, kar je; pogled je zastrt, srce je otopelo; človek gleda silne fantome, ne razloči jim oblik, ne spozna njih grozote in ogromnosti; strahoma se skrije v tesno lupino bolečine, ki mu je bila namenjena in ki jo more premagati. —

Ležal je na Gradu, na tleh, na nizki slamnici; v tilniku ga je bolelo, ker ni bilo vzglavja. Po sobi se je gnetlo in prerivalo mnogo ljudi; brez opravila so bili, ali vsem se je nekam mudilo, vsi so bili nagli in hlastni v svojih kretnjah, razdraženi v besedah, prisiljeni v smehu. Nekateri so ležali in spali, glavo skrito med komolce. Nikoli poprej ni videl teh ljudi in ga niso zanimali. Bilo mu je, kakor da je na plesišču in da se mu je brigati za soplesalce le toliko, kolikor ga motijo. od prve ure, ko je živel med njimi, se mu je zdelo, da so vsi v nekakšni megli, v gostem, z rumenim prahom napolnjenem, komaj prozornem vzduhu — in prav tako se mu je zdelo, kadar je bil na plesišču. Stopil je kdo časih nenadoma tako blizu predenj, naravnost iz megle, da je bil ves kakor od rezke luči obžarjen in da bi mu lahko pogledal v duše dno; in se je takoj v meglo povrnil. Prerekal se je z nekaterimi, smejal se z mnogimi, razgovarjal se veselo in naglas; ali »na drugem kraju«, v srca drugem kotu je občutil, da je tako ravnal v sanjah, da je bil senca med sencami.

Vedel je, da jezdi preko vesoljne zemlje Bocklinov strašni jezdec, nasilna smrt. Vedel je, da se pod svetopisemskega konja kopiti rušijo in porajajo svetovi, da nosi ogenj v svoji grivi, kugo v svoji sapi. Tako je nadalje še vedel, da je to sámo njegovo življenje na slamnici in v družbi senc podobno mrzlemu dihu, ki ga pošlje zunanji vihar skozi špranjo ob oknu na

posteljo lenuha. Potrudil se je časih, da bi si natanko razložil, kje da je in čemu; in da bi spoznal svoje dobe strahotno veličino, kakor jo je zdaleč slutil. Ta trud pa je bil prisiljen in neodkritosrčen; kakor da bi bral zgodovino kitajskega cesarstva, si prigovarjal, da je sila zanimiva, ter hkraii zehaje občutil, da ga ne zanima čisto nič. Zalotil se je celo, da mu je bilo dolgčas in da se mu je zadremalo ob belem dnevu. Še te sence, ki so se gnetle in prerivale po sobi, so bile nerazločne sence le zategadelj, ker jih je bil na kopico nagrmadil zunanji vihar.

Njegovo resnično življenje je bilo vse drugje; bilo je v krajih, v upanjih, spominih, ki niso bili v prav nikakšni zvezi s tem življenjem med sencami. Posegel je s smehljajočo ljubeznijo daleč nazaj v najmlajša svoja leta. Domislil se je svoje prve prave ljutbice, srne, rjavooke Anke, in spreletelo ga je po telesu kakor pritajeno ihtenje. Anka je bila mrtva; komaj so bile izpregledale njene oči, so že ugasnile. Dalje je romal njegov spomin od groba do groba; mnogo jih je bilo, ob malo-katerem je stalo znamenje. Obšla ga je grenka, neusmiljeno pekoča zavest, da med vsemi tistimi, ki so tiho spali, ni bilo niti enega, kateremu bi nikoli ne bil storil krivice. Z grozo je pomislil: »Med ranami, ki so parale njih srca, je bila vselej tudi ena od mojega noža!«

Okrenil se je k tovarišu, ki je ležal poleg njega na slamnici.

»Ti, veš kam se napotim koj, kadar pojdem odtod? Naravnost k očetu. Star je in čisto sam. Živela bova kakor dvoje zvestih prijateljev. Če mu olajšam eno samo večerno uro življenja, bo obilo tolažbe za vse, kar sem kdaj storil hudega nje-

mu in drugim. Tako bo vsaj eden med mnogimi, vsaj eden, ki bo še v grobu smehljaje in brez očitanja mislil name!«

Tovariš ga je pogledal z zamolklim očesom, pomislil je, nazadnje je rekel:

»Danes dopoldne sem govoril s svojo nevesto.«

»Kaj je povedala?«

»Nič posebnega. Zdaj, ko padajo stotisoči, kakor bi travo kosil. Povedala je, da ti je oče umrl; že pred tednom dni«

»Pa kaj je drugega še povedala?«

»Nič novega ... Po Visli plavajo trupla kar od brega do brega ... in po Drini... «

»Ali je morda rekla, da je umrl oče čisto sam?«

»Menda čisto sam ... «

Vzdignil se je s slamnice težak in truden, ozrl se je po cestah, ki so se do stropa majale pred njim, nato se je napotil na hodnik. Ko se je vrnil, je bil bled in star. —

VESELEJŠA PESEM

Pred mnogimi leti sem poslušal na Dunaju deveto simfonijo Beethovnovno. Med vsemi oblikami umetnosti mi je glasba najbolj tuja in obenem najbolj ljuba. Vse teorije so mi zaklenjene in zapečatenе; še not ne znam brati. To popolno, sramotno neznanje pa se čisto prijazno družī s prav posebno, skoraj bolno občutljivostjo za zvok, za ubranost in neubranost. Vsaka melodija je bitje zase, ima svoj telesen obraz, svoj živ pogled, svojo besedo in kretnjo. Vsaka odpre vrata na stežaj mislim in spominom brez števila; in vsaka pesem je doživljaj, ki ostane v duši neizbrisljiv.

Vzdignilo se je iz globočin, planilo je kakor silni krik človeka, ki je sam in v eni sami uri občutil vsega človeštva in vseh vekov gorje. Prosilo je, vpilo do nebes, do samega Boga. »Da bi šel ta kelih mimo mene!« Do dna ga je izpil človek. Najhujšo bolečino je okusilo srce; ali razodelo se je takoj, da je bila ta bolečina samo poskušnja za silnejšo, samo označenje zadnjega, najglobljega trpljenja. Vse, kar odeva meglena beseda trpljenje, se je vzbudilo, je zaživel devetkratno življenje. Greh, kesanje, strah ... nič več besed; ali je treba vseh, ali nobene. Tej veličastni pesmi o ponižanju in povečanju človeka bi mogel napisati tekst kvečjemu Shakespeare; in še on bi jecljal.

»Prijatelji, ne take pesmi! Drugačno zapojmo veselejšo!«

To je bil tisti trenutek, ko je srce že omagovalo pod strašno težo, ko je trudno in vdano pogledalo smrti v oči.

»Drugačno zapojmo, veselejšo!«

Iz vesoljne noči so švignili tenki, svetli plameni. Od daleč, daleč onkraj zvezd so zazvonili angelski glasovi; še narahlo najpoprej, zamolklo, da jih je komaj razločilo uho; srce pa jih je slišalo, se je dramilo, je zavzdihnilo v radostnem upanju. Hitreje kakor jutranja zarja se je bližala nebeška luč, se je bližalo odrešenje in poveličanje; z vsemi zvonovi, od vseh strani obzorja, z božjega neba in iz zemlje globočin je potrkalvalo vstajenju — — —

Na tisti večer in tudi na tisto noč, ki sem jo prebedel, se spominjam zdaj. Kamorkoli pomislim, koderkoli iščem, ne sežem drugam nego v nemo boleost in v otrplo brezupnost. Kjer je še kaj radosti, je nezavedna, blazna hinavščina, je hripav smeh, komaj še podoben strašnemu »scherzu« simfonije. Čutim, da ovija led moje srce; da klone v prah moja duša, da ona, prej tako veselobesedna, jeclja grozote, ki jih ne razumem.

»Drugačno zapojmo, veselejšo!«

Pridita vidva, najlepša otroka moja, Dioniz in Jacinta! Še vselej, kadar mi je bilo težko, sta prišla, sta se mi zasmejala s svojim visokim, zvonkim smehom; in dobro je bilo vse.

Zdi se mi, da sem videl tadv a nekoč s svojimi pravimi očmi; da zares živita nekje telesno, ne samo v mojih blodnih sanjah. Saj sta bolj živa kakor moji bratje in moje sestre. Poznam najrahlješ o senco ob ustnicah, na licih njega in nje, vsako lučko v očeh, najtišje trepetajočo misel v duši. Ni jima bilo zmerom tako ime; od začetka še krščena nista bila. Ko sem komaj izpregledal, sem ju ugledal; od vsega začetka sta

blaga in vesela in zvesta hodila z menoj po vseh potih. Tisto najboljšo, najčistejšo in najvišje, ki je bilo namenjeno meni, mislim, da se je bilo samovoljno iztrgalo in da je živelo ob moji strani svoje posebno življenje. Zato je treba do dobrega spoznati vso prečudežno lepoto tega življenja, treba si ga je osvojiti, kakor je pravica, treba ga je naravnost zgrabiti, objeti ga z obema rokama, izpiti ga. Jaz brodim po močvirju, z bridkostjo obložen, onadva, moja, se sončita na jasni loki. Pridita!

Saj ni potreba, da bi vaju klical za Dioniza in za Jacinto; lahko vama je ime Mate in Francka, Lojz in Hanca. Ime je igrača; kakor se obraz drugače nasmehne, tako mu je drugače ime. Misel pa je ena, nespremenljiva, stresa s perutmi, hoče v višave; bolečina je ena, eno je upanje. V tej goli žalosti, ki je tako trdna, temna in nepremična, da ni prostora v njej ne za strah ne za slast, se prikažita; da vaju veselo pozdravim, da se zasmejem, ker se že dolgo nisem smejal.

»Drugačno pesem zapojmo, veselejšo!«

Obadva prihajata, on in ona; za roke se držita tiho gresta; malo upognjena, s tako mirnim, skoraj trudnim korakom, da nisem njega nikoli videl takega, nje še celo ne. Zadnjič sem bral, kako je vojak ogledaval svojega mrtvega tovariša, ki je ležal v snegu, vznak. Čepica mu je postrani visela globoko v čelo; golobrad je bil, v lice ves bel; iz ust pa mu je od vsakega kota usten curljala rdeča kri v lepem loku. Tovariš se je sklonil globoko čezenj in je rekel: »Zdaj si dobil bradico, lepo rdečo bradico!« — Tako je stopil predme Dioniz; in v očeh Jacinte je odsevala kri z njegovih lic.

»Drugačno pesem zapojmo!«

Ni še čas. Trpi, srce, potrpi, molči v tej noči gnusobe, sra-

mote in bridkosti; molči in čakaj. Dioniz in Jacinta nista umrla, živa sta kakor ti samo, in kmalu bosta praznovala vstajenje, mlajša, vriskajoča, ovenčana z nezaslišano glorio.

KOSTANJ POSEBNE SORTE

Zunaj mesta, že daleč od prahu in od ljudi, je živel kostanj v zeleni samoti. Hodili so ga gledat, kajti bil je čudo svojega plemena. Vzbrstelo mu je popje že zgodaj v marcu, ko so bile veje drugih kostanjev še otrple, mrzle in gole. V aprilu se je okošatil na bogato s sočnim listjem, prve dni maja pa je že v svoji razkošni radodarnosti trosil belo cvetje vse na okoli. Trosil je, trosil, pošiljal svoje svetle metulje z vsakim vetrom in na vse strani, pa vendar so potrosili prej vsi drugi, ki so se bili vzdramili kasneje od njega, junaka med njimi.

Jeseni, ko so tovariši omagovali, ko se jih je že lotevala dre mavica in so spuščali sadje iz trepetajočih rok, se on še zme nil ni za sever in mraz. Njegovo listje je ostalo temno zeleno in košato, šumelo je v vetru, ali to šumenje nikoli ni bilo po podobno mrtvaški pesmi; veje so se pripogibale globoko, časih prav do tal, ali zravnale so se koj močno in veselo. Kadar je stresel junaka mraz, da se je skrčil in stisnil vase, je po dru god že gnilo na tleh rumeno in rjasto listje.

Njegova smrt ni bila žalostna. Junak leže utrujen v travo, ko drugi vsi že zdavnaj spe, tihi in blede, brez diha, mrtvecem podobni. On zadremlje poln zaupanja, da se vzdrami, še pre den zasije zarja. Zasope globoko, nasmehne se v sanjah — veje vztrepečejo, se zleknejo, sneg se tiho usuje z njih.

Kdor je kdaj sedel pod tistim kostanjem, je bil mlad. Prišel je poln skrbi in hudih misli, šel je z vedrim obrazom, veselo

vriskajoč. Zaljubljeni so tam ljubili bolj pristrčno in bolj zvesto nego pod samim božjim soncem. Vsak edini list je bil znamenje moči, dobrote in vere, od vsakega edinega je v svetlih kapljah rosila ljubezen. Priromal je starec ob bergli; ko ga je obsenčil kostanj, mu je v krvi zapela mladost.

Nekoč se je sanjalo babnici, enooki Marjeti, da leze po tem čudežnem kostanju zlat hrošč. Leze od tal, po deblu, na to vejo, na drugo; in mahoma je bilo zlatih hroščev toliko, da je bilo skoraj listov premalo; na vsakem se je sončil po en cekin. Tedaj pa se je zgodilo, da se je na enem teh listov po nerodnosti spotaknil zlati hrošč ter se zvrnil Marjeti naravnost v naročje. Zbegan je šepal preko trebuha, čez prsi; nazadnje se je napotil po razvoženih cestah vratu, čez strme klance čeljusti in mimo globeli usten naravnost do nosu. Tam je pogledal v črno jamo in si ni upal naprej. Zato si je skrbljivo ogledal noge, da bi si jih popravil in zravnal. Med tem opraviлом pa je v svoji nemarnosti zadel ob veliko črno kocino, ki je strmela iz jame. Takrat je Marjeta kihnila in se je vzdramila. Zlatega hrošča ni bilo več nikoli in nikjer.

Ko se je vzdramila babnica, enooka Marjeta, je premislila svoje sanje. Dognala je brez težave, kaj da pomenijo; saj tako bi storil vsakdo med nami.

Še preden je v Dravljah udarila ura polnoči, se je napotila, kamor je bilo treba; rovnico in motiko je vzela s seboj. S to rovnico in s to motiko je kopala pod kostanjem, kopala, Bog se usmili, do ranega jutra. Zasvetila je božja zarja, da bi nikoli ne več tako! Marjeta je strmé izpregledala, zavpila je na ves glas, rovnico in motiko je popustila kar tam, bežala je brez sape in brez pameti. Kričala je hujše od sove; tako je pribegla in prikričala prav do vasi.

»Joj, ljudje božji! Joj, prejoj!«

Šli so gledat vsi, moški, ženske in otroci. Tudi nekaj takih je bilo vmes, o katerih so mislili, da so že zdavnaj mrtvi; prišli so v irhastih hlačah in v žametnih telovnikih s tisočerima gumbi; nekdo je imel lase povezane v čop, gosposka pentlja se mu je sprehajala po plečih.

Vse nedaleč krog kostanja je bila zemlja razkopana in raz-orana za najmanj pol sežnja na globoko. Med mogočnimi koreninami, ki so se vile in bahale brezkončno na vse strani, so se kopičile same človeške lobanje; tiste jame, v katerih so bile nekdanj oči, so bile polne prsti in blata: iz nekaterih je vzknila trava kar čez noč. Druge kosti so bile vsekrižem raz-metane, tako da bi nihče ne mogel razbistriti, h kateri lobanji sodijo. Objemala se je rama z gležnjem. Teh belih, mirnih, od prsti in črvov oskrunjenih reči pa je bilo toliko, da se jih ni dalo prešteti. Če bi kopalil še nadalje in še na globoko, bi morda razgrnili tako pokopališče, da ga na svetu še ni bilo.

Stali so blede, noben jezik ni zinil.

Ali ko so šli in ko so bili že daleč, je rekel tisti mož s čolnom in pentljo:

»Zdaj se je izkazalo, odkod ta moč, ta ljubezen in ta mladost!« —

Oj prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji!

RANJENCI

O b večerni zarji, v prijetnem spomladanskem hladu je vedrila na vrtu za bolnišnico družba ranjencev. Nekateri so sedeli na klopeh pod drevjem, ki je bilo še golo in premraženo in je komaj poganjalo popje, drugi so se izprehajali med gredami, stali v gručah na pesku in kramljali veselo. Ta je imel ovito glavo, oni je nosil roko v prevezi, šepal sključen ob palici, vsi pa so že zaupljivo gledali zdravju v gorko lice in so bili dobre volje. S praga sem se oziral po vrtu na to in na ono stran, da bi kje ugledal ljubi obraz prijatelja, ki sem ga iskal že dolgo; ni ga bilo. Ali ko sem se oziral, se je pripetilo mojim očem nekaj tako čudnega, kar se primeri časih edinole v sanjah; sanjalo pa se mi ni; bedec sem stal ob svetlem in jasnem večeru na pragu tega prostranega vrta, in kar sem videl, je bilo tako resnično in telesno, da bi bil lahko s prstom otipal. Ugledal sem namreč ves osupel, da nosijo ranjenci prozorne bluže in pod temi prav take srajce. Prozorna pa je bila tudi koža, tako da je bilo srce popolnoma razodeto in golo. Spreletel me je prav poseben občutek, otroškemu sramu podoben; rad bi bil obrnil glavo v stran, rad bi bil šel, pa se mi nikakor ni dalo; strmel sem zamaknjen tja, od srca do srca. Tedaj sem videl, da nobeno teh src ni bilo zdravo, vsa so bila ranjena in razbolela. Nekatero je imelo široko in globoko rano, presekano je bilo kar na dvoje in je kazalo očitno vse hrame črnih bolečin, kakor da bi se bili porušili zidovi hiše in

bi se na stežaj odprle skrite izbe, polne grozot in bridkosti. Tam je bilo mlado srce, ranjeno samo narahlo, toda ranjeno za zmerom; prav na sredi se je bila strdila drobna kapljica krvi in je bila črni solzi podobna. Mnogim se ni poznala na zunaj nikakršna rana; le čudno zgrbljena so bila, izžeta in ohlapna in koža ni bila živo rdeča, temveč motna, zamazano modrikasta, kakor da se je bila kri zasirila v njih. Tudi jih je bilo nekaj takih, ki so nosila en sam madež, zamolklo pego, nagnusnemu pljunku enako, ki se je bil vtisnil tja na vekomaj, kakor kamen. S takimi srci so hodili ranjenci po vrtu, sedeli na klopeh, razgovarjali se glasno in prijazno, smejali se celo, in nikogar ni bilo sram, kakor da bi drug drugemu ne videl skozi prozorno bluzo. Ali so bile njih oči res ustvarjene drugače od mojih, ali pa so bili kakor vsi bolniki, da ne vidijo rane svojega bližnjega in se ne zmenijo zanjo. Od tam nekod, iz gruče obvezanih ranjencev, se je oglasila pesem.

»Oj ta soldaški boben ... «

Otožno melodijo so spremenili v prešerno poskočnico, pe-
li so neubrano in tolkli takt z nogami v pesek. V glasovih ni
bilo nikakšne bridkosti ne spomina vzdih, obrazi, tudi tisti,
ki so bili obvezani preko očesa, so bili veseli, skoraj razposa-
jeni; kdor bi bil šel zunaj mimo plota, bi se mu zdelo, da po-
sliša pesem z vrta krčme, ne bolnišnice. Jaz pa sem videl,
kakor so se pod bluzami vila in krčila izsušena, splahnela
srca, kako je tista drobna črna solza na mladem srcu nenado-
ma zardela in se orosila, kako je iz tiste na stežaj odprte rane
kapalo v taktu, kakor je velevala pesem, in kako se je nagnus-
ni madež sam spremenil v široko rano, tako živo, kakor da je
bila zadana šele sinoči. Ves presunjen od žalosti sem se obrnil
stran ter stopil na cesto.

Na cesti je bil že mrak, tisti pusti, megleni, dušeči, ki ne rosi mehko in milo z neba, temveč puhti težko iz močvirja. Srečaval sem ljudi; ali gledal sem v tla, nisem se ozrl nikamor, ne pozdravil nikogar, ker sem se v svoji blodnji bal prozornih sukenj ter ranjenih, izžetih, oskrunjenih src pod njimi. Hitel sem po bližnjicah, da sem prej prišel do svoje samote.

Ali ko sem prižgal svetilko ter se ozrl po izbi, sem občutil strahoma, da nisem sam. Gole stene so gledale name, so govorile z menoj; pogled je bil tih in žalosten, zamolkle so bile besede, mukoma iztisnjene izpod bolesti. Tista ranjena srca, izžeta, so me spremljala ves čas po cesti, nazadnje so se zaprla z menoj v to mojo samotno izbo in so mi bila tako blizu, da sem slišal razločno njih težko, bolno dihanje, razumel njih šepetanje — tako šepečejo umirajoči, ki so jim ustnice že trde in razpokane; razume jih le oni, ki je sam že gledal smrt.

Kadar se prikaže pred mojimi očmi groza dneva v vsi svoji goloti, napravim kakor prestrašen otrok: zatisnem oči z dlanmi in si mislim, da je onstran dlani spomladansko sonce, veselje in blagor. Zatisnil sem oči: »Pridi, mladost, ti daljna, svetla, vrni se! Sončni dnevi iz davnine, rosite mi svojo čisto zarjo, ure nedolžne, jasne, dajte mi tolažbe v tej sili!«

Prišla je mladost, kakor sem jo poklical, prišli so dnevi ljubezni in nekaljenega veselja, prišle ure brez zlega. Živa bitja, mlada dekleta, ki so mnogokdaj, kadar mi je bilo tesno in samotno pri duši, hodila k meni v vas, belo oblečena, s cvetjem ovenčana, smeh in radost na licih, in so mi prepevala pesmi o časih, ki so bili in ostanejo na vekomaj. Družice, kdo vas je ranil, kdo vas je žalil? — Prišle so ubogljive, prijazne, ali spoznal sem jih komaj. Počasen, truden, omahujoč je bil prvi korak, nič več lahkotni korak mladosti; ozka in usahla so bila

lica, ne smeha ne radosti ni bilo na njih; oči, te dobrotne, so poskušale, da bi se smehljale meni v tolažbo, ali ni se jim dalo; in židani šolni in belo oblačilo in cvetje v laseh, vse je bilo kakor neprimerna predpustna šala, kakor svatba nadložnega starca. — Kdo vas je ranil, kdo vas je žalil, ve hčerke mojega srca? — Poglej se sam: tudi ti nosiš prozorno suknjo in pod to suknjo ranjeno, izžeto, omadeževano srce, ki nikoli več ne bo zdravo, nikoli več čisto, veselo brez zlega!

Zakaj, o gorje: za to črno rano ni bolnišnice in ne zdravniška na svetu! —

»TO SO PA ROŽE!«

Ko je profesor Berce umiral v daljni ogrski deželi, so mu njegove učenke poslale iz Ljubljane šopek rož. Pogledal jih je in je rekel: »To so pa rože!« V teh otroških in žalostnih besedah, privrelih iz umirajočega srca, je bilo nezaslišano začudenje, že strahu podobno. Časi mladosti, veselja in rož so bili više nego na onem svetu, globlje nego v grobu; in prikazali so se osuplim očem kakor duhovi iz pozabljenega življenja. Grozota pa je, da je bilo v resnici to pozabljeno življenje na pragu priprtih duri, komaj šele v veži, tako da bi natančno uho lahko razločilo njegove zadnje korake. V izbi je sladki vonj mladosti, ali že je nedosegljiva roki in spominu, večnost je do nje.

Kdo še misli, kdo govori, kakor je mislil in govoril pred nekaj dnevi? Ker le nekaj dni je vmes. Tudi obrazi niso več tisti, ki so bili včeraj, hoja je druga, vse gibanje drugo. Človek je stopil pred izbočeno ogledalo; tam vidi svojo spako in se ne pozna, več; celo ne spomni se, kdo je bil. Srce, to žalostno srce pa sluti svetlo podobo; in v slutnji je še osvetlejša in slajša, nego je bila tam zdavnaj.

Ali boji se človek sonca, boji se rož. Poveša oči, nezaupljiv je in preplašen, kadar mu slutnja potrka na srce; sonca in smeha ga je sram.

Ne vzdihuje po svoji prejšnji podobi, obrača se od nje,

pobegnil bi rad. In to ni starost; saj je vmes komaj nekaj dni, le korak iz veže na prag.

Starec se smehlja rožam mladosti, boža jih z ljubečo roko; še z mrzlim dihom smrti same se spaja njih topli vonj. Z zaljubljenimi očmi gleda na bela, rosna lica, ki so jih nekoč poljubljale njegove mlade ustnice; z mirnim smehljajem gleda celo na ciprese in grobove. Vse, kar je bilo, je njegova prava last; nobena vesela ura ni izgubljena za zmerom, temveč je nov cekin v skrinji bogastva, ki se ne da potrositi nikoli. In kadar reče: »To so pa rože!« — se ne začudi nič; ker rože so v njegovem srcu.

Ti pa, ki nisi starec. ti, ki si komaj šele živel, ti si plah, gledaš duhove. Greš mimo nageljna, ki ti je cvetel še sinoči, povesiš glavo in molčiš. Vprašam te po ljubici, pa se oziraš, če me kdo ni slišal. Kaj te je sram te ljubezni? Vprašam te po glasnih urah, ki smo jih prevrskali ob vinu v mračni kleti, pa se obrneš v stran. Kaj ti je žal zaradi njih? Rad bi govoril s teboj o tistih časih — oj, kako so še blizu! — ko smo bili močni in zdravi in so naše pogumne misli razmikale oblake, se žogale z zvezdami. Spomni se, kako se je takrat vzdignil naš ponos više od orla; kako nam je bila prihodnost polna veselih zmag, že v samem pričakovanju izbojevanih; kako smo, vitezi, rešili zalo kraljično, domovino, iz brezna sramote in bolečin. Spomni se; kaj ni bilo vse to še včeraj, ah, še — pred kratko uro?

Ti strmiš v ta črna tla, si tih in bled. Osupla beseda, kakor vzdramljena iz polsanj, šepeče na ustnicah: »To so pa rože!« Greš dalje, ne ozreš se ne name ne v svoje srce.

Kaj bi ti očital, tovariš v bridkosti? Tudi meni se je zgodilo tako in še huje. Kar sem nekoč doživel veselega, kar žale-

ga, vse mi je bilo pesem; prijazen pozdrav, ljubezniv pogled, vse mi je bila pesem; in tudi bolečina, tudi ta mi je bila pesem, in ta še najslajša; ljudje so stali na polju, so se spogledali in so poslušali z veselim začudenjem. Meni so prepevale naše gore in naše doline, koder sem hodil, in moje srce je prepevalo z njimi; še kadar se je vesoljno nebo razjokalo, so bile solze biseri, ki so prepevali v pisani mavrici ... Tiho je zdaj, vse tiho, tišje nego opolnoči; od nikoder ni, pesmi, še iz grobov ne; jaz pa bi rad pel, duši me v grlu in v srcu.

Tja pojdem, kjer so rasle moje najlepše rože, tja, kjer sem poslušal svoje najslajše pesmi; v tiste kraje pojdem, ki so poslušali smehljaje moj prvi glas, veseli klic škrjanca pod soncem. Tolikokrat so mi dali tolažbe; vselej, kadar sem prišel utrujen, pust in premražen, so mi dali okrepčila in čistega ognja. Kje so? Zbegano oko jih išče, ne vidi jih. Še na grobovih ni ne cvetja ne znamenja.

Ali bi se tja povrnil, v tiste blagoslovljene kraje, kjer se je moje srce trepetaje odprlo nezaslišanemu čudežu, ljubezni? Tja se povrnem; vesele pesmi so tam, vroče in sočne! ... Spomni se, draga, na rdeče ciklamne, ki sem te z njimi posul, tam v soparni senci, kraj smrekovega gozdiča, pod avgustovim soncem, ki je v dolgih poljubih pilo, sesalo vase razpajeno zemljo. Tvoje oči so bile napol odprte, gledale so tiho in globoko, dvoje sinjih jezer; tvoje ustnice so bile napol odprte, smehljale so se trudno in žejno. Kakor ena sama ogromna ploskev se je nagnil in vzdignil svet pred mojimi omamljenimi očmi. Spomni se, draga, da se nama spet oglasi tista večna, do samih nebes plameneča pesem. Kje si? Ne vrneš se, ne odgovoriš; ah, še tvoj grob molči, grob najin in najine pesmi.

Rad bi pel, da bi se zvrnil ta črni kamen od moje duše.

Povrnem se na svojo romarsko cesto, na to cesto brez konca, na klance in križpoti, kolovoze, steze in strmine, v dež in vihar, v blato in brozgo, v meglo in mraz in v žgoče poletje; počival bom na mnogoštevilnih postajah, v skednju in v hlevu, v veseli krčmi, v družbi zvestih tovarišev, v gluhi samoti, na travi pod prijaznimi zvezdami; in prepevala mi bo družba in noč in samota, prepevala pesmi, ki so bile že zdavnaj v mojem srcu in so čakale, da jim usmiljena roka odklene duri ... Ni glasu; cesta je mrtva in je v mraku, ne vidim je.

Prepeval bi, zato vsaj bi prepeval, da se zgane ta tišina, ki je strašnejša od same smrti.

Zapoj, duša, zapoj o bolesi, najgloblji, najbolj pekoči in najlepši od vseh! Zapoj o bolesi, ki vre in vpije brez nehanja iz te uboge zemlje, ki jo ljubiš. Oj še ta pesem, še ta najvišja, edina, še ta molči. Srce je zaklenjeno, ječi pod zapahi; glava klone, ustne šepečejo komaj zavedno, v tihem začudenju: »To so pa rože!« In tudi bolest je le še slutnja brez lica in besede.

Tako blizu je vse in tako daleč; vse, kar je bilo glasnega, živega in našega; tako blizu je, da se nam še srce vije in para od slovesa; tako daleč, da že groba ne vidimo več, ne moremo zapeti žalostinke, postaviti znamenja. Ustne bodo kmalu obnemele, komaj šepečejo še ob spominu, ki beži za gore: »To so pa rože!« ...

TISTO VPRAŠANJE

Bil sem v kraju, ki ga prej še nikoli nisem videl, tudi v sanjah ne; pa vendar se nisem čudil prav nič, da sem tam — bilo mi je vse tako naravno, znano in domače, kakor da sem v svoji prijazni izbi na Rožniku. Sila prostrana dvorana je bila; zdelo se mi je, da nima sten, v toliko daljavo so bile razmaknjene. Polmrak je bil v dvorani; visoko od stropa je motno svetila zastrta luč, tako da je bil mrak ob tem komaj razločnem spominu na svetlobo in dan še pustejši. V zraku je dišalo po trohnobi in po nakopičenih človeških telesih, mukoma so sople prsi pod njegovo težo. Tišina je bila brezkončna, nepremična; ni je motilo sopenje izmučenih prsi, ni je zganila zastrta luč z višine — kakor da je dvorana nekje visoko, daleč v praznoti, za tisoč milj odmaknjena od drugih ljudi in podnevnega življenja. Vse to sem zelo natanko videl in občutil; brez strmenja in brez strahu, kakor da mora biti vse prav tako in bi bil edinole čudež, če bi moglo biti drugače.

Mislil sem, da spe vsi drugi, da bedim sam med njimi. Da bi nikogar ne zbudil, sem se vzdignil tiho in počasi s svoje slamnice na tleh. Z očmi, odprtimi na stežaj, sem hotel odstreti mrak do kraja; ali kraja ni bilo — seženj za sežnjem se je udiral mrak sam vase brez konca. Podolž in počez so se vrstile slamnice, tako na gosto položene, da je časih druga za polovico visela na drugi; vrste so se daleč tam, bogvedi kje, izgubile v temo.

Tik poleg mene je ležal mlad človek, ki je imel obvezano glavo; dihal je tako lahko in mirno, kakor diha speč otrok. Sklonil sem se oprezno čezenj, da bi mu natanko pogledal v obraz. Otrok je bil zares, še dete skoraj; niti sence ni imel pod nosom, na nežno vzbočeni zgornji ustnici. Kakor sem ga gledal od blizu, so mi začele trepetati roke, ki sem se opiral nanje, mi je začel trepetati ves život — seglo mi je globoko v dušo, udarilo me po sredi srca nekaj črnega, temotnega, čisto neznanega, čemur ni in ne more biti imena. Moje oči so strmele naravnost v dvoje drugih, široko odprtih oči. Te niso trenile, se niso čudile, niso me nič vprašale. Mirno so gledale name, skoraj smehljaje, kakor na brata, ki je bil prišel mimogrede v goste. V njih dnu in na vsem tem lepem, otroškem obrazu pa je bila vtisnjena za vselej in neizbrisljivo brezmejna groza, kakor da se je bila vsesala v ta ozka lica, v to nežno kožo strnjena kri, ki se na vekomaj ne da več izprati. In takoj sem občutil, da se ta groza ni porodila iz prestanih bolečin, iz solz in vztrikov, ne iz strahot, ki so šle s trdim, telesnim korakom mimo njega, mladega; temveč da je v poslednji globočini vse nekaj drugega, kar je bilo seglo tja od začetka in bo ostalo tam za zmerom.

Prav tako tiho, prav tako počasi, kakor sem se bil nagnil čezenj, sem se vzdignil, da bi ga ne vzdramil, otroka spečega z odprtimi očmi v prezgodnjem grobu.

Šel sem dalje s sklonjenim životom in bosimi nogami, oprezno sem se ogibal slamnic, da bi se ne spotikal obnje. Koj poleg otroka je zleknjen počival človek, ki je bil mnogo starejši od njega, v obraz pa mu tako podoben, kakor da je njegov oče. Levo ramo in roko je skrival pod odejo. Tudi k njemu sem se nagnil, da ga pogledam od blizu. V lica je bil za-

gorel, porastel in kraj usten že nagubančen; tudi on mi je gledal naravnost iz obličja v obličje, tudi on tiho, mirno, po brat-sko. Vse kakor okamneli otrok: v raskavo kožo, v temne oči se je bila vsesala ona brezmejna groza, ki sem jo gledal tam; le še globlja je bila, le še zrelejša, jasnejša, ker družila se ji je bolest. In že je zamolklo šepetalo v meni, že mi napol razodevalo, kaj je, kar leži mračno in nemo tam v zadnji globočini, pod grozo in bolestjo.

Dalje sem romal, vse dalje, od slamnice do slamnice, mimo živih grobov, ogledoval sem in prisluškoval; gnalo me je, da bi prišel do konca, da bi vsaj tam na koncu morda razločno s človeško besedo izpregovorila, razodela se mi tista strašna skrivnost, prava mati vse groze in bolesi, ki je nema strmelala name iz vseh teh stoterih in tisočerih na stežaj odprtih oči. Ali kakor sem romal, morda sedem noči in dalj, konca ni bilo nikjer, ne stene ne vrat nikjer. Zdelo se mi je, da, če bi hodil še tisoč noči brez nehanja, bi ne prišel do konca, bi ne ugle-dal ne vrat ne stene. Ta groza, ki je molče strmela iz mraka in tišine, se je bila razlila na vse strani, od obzorja do obzorja, v brezmejnost. Ob taki misli in v tem strahu sem rekel v svo-jem srcu: »Sam povprašam to tišino, sam jo presekam s svo-jim glasom! Govorila bo, ko jo vzbudim!«

Takrat sem se bil sklonil nad človeka, ki je imel zelo ozko, belo, prav dekliško lice; eno oko je bilo široko odprto in se je svetilo, drugo je bilo napol zatisnjeno in pod njim je bila kap-lja krvi. Nagnil sem se mu do ust in sem ga prosil: »Razode-ni mi, vsaj besedo mi daj, vsaj en vzdih!«

Šepetaje sem prosil, morda niti usten nisem bil zganil in je prosilo le moje razbolelo srce; ali komaj sem bil izpregovoril, je vztrepetala tišina, je zašumelo v mraku.

»Čemu?« je vprašalo, zavzdihnilo od daleč, zastokalo iz globočine. Le šepetanje je bilo, pritajeno še, jecljajoče; kmalu pa je bila beseda razločna in kmalu je bila beseda krik.

»Čemu to brezdanje trpljenje, čemu bolečina, žalost, strah in smrt? Povej, čemu ti moja srčna kri, samo reci, čemu, pa ná jo, vzémi si jo, iztoči si jo, iztoči si jo brez strahu od kaplje do kaplje; samo povej — čemu?« ...

Moj Bog, saj ležim na slamnici, gledam v mrak s široko odprtimi očmi; in vprašalo, v nebesa vzkliknilo je le moje izmučeno srce. —

UGASLE LUČI

Kaj je res že jesen? Kaj je res nebo že nizko, mrzlo in megleno, listje velo na kostanju, senožet gola? Ali pa se je morda le mojega srca tehtnica nagnila na črno stran? Zares, moje motne oči so morda le vame zamaknjene, strmé v ta pusti hram, ki je hladen in prašen kakor ob selitvi, strmé v bledega gosta, ki trka na moje duri, pa ga vidijo preplašene povsod, na nebu, na kostanju, na senožeti. Ker je tako, da srce nikoli ne gleda drugam nego v ogledalo.

Rajni Resman, krasnobradi, mi je tožil nekoč, da v mladih ljudeh ni več navdušenja, ne več veselega, ponosnega razmaha, ne svetega ognja čudodelnega, ki gori s plamenom v duši, sije iz oči, greje in pali iz besed. Še je rekel, da se mu zde obrazi otrok prezgodaj dozoreli, trudni in postarni, oči da so ugasle in kakor v jamah zasute, život da je ohlapen in sključen, brez kosti, korak omahujoč, klekajoč, glas šibek, ne sme ha in ne pesmi nič. Rod, kakor da ga je prenasičenost ustvarila in lakot spočela. Poželenje mu odpira usta, ali gnus mu jih zapira. Za čednost ne ve, kaj da je, za greh pa je prelen in preslab. Smrt se bo začudila, kadar pride ponj, ker prišla bo po okostnik brez duše ... To strahotno podobo mi je pokazal in kmalu nato je umrl.

Jaz, pravi sin tistega rodu, sem vedel, da gori s plamenom ogenj v moji duši, ker me je žgal in palil, da bi kričal od bolečine in sladkosti. Tudi sem vedel, koliko je ljubezni v meni;

če bi žejne roke zajemale dan in noč, bi ne segle do dna. Ali umirajoče oči so videle smrt.

Kaj je res že jesen? ... Daj, tovariš, ki nisi bolan, posodi mi oči, da pogledam po pravici! Čeprav je že pust in hladen moj ubogi hram, čeprav že trka na moje duri blede gost, bi rad videl in občutil, da je sojena ta prezgodnja jesen le meni edinemu, drugod pa da prepeva še vesela pomlad ... Ne, tovariš, tudi tvoje oči, ki so bistre in ne lažejo, tudi tvoje oči ne priključijo pomladi v ta mrtvi gaj!

Vse luči so ugasle, vse pesmi so utihnile, mladosti ni več. Nad vso prostrano zemljo se je bila strnila dolga, dolga noč, nasula je nanjo strupene slane, nobenega bore cveta ni več ... Po cesti grem, in čeprav je leto šele v novembru in je sonce še toplo, me zebe v lica in v dušo. Kamor se ozre zbegano, žalostno oko, vidi čemerno jesen, vidi obnemogel, truden mrak. Koliko let ti je, ti golobradi fant? Sodim, da komaj sedemnajst. Pa so že odzorele in upale tvoje oči, so izžete tvoje ustnice, je oskrunjeno tvoje čelo in hripav tvoj smeh. Ali se je zmotilo spoznanje, da se je prelilo v posodo, ki še ni bila dodelana in pripravljena? ... Dekletce ti, kdo je potrgal šmarnice s tvojega čela, vijolice iz tvojih oči? Kdo je brezsravno posegel v to negodno srce, s črno roko prevrnil oltar, ugasil luč? Ah, nima lica in ne imena; še smrt ima ime; ta strahota, ki se je bila v dolgi, dolgi noči zgrnila na zemljo in na srca, ga nima.

Srečal sem fanta, ki sem ga nekoč poznal; nekoč, to se pravi pred nočjo, še včeraj. Pozdravil me je, kakor pozdravljajo starci; leno, komaj napol je iztegnil roko ter se nasmehnil samo z enim licem. Levo oko je imel prevezano s črnim trakom, desno je bilo kalno.

»Po kakšnih potih?« sem ga vprašal.

»Kam neki? V krčmo!«

Tudi, hodil je, kakor hodijo starci; klonil je glavo in pocin-caval sunkoma z dolgim životom.

»Pripoveduj!« sem ga prosil, ko sva sedela ob vinu. »Povej mi, kaj da si izkusil in kaj občutil! Saj te vse razodeva, da si v eni sami noči, morda v eni sami uri živel dolgo in strašno živ-ljenje«

Pogledal me je začuden, nato se je nasmehnil postrani, le v kotu ustnic.

»Vsakdo bulji in izprašuje in si misli, da je tam bogvedi kaj posebnega! Pa je čisto navaden — šmir! Naravnost puščoba in dolgčas! Tam in tukaj, kamor stopiš in kamor pogledaš! Zdi se človeku, da je nekakšno prazen, votla posoda brez dna in pokrova; noč brez luči in brez teme ... nič!«

Nenadoma se je zasmejal naglas.

»Nekaj pa mi je ostalo v spominu in se mi povrne vselej, kadar ugledam močnik na krožniku ali kakšno tako vodeno, sivkasto zmes ... Marširali smo noč in dan, dan in noč, da se Bog usmili ... brez ceste in poti, čez polje in močvirje, kar dalje, kdo ve kam. Tovariš me je vodil za roko, zato ker nisem videl skoraj nič; levo oko mi je bilo izteklo, desno se je solzi-lo. Bolelo me ni posebno, tudi truden pravzaprav nisem bil preveč, samo lačen sem bil, lačen od sile, da bi jedel travo, če bi je kaj bilo. Naletela sva na kopico trupel, ki so ležala tam že morda tri dni. Pokleknila sva, pa ne da bi molila za uboge duše, temveč ... Tornistri so bili vsi prazni, morda so naju že drugi prehiteli. Tipal sem po suknjah, po hlačah in res sem nazadnje obtipal nekaj, kar je bilo podobno zdrobljenemu prepečencu, namočenemu v luži in krvi, zabeljenemu z mrt-

vaškim duhom. Tisto zmes sem pojedel vse do kaplje in trohe.«

Spet se je nasmehnil čemerno in porogljivo izza kota ustnic, vse po šegi starcev.

In še včeraj je prepeval...

Jaz pa vem, kam pojdem, jaz pa vem, kje so luči prižgane — kako, da se nisem že prej domislil? K zibki pojdem; dvoje milih plamenov, neugasljivih, se tiho in mirno smehlja iz nje; angel božji drži roke nad njima, dokler ne zasije zarja nad gorami. —

ZAKLENJENA KAMRICA

Vsak človek, tudi najsiromašnejši, ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, za katero nosi ključ zmerom s seboj in ga ne posodi nikomur. Gostu odpre gosposko izbo, prijatelju klet, popotniku svisli; te kamrice pa še bratu ne. Tudi sam prestopi njen prag le ob največjih praznikih, ob urah usodnega spoznanja, najvišjega veselja, najgloblje žalosti in v predsmrtnem strahu. Vanjo spravi, kar je kdaj od srca ljubil.

Marsikdo ima sila prostrano, z vsem posvetnim bogastvom ozaljšano domovanje; široke stopnice so odete s preprogami, vitki stebri so od belega marmorja, dvorana se vrsti za dvorano, blešče se v zlatu; in v parku, na vrtu, na stopnicah, v dvorana in izbah je prazniških gostov brez števila; vesela in mlada so lica, bistre oči, rosne od sreče, in vsepovsod je pesem in smeh in ples; ker danes je žegnanje, jutri bo svatba, pojutrišnjem god. Ali zadaj, tam čisto zadaj je skrita kamrica, ki nobeden med vsemi glasnimi gosti ne ve zanjo; tesna je, prazna in gola, ena sama podoba visi na sivi steni, pred njo gori večna luč. Gospodar odklene kamrico, stopi vanjo s trudnimi koraki, s povešeno glavo, tišine, samote in bridkosti željan. Prikloni se pobožno pred sveto podobo, prilije olja večni luči; njegov obraz je čisto drug, nego je bil zunaj, ves miren je, kakor obžarjen od božjega plamena, ki gori globoko v duše dnu. Ta tesna, gola kamrica je njegov pravi dom, ta po-

doba na sivi steni je njegovo pravo bogastvo; vse drugo, vse, kar se bučno in pisano razmahuje tam zunaj, je praznota, je nečimrnost, je trenutek, ki gre mimo kakor bežen veter, brez oblike, brez duše, brez sledu in spomina. Če bi tega edinega bogastva ne bilo, te kamrice, ki nihče ne ve zanjo, te svete podobe, ki se je bila nekoč prikazala njegovemu življenju, kakor se prikaže zašlemu popotniku znamenje v samoti, bilo bi mu boljše, da bi se koj napravil iztesat si posteljo iz sedmih desak: pet podolž, dvoje v počez.

Tudi je na svetu takih še več, ki imajo na videz komaj, kamor bi položili glavo, pa so imenitniki nad vsemi drugimi. Njih zaklenjena kamrica ni več ponižna kamrica, temveč je gosposko domovanje, vse do vrha natlačeno z nezaslišanim bogastvom. Tujec, ki gre mimo, vidi beraško bajto, še ne sluti sijaja, ki se varno zaklenjen skriva pod slamnato streho in za razpalim zidom. Srečni berač nosi dan za dnem polno naročje novih dragocenosti na ogromni kup, in kamrica, ki ni kamrica, se mu širi in dviga v brezkončnost. Kamorkoli pogleda, česarkoli se dotakne, nebo in zemlja, misel in spomin, človek in duh, mušica, pajek in žaba, vse mu je vselej sólo suho zlato in je za zmerom njegova nepreklicna last. Kadar umrje, je zadremal kralj in veličastvo njegovo se napoti z velikim spremstvom in silnimi tovari po zlatih stopnicah.

Mnogo jih je med nami, da se ne zavedajo tiste svoje prave lastnine, ki je zares in brez pridržka njihova, samo njihova in nikogar drugega na svetu. Ob težki uri, ko duša klone, tava slepa, stoji že omahujoča kraj brezna, ob tej težki uri se prikaže iz mrakov bela roka, se rahlo dotakne oči, da izpregledajo, in iz noči se izviije svetlo jutro, in brezna ni več, in nebo je visoko in na nebu je sonce in pod soncem je ravna

bela cesta in ob cesti je prijazen dom. Čigava je bila blagoslovljena bela roka, odkod? Trenutek je bil, ki se je povrnil; spal je na dnu in se je vzbudil ob pravem času; bil je spomin na skromen dogodek, vesel ali žalosten, prijeten ali zoprn, — ker ne v plamenu, v očeh je luč, — spomin na en sam obraz, na eno besedo, na misel, ki je nekoč, pred zdavnozdavnimi leti hipno in tiho spreletela dušo, morda celo spomin na en sam smehljaj, ki je kdove kje in kdove kdaj blisnil mimogrede preko neznanega lica. V tem dogodku, na tem obrazu, v tej besedi, misli, v tem smehljaju na tujem licu se je mahoma razodelo vse, kar je tostran in onstran življenja razodetja vredno. Tako je stopil človek slep v zaklenjeno kamrico, ki še sam ni vedel zanjo; in ko se je povrnil iz nje, je videl, je bil očiščen v kopeli veselega spoznanja, je bil utrjen v veri vase in v dobroto svojega bližnjega, je v srcu občutil in v pameti premeril veliki pomen in silno važnost dneva, ki je senca večnosti. To je pričal njegov obraz.

V teh zadnjih dneh, ki so tako tesnobni in žalostni, da najglasnejši človek išče, kam bi se zatekel, sem srečal takih osvojenih obrazov zmerom več. Ker vsakdo ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, v katero stopi ob urah trpljenja in iz katere se povrne potolažen, očiščen in utrjen. Zmerom več jih je, ki se vračajo; resen je smehljaj njih usten, globok, zamišljen in trd je pogled njih oči, hoja njih nog je umerjena in ravna, ker noga ve, odkod in kam.

Vsak človek ima v hiši svojega življenja posebno kamrico ... Odpri oči na stežaj, razširi pogled in misel na vse plati, čez vse goré! Vsak narod ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, v katero je skrbljivo spravil, kar je bil kdaj pridobil dragocenega, spravil vse, kar je bil kdaj najgloblje doživel, z

vsem svojim ubogim telesom, z vso svojo čisto dušo, spravil vse, kar je kdaj trepetaje v predsmrtni bridkosti čutil in mislil. V to kamrico stopi ob usodni uri, stopi vanjo, da se povrne očiščen in utrjen, poln vere vase in v dobroto svojega bližnjega, poln zaupanja v dan in v večnost, poln moči, brez strahu, pripravljen na svatovanje in pripravljen na svojo lastno sedmino ...

Kaj in koliko si bil spravil, narod? Kdaj in kakšen se povrneš? —

KRALJ MATJAŽ

Videl sem tako razločno, kakor zdajle tebe vidim, tovariš

Videl sem kralja Matjaža, ko je sedel na svojem visokem prestolu od jekla. Dvorana je bila prav tista, ki jo poznamo: nizka, mračna in sila prostrana, tako da nikjer ni bilo ne zidov ne kotov; za vsako vrsto sivih stebrov se je v noč in hlad razprostrla druga dvorana, še večja od prejšnje. Nikjer ni bilo ne bakle ne sveče, pa vendar so tihe luči prepletale mrak, kakor da bi poletavale bele vešče tik pod stropom.

Bil sem med njimi in nisem bil; njih težko sapo sem dihal, njih bela lica sem videl in njih rdečo kri; pa vendar je bilo tam, zdi se mi, le moje breztelesno srce.

Na tem svojem jeklenem prestolu je sedel kralj Matjaž, visok in silen. V obraz je bil hudo bled, pod širokimi čeljustmi so se bočili valovi mogočne črne brade; oči so ležale v globokih jamah in so gorele z motnim plamenom; orjaške pesti, na gosto porastle, so počivale na hrastovi mizi, pripravljene, da se vzdignejo. Tako je sedel kralj Matjaž in tako so sedeli, sloneli in ležali tudi vojščaki njegovi; nobeden se ni ganil, ali nobeden ni spal, kajti vsaka ura bi lahko bila tista, ki je bila oznanjena pred tisoč leti.

V motnem plamenu oči Matjaževih in njegovih vojščakov je bilo napeto pričakovanje. Kakor da se je bil kazalec na uri pomaknil tik do dvanajste in da vsak hip udari kladivo na

zvon. Vse pesti, mogočne, so čakale trdo stisnjene, da se razklenejo ter zgrabijo za meč.

Zapihal je hladen nočni veter, kakor da so se bila nekje v daljnem mraku odprla nevidna vrata; črni valovi Matjaževe brade so se vzdramili in so zašumeli; plamen v njegovih očeh je zaplapolal in je bil svetlejši.

V dvorani se je prikazal čuden človek, kdove kako in odkod; stal je nenadoma pred hrastovo mizo kralja Matjaža. Obraz mu je bil ves polit s krvjo, da ga je bilo komaj razločiti; s krvjo in blatom je bila pokrita obleka, raztrgana v cunje; levi rokav mu je visel ohlapno nizzdol in je bil prazen. Tak je stopil med vojščake Matjaževe in ni rekel besede; koj jim je bil enak, stal je med njimi tiho in nepremično, desnico sključeno v pest; in v temnih očeh se mu je vžgal plamen velikega pričakovanja.

Prišel je drugi; ta je prišepal ob bergli, ker je imel eno samo nogo; storil je takisto kakor prejšnji. Za njim se je takoj prikazal tretji; in ta je, čudo prečudno, nesel lastno glavo v naročju; glava je bila okrvavljena od strnjenih las do čeljusti, toda živela je, oči so gledale nezastarte; in komaj je stopil med tovariše, je vzdignil glavo ter jo postavil med ramena.

Ta čuda sem gledal in se nisem čudil; zdelo se mi je, da se vse vrši po pravici, kakor se drugače ne more vršiti.

Tudi se nisem čudil, ko so prihajale dolge procesije od vseh strani; procesije, kakor jih človeško oko še ni videlo. Ni še videlo toliko krvi, bolečine in trpljenja. Tiho so prihajale procesije, iz ust ni bilo glasu, tudi koraka ni bilo čuti — tisoč za tisočjo molčečih senc, ki so vse imele živa telesa, imele oči, ki so gledale, srca, ki so utripala. Procesijam ni bilo konca; noč jih je brez nehanja valila iz mračnega svojega naročja; in ta

noč, mislim, da je bila daljša od leta. Dvorana se je širila in razmikala v neskončnost, da je bilo za vse prostora.

Kralj Matjaž se ni ganil, tudi ni trenil s plamenečim očesom, ko je gledal, kako je bil njegov tabor že prostran, kakor ob sodnem dnevu dolina Jozafat. Tej strašni noči, v njeni tišini še strašnejši, ni bilo kraja; polno leto je bila dolga in že se je prelila v drugo, prelila v tretje.

Brezšteviline legije obrazov sem videl, toda razločil in spoznal sem jih vse do zadnjega, v bližini in v temni daljavi; kajti kakor so bila lica okrvavljena, so se bleda svetila iz mraka, velikim belim veščam podobna. Ni ga človeškega obraza, da bi ga ne bilo med njimi, vojščaki Matjaževimi. Mladeniči nežni, golobradi, komaj lesenemu konjiču odrasli; moški zago-relih lic, močnih čeljusti in resnobnih oči; sključeni starci s povešenimi sivimi brki in košatimi obrvmi. Bilo pa je vmes tudi veliko število žensk, mladih in lepih, starih in zgrbljenih; in bili so vmes otroci, ki so pravkar shodili, celo dojenčke sem videl v naročju mater.

Zbrali so se bili od vseh strani in krajev tega sveta; kolikor je narodov zemlja rodila, vsi so bili tam, so čakali v taboru kralja Matjaža ure oznanjenja. Nisem videl samo belih obrazov, temveč tudi rumene, bronasto rjave in čisto črne. Kakor pa so si bili obrazi različni po rodu in plemenu, po letih in oblikah, nekaj jih je družilo, kar sem občutil v srcu, ko sem jih gledal, ali kar se nikakor ne da razložiti z besedo. Ni bila samo strjena, črna kri, ki je bila njih vseh, vojščakov Matjaževih, očitno znamenje. Bilo je vse kaj drugega in vse kaj več — kakor da je vsak med njimi nosil na dlani svoje živo, trepetajoče srce. V tem srcu je bil spomin na bolelost, do zadnje pekoče kaplje izpito, na nezasluženo, nezaslišano gorje, na

brezbožne krivice, na kazni brez greha in sodbe, na sramoto in ponižanje, na ošabno poteptano ljubezen, na izdano zvestobo in ogoljufano zaupanje. Ali nad vsem tem črnim jezerom grenkobe — in iz jezera grenkobe se je bila rodila — je neugasljivo sijala mirna luč pričakovanja, močne, čiste vere v tisto véliko uro, ki je bila oznanjena.

To je bil človek, bičan in oropan, ponižan in osramočen od krivice. To je bil vojščak kralja Matjaža.

Črni strop se je razmaknil, zasvetila so se nebesa, vzdignil se je silni kralj Matjaž in —

Ničesar nisem videl več.

Kdaj in kje je bilo vse to? Kdaj bo in kje? —

V POLETNEM SONCU

Tovariš moj izza ranih let, otrok mojega trpljenja, vstani iz groba, kličem te! —

Komaj sem ga poklical, je stal pred menoj, ves kakor je bil pred dvajsetimi leti, pol človek, pol senca; telo sključeno, prezkodaj utrujeno, kakor da nikoli mlado ni bilo; obraz bolan in vel, oči globoke, nemiren plamen, ki ga je kvišku zagnal in v globočino potisnil vsak rahel dih. Mnogo je takrat hodilo takih ljudi in takih senc po naših krajih; nekateri so živeli pravo, resnično, telesno življenje, če se nestalnemu tavanju po megli, mrazu in mraku pravi življenje; večidel pa so bili le blodne prikazni, le sanje splašenih src. Vsi, ljudje in sence, so poginili kmalu, izgubili se bogve kam, ugasnili kakor sveče pod jutro; grobovi so pozabljeni, imena do malega, toliko da je ostal spomin. —

Dvajset let si mirno počival, tovariš, in prav je bilo! Kakor bežen somrak si bil med dvema zarjama, ne včeraj, ne danes, ne jutri; bil si most — popotnik stopi na drugi breg in se ne zmeni več za most, Vseeno mu je, če ostane ali če razpade. Prav je, da si počival! Zdaj, tovariš, pa pojdi z menoj, čudo prečudno boš videl! Strah te je ljudi? Nikar! Nič se ne boj, da nosiš preveč očitno na dlani blede malodušnost svojega srca! Da ti prejasno sije iz oči bridkost in sram vojščaka, ki meča nima, da bi udaril in ki ne ve, kam bi udaril, če bi meč imel! Da je na tvojem razbolelem obrazu prehudo razgaljena tvo-

ja najtišja, najčistejša tvoja edina ljubezen, tako da kaže svetu nagnusne pljunke na svojem svetem licu! Nič se ne boj! Izprehodiva se, čudo prečudno boš videl! Ker zdaj, tovariš, je napočil tvoj čas; zdaj, somrak, si se nagnil v svojo pravo zarjo, si se utelesil v nji! — Ozri se na desno ... poslušaj na levo! — Ali se ti ne zdi, da gledaš vase? Da se razodeva skrivnost tvojega trpljenja neprikrita na tisočerih licih? Da iz tisočerih oči sije brez sramu tista bolna, v lastno svojo nemoč grizoča malodušnost, ki je bila tvoj madež in tvoje znamenje? Kako izžeta, betežna so telesa, kakor od težkih bremen utrujena, celo telesa nedoraslih otrok! Pogled se umika plah, glava klone, korak trepeče in omahuje. Od blizu jih poglej — to niso sence! Nagni se — čuješ njih glas? Komaj razumljivo, zamolklo, plaho mrmramje, kakor iz grobov; boleš, ki si ne upa razložno iz grla do ust, zato, ker je ni človeške besede, ki bi jo naglas oznanila. »O mati ... o domovina!« — Kam so se bili namerili vsi hkrati, nemirni, še v svoji utrujenosti nevzdržni? Tod ne drži pot nikamor, ne ceste ne steze ni! Kam? »Le poti ... poti!« Samo iz te noči, iz te bolesi, iz dvoma in malodušnosti ... kamorkoli! Ali poznaš to melodijo, tovariš? Napotiva se še midva, kamor nama gode ta slepi godec! —

Na nebu je zaplamenelo poletno sonce v svoji mogočnosti. Zrak odmeva od pesmi njegovih žarkov, je do vrha poln njegove zlate gloriije. Toliko, da ta gloriija ni popila dvoje senc, ki sta se bili ponevedoma utrnili izpod noči in blodita izgubljeni tod in ondod. Prozorno telo se nestalno topi in ziblje, tenke noge se komaj dotikajo tal. —

Ozri se naokoli, tovariš moj blodni, po tej lepoti, ki ji na svetu ni enake ... za naju ne, ker najino srce jo je ovenčalo! Kamorkoli se ozreš ... na planine tam, ki so v soncu bela son-

ca, na gozdove pod njimi, ki spe, od luči omamljeni, in še v sanjah na tihem prepevajo, na te holme, ki se vrste v zelenem vencu, sama sveta božja pota, na polja, od nebes blagoslovljena, v devetkratnem izobilju v nebesa vriskajoča, na loke in senožeti, na vasi, ki jih komaj razločiš od samih migljajočih belih plamenov ... povsod, kamorkoli se ozreš, je tekla zibka tebi, meni in vsem, ki so najinega srca, lica in imena. In pomisli, če je pomisliti mogoče: vse te lepote ne bo več, nama nič več! Vstal boš nekoč iz groba, izpraševal ljudi: »Povejte, ljudje, pokažite mi kraj, kjer je tekla moja zibka!« In nikogar ne bo, da bi ti povedal. Še tvojega jezika ne bodo razumeli, nikar tvoje žalosti. Povrnil se boš, kjer si spal, in se ne boš vzdramil nikoli več; ker mir bo tam spodaj, nad teboj pa strah in bridkost ... Kaj mežikaš, tovariš, tako plah in osupel? Od kod se ti je bilo zableščalo? —

Sredi polja, šumečega, v sonce zamaknjenega, je stala mlada ženska, kmetica. Obraz ji je bil koščen, širok in temno zagorel, razodeval je tisto tiho moč, ki se ne pozna in ne baha, si naloži breme sama in ga nosi brez nečimrnosti, brez solze in vzdih. Poleg kmetice je stalo dekletce, natanko materi podobno: v široka lica, v zagorele, do komolca gole roke, v bistre oči, odsevajoče mladost in veselo moč. Obe pa sta bili kakor utopljeni v opoldanski poletni žar, bili sta blizu in bili sta daleč, povsod in nikjer. Ženska, ki je bila sklonjena nad srpom, je vzdignila život in glavo, zasenčila oči z dlanjo, strnila črne obrvi ter se ozrla mežikaje preko polja. Prav tako je storilo dekletce; gledalo je srepro in je reklo: »Vrane so ... všš ... krá, krá!« — Ženska si je otrla čelo in lica, oddahnila si je, nato se sklonila nad srp; in spet je prav tako storilo dekletce. —

Kje si, tovariš, kam si utonil, kaj te je popilo? —

Senca je izginila tiho, kakor je bila vstala iz groba. Poletno sonce je lilo na polje svoja vroča jezera in polje je soplo težko od življenja in izobilja. Nad njim je krožilo dvoje lačnih vran, izgubilo se krakajoč na obzorju. —

BEBEC MARTIN

Knam se časih prikaže visokorasel, krepak, dokaj mlad človek ter se ponudi za hlapca; nekaj dni dela, nato nagloma zapije, kar zasluži, ter izgine, bogvedi kam. Pride plah, smehlja se nerodno, ozira se vstran, kakor otrok, ki se je bil potepal po gozdu in se boji šibe. Njegov obraz nikakor ne sodi k plečatemu životu in šapastim rokam; čisto detinski je, svetlo sinje oči gledajo nedolžno, brez greha so, brez izkušnje in spoznanja. Odkod da je, čigav in kdo, ne morem prav dognati, ker vselej pove drugačno zgodbo, še dom njegov ni zmerom na enem kraju. Časih bi se mi zdelo, da je iz premožne hiše; oblači se čedno, ob nedeljah in praznikih skoraj gosposko; bel telovnik ima in pisano pentljo. Časih pa se bridko razjoka ter toži, da nima na milem svetu, kamor bi položil glavo. Ko je nekoč povezal culo, je rekel, da se gre ženit; da je že vse do kraja pripravljeno, nevesta in bala in vse. Čez štirinajst dni se je povrnil; shujšal je nekoliko, oči je imel podbrekle, obleko zaprašeno in dišal je po vinu. Vprašali smo ga po nevesti. »Eh, babe!« je odmahnil ter se napotil pod kozolec.

Oni dan je nesel na rami težak hlod, nesel ga je iz gozda v breg, sopel je lagotno, še požvižgaval je.

»Kako, Martin« sem se mu čudil, »kako da niste vojak, silni kakor ste? Zdaj, ko sem nosil sivo suknjo še jaz, sirota!«

»Saj sem bil, saj sem bil!« je hitel. »Pa so me spodili stran!«

In zdelo se mi je, da je narahlo zardel.

Še tisti večer mi je pokazal, kaj da so mu napisali za slovo. Napisali so mu, da so ga bili spoznali za bebca. Koliko časa in kje da je služil cesarja, sem ga vprašal, kako da se mu je go-dilo in kaj da je tam vse videl in doživel.

»Kaj bi pravil!«

Njegov nedolžni obraz je bil vznemirjen, plah otrok, ki nenadoma ugleda človeka, katerega se je bil nekoč sila pre-strašil ter ne pozabi nikoli več nanj. Povesil je glavo.

»Nekaj grdega so mi naredili v skodelico, ko sem spal!«

»Kaj so naredili?«

»Eh, kdo bi pravil!«

In kadarkoli sem ga povprašal o tistih časih mi je z gnusom in strahom potožil zaradi skodelice, ki so mu jo bili ponoči oskrunili; drugega ni povedal ničesar.

Zapadel je sneg, da nikoli takega; na hribu nas je zamed-lo do pasu in čez. Sedeli smo za pečjo, v topli ječi; in naše misli so bile vklenjene z nami, so se plahe in premražene skrivale v tišino srca, si niso upale do grla. Že smo bili zagrnili okna; bela noč je bila zunaj, brezkončna v miru in hladni prazpoti. Dekla je šla zaklenit hišna vrata, ali blizu nato je udarila nanje močna pest: »Odprite, ljudje božji!«

V vežo je stopil Martin. Otepal si je suknjo in škornje, škle-petal je z zobmi, pomežikoval urno ter se obrnil vstran, ko mu je dekla posvetila s svečo v obraz.

»Tako je pač ... dolga je, dolga, ljubi Bog. in strma ... in sne-ga je veliko!«

Jecjal je, govoril zase, da najbrž sam ni vedel kaj, oziral se plah naokoli, kakor da nekoga išče, ali da se nekoga boji. Položil je culo na tla, postavil palico v kot, nato je prisedel k

nam za peč, oprl premrle roke ob kolena, sključil život globoko in nagnil glavo; očitno je bil sila utrujen.

»Kod ste hodili, popotni Martin, ob taki uri in v teh zame-tih?«

Mencal je dlan, pomajeval z glavo, gledal v tla.

»Daleč ... prav od horjulske strani ... Težko sva bredla in brodila, zgubila sva se ... kajpak, saj poti ni ... in tudi hiše ni ... in če je, je za popotnega človeka zaklenjena in zadelana!«

Dali smo mu kruha in vina; jedel je hlastno, pil zduškoma; in ko je jedel in pil, sem videl, da se mu roka trese in da je v lica ves bolan in star.

»Kdo pa je še hodil s teboj,« je vprašala dekla »ko praviš, da sta brodila in brodila?«

»Eh, kdo ... popotnik je bil! Tam nekje se mi je bil pridružil v polhograjskih hribih ... «

»Kje pa je ostal?«

»Nikjer! Saj je šel tod mimo ... «

Gledal je v tla napol miže, kakor da ga je sram, ustnice so se mu smehljale postrani in so vztrepetavale.

»Tak človek je, da ne mara družbe ... Zares, če sva ugledala hišo in v oknu luč, me je vlekel stran ... Dolgo pot ima še pred seboj, neznano dolgo, pa jo bo že zdelal kako — saj je popotnik!«

»Čuden popotnik!« se je zasmejala dekla; vzela je svečo, zazehala na stežaj ter šla spat. —

Ostala sva sama za pečjo, vino je bilo pred nama na mizi. Martin se je nagnil k meni; govoril je tišje, zamolklo šepeta je, kakor da bi govorila iz njegovega zbezanega srca sama ta noč, tako samotna in tesnobna.

»Saj nisem bil v horjulski dolini ... kaj bi tam? Rekel sem

kar tako. da bi ne izpraševali ... ne poizvedovali po njem, siromaku. Bil sem čisto na drugi strani, tam pod Kamnikom; od ondod sem prišel. Blizu Črnuč se mi je pridružil. Spočetka ga nisem spoznal; mislil sem, da je le moja senca, ki se mame in ziblje pod tem sivim soncem. Dotaknil se me je, pobožal me je z dlanjo po rami; takrat sem ga pogledal natanko in sem videl, kdo da je. Zbolelo me je v srcu, da nikoli še ne tako. Postaral se je bil od sile; čisto siva je bila brada, prej tako lepa in svetla; oči so bile objokane, kalne, rdeče obrobljene vse naokoli. Suknja je bila že vsa preperela, visela je v cunjah od njega, tresel se je od mraza; hodil je ob dolgi pastirski palici; opotekal se je, pogrezal se, padal na kolena, ker je bil truden od take poti in najbrž tudi lačen. Smilil se mi je, pa kaj bi bil storil, kaj bi mu bil dal? Prijel sem ga pod pazduho, da bi, mu malo pomagal, pa mi je samemu že zmanjkovalo. Na Posavju naju je zalotil mrak. Ob cesti sva ugledala vojaka, ki je stal tam z bajonetom ter naju meril s temnim očesom. Tovarš me je potegnil za rokav in mahnila sva jo kar preko polja, gazila sva na celo, padala, Bog se usmili, on pa ni jeknil, ni potožil z besedo ne. Tam, prav blizu, se je prikazala topla lučka; krenil sem tja, da bi se ogrela, pa se je ves tresel in me je vlekel stran. Bal se je ljudi; in jokal je brez nehanja, še roka mu je poihtevala ... «

»Kdo je bil ta popotnik?«

Nagnil se mi je prav do ust.

»On sam je bil!«

Spreletelo me je od lic do nog, kakor strah pred nečim silnim, kar je blizu, že tik pred durmi. »On sam je bil. Jezus... «

Molčala sva. Nazadnje me je pogledal naravnost s svojimi sinjimi, otroškimi očmi in se je zaupljivo nasmehnil.

»Jaz pa sem mu potožil vse ... tudi zaradi tiste skodelice sem mu potožil. «

Drugo jutro ga ni bilo ne v hlevu ne pod kozolcem, izginil je; in mislim, da ga ne bo nikoli več. —

ČETRТА POSTAJA

*»Jezus sreča
svojo žalostno mater«*

Ko sem bil otrok, sem rad ogledoval podobe križevega pota na mračnih cerkvenih stenah. V osamljenem hramu, hladnem in tihem, v ozračju, ki je še vse dišalo po jutranji maši, molitvah in kadilu, so podobe oživele, stopile so iz okvirov in so govorile naglas. Njih povesti so bile polne žalosti in hkrati polne tolažbe. Iz daljnih krajev so bile in iz daljnih časov, pa vendar so bile tako žive in resnične pred menoj, kakor bi ne mogla biti nobena zgodba, ki bi se vršila ob bellem dnevu, telesno in šumno vpričo oči. Gledal sem oblačila, kakor jih ljudje takrat, za mojih otroških let, niso več nosili, halje in jopiče bele, rdeče, pisane, s trakovi in pentljami našarjene; ali vendar se mi ta oblačila niso zdela prav nič tuja in neznana, temveč čisto domača, kakor da bi jih srečaval na cesti vsako uro. Videl sem obraze divje, zagorele, krivonose, žehteče brezsrčnost, zlobo in sovraštvo, pa se jih nisem bal, mi nikakor niso bili razbojniki iz Jutrove dežele, ki so prišli žalit in ubijati, kar je bilo ljubega mojemu srcu. Zdelo se mi je, da sodijo poleg, h Kristusu in Materi božji, kakor senca poleg luči, in da bi te silne povesti ne bilo brez njih. Razložil sem glasove, nikoli zaslišane, iz brezna vpijoče, krik in vrišč, zasmehe in zmerjanje in jok žensk iz Jeruzalema; nobene besede nisem razumel, ali vse sem občutil in presunile so mi dušo. Tako sem hodil v svetem mraku od postaje do postaje ter sem

gledal in poslušal živo zgodbo, ki mi je bila zmerom draga in zmerom strašna.

Sredi med zagorelimi, kričečimi obrazi se je tiho svetilo lice njega, ki je nesel težki križ. Takrat še nisem videl njegove lepe brade, od krvi in praha oskrunjene, nisem še ugledal njegovih velikih, mirnih, svetlih oči, ki so vse spoznale in vse vedele. Mislil sem, da je majhen, ubog otrok, ki so mu bili brez usmiljenja naložili breme, devetkrat večje od njega; saj je omagoval pod njim celo močni Simon iz Cirene. Bos je bil otrok, ki je nosil križ, in tudi nog njegovih, teh sirotnih, prej tako belih, se je držala strjena kri. Roke so objemale strašni les in rokavi rdeče halje so se vili nazaj prav do komolcev, da so se svetile v soncu čiste otroške lakti; in še na teh čistih laktih so cvetele rdeče kaplje kakor mak na polju. Na glavi je nosil venec, iz trnja spleten, izpod katerega je kakor iz stoterih kanglic brez milosti lila bolečina na čelo, na lica in na oči, da se je zasenčila njih nebeška luč, in celo na ustnice, te med vsemi vekomaj blagoslovljene.

Med štirinajsterimi podobami, ki so se vrstile po mrzlih stenah v mraku in tišini ter se prijazno in odkritosrčno pogovarjale z menoj, kadar sem bil z njim sam, je bila mojemu srcu najbližja četrta postaja, tista, kjer sreča Jezus svojo žalostno mater.

Tudi ona, Mati božja, je imela čisto otroški obraz. Droben je bil, zelo ozek in bel in dvoje velikih oči je sijalo iz njega, dvoje globokih jezer, v katerih se je trepetaje ogledovalo visoko sonce. Oblečena je bila v dolgo sinjo haljo, prepasano s širokim, temno modrim pasom, in sinjina je odsevala na licih, da so bila še nežnejša in bledejša. Na neki podobi v stari vaški cerkvi je imela srce presunjeno s sedmerimi meči, in ko je

stopila iz okvira, so se narahlo zazihali in stresli teh mečev, jekleni ročniki, ki so imeli obliko križa, in kaplja krvi je kanila iz srca.

Ta ozki, beli obraz je pričal brez solz in brez besed: »Čigava bolečina je večja od moje?« Ob poti je stala, ko je prišel mimo. Prišel je mimo silen oblak, ki se je vzdignil do nebes in jih je zatemnil. Ta oblak je bil rdeč prah, kri je vpila do nebes. In vse je utonilo v njem, vtse je izginilo, ničesar več ni bilo, on sam je bil, prav sam v tem neizmernem krvavem oblaku. Otrok je bil, ki je objemal težki križ. Omahoval je pod njim, opotekal se in padal, da se je zasolzil kamen, ko je poljubil njegovo čelo. Tako je šel v neusmiljeno smrt. Kakor seže bela roka v noč, je segel njen pogled do njega, se je iz jezera njenih oči prelilo sonce v sonce. »Sin moj, ti ljubi otrok moj!« Komaj je videl to roko, to lice, te oči, komaj je slišal ta glas, ni bilo trpljenja več, ne trnovega venca več, ne križa več. Visok in lep, brez krvi in brez ponižanja je stopil k nji, da bi jo potožil; ker njena bolečina je bila večja od njegove. —

Zdaj, v tem strašnem času, ga vidim živega tik pred seboj, vidim ga tisočkrat in sto tisočkrat. Njo vidim, žalostno mater, tudi njo tisočkrat in sto tisočkrat. Človek gre na Golgoto, da bo trpel in umrl in da bo vstal poveličan.

TRETJA URA

Pred zdavnim, zdavnim časom, kakor da je že daleč on-stran življenja, sem sanjal vsako jutro lepe sanje. Vsako jutro, komaj da sem se vzdramil, so prišle k meni, mlade, ve-sele, vse še rosne, žarki ranega sonca. Moji otroci so bili, iz mojega srca in mojih misli porojeni; vračali so se k svojemu očetu utelešeni in pozdravil jih je z radostnim začudenjem. Mnogotera teh sanj, mojih otrok, ni bila tako sončna, ne tako glasna in zdrava kakor njene mlajše sestre; mnogoteri se je poznalo na ozkem licu in na zamolklih očeh, da je bila solza njena mati; ali vse so mi bile enako mile, vse so bile moje, kajti celo v bridkosti in bolečini je bila brezmadežna lepota. Zjutraj so prišle in so bile ves dan poleg mene, koderkoli sem hodil; časih so se gnetle krog mene, so razposajene vriskale in plesale, da sem plesal in vriskal z njimi; časih so se mi skri-le za deblo, za plot, za grm, da sem jih iskal in klical, taval za njimi v kolobarju kakor z zavezanimi očmi. Mnogokdaj so bile tako žive, jasne, čisto telesne, da bi bil vsako posebej lah-ko objel in poljubil; koj nato sem z roko in s pogledom segel v meglo, nobenega obličja ni bilo več pred menoj, vse je iz-ginilo mahoma, kakor ugasnejo sence pod oblakom. Motilo me je velikokrat, da jih je bilo preveč krog mene, da od samih migljajočih, prelivajočih se luči nisem nobene docela razložil; le eno med vsemi bi bil rad prav zvesto pogledal, privil prav tesno k sebi, dal ji svoje srce vse do kraja; in klical sem jo, da

bi mi ostala sama, najbližja, edina. Zgodilo pa se je tudi, da sem bil zares čisto sam z najlepšo med njimi in da me je bilo nazadnje strah te edine; ker že so se ob njeni podobi odpirale duri v tisto globočino mojega srca, ki je bila skrita vsem in ki me je bilo samega sram in groza, da bi pogledal vanjo; zaželel sem si glasnejših družic, poklical sem jih in prišle so, da sem se igral z njimi, izbiral med njimi po svojem veselju. Bilo je, kakor da živim tisočkratno življenje. Vsak hip je bila podoba, vsaka je bila drugačna in vsaka sem bil jaz; na tisoče kapljic je v mavrični svetlobi škropilo iz ene same posode ter se je vračalo vanjo. In še zvečer sem jih gledal skozi trudne trepalnice, lepe otroke svojega srca; hodili so po prstih, šepetali so tiho tiho, nazad nje so mi ljubeznivo zatisnili oči.

Tako je bilo pred zdavnim, zdavnim časom. Zdaj ni več; komaj da je še ostal spomin.

Zdaj se bojim jutra, bojim dneva in večera. Lahkonoge, jasnooke, mlade sanje — kje so? V zdramim se, čutim jutranji hlad, slišim korake zunaj in strah me je, da bi odprl oči. Ker vem, da bom ugledal koj v prvem trenutku en sam obraz, gledal ga ves dolgi dan in še pozno v noč; mrtvaško spačeni, boleti, groze in sovraštva polni obraz Meduze. Moje srce ni več poljana, ki rodi cvetic, kolikor in kakršnih hoče, po svoji volji in svojem nagnjenju; moje oči niso več okna, ki se odpro, na katero nebeško stran jih je želja; moja usta niso več zvon, ki poje veselo, kakor je bil ustvarjen. Srce, oči, usta, še lica, roke in noge, vse je kakor uróčeno, je zasuznjeno eni sami neizrečeni in neizrekljivi misli, eni sami strašni podobi, ki brez usmiljenja, brez nehanja nemo strmi vame z osteklim, zakrvavelim pogledom. Vprašaj: kdo je? Imena ji ni, ime bi bilo odrešenje.

Na meni samem, na mojem obrazu, vedenju in nehanju se razodeva podoba mojega gospodarja, kakor kaže ogledalo lice človeka, ki gleda vanj. Videl sem zadnjič svoj obraz izza onih zdavnih časov in ga nisem spoznal. Mladenič je osupel zastrmel vame, starca.

Dolgo sem mislil, da sem sam, zaklenjen v noč svoje groze, zavržen, odsekan od živega drevesa. Toda ko sem stopil na cesto, sem spoznal, da je mojih drugov brez števila, da jih je, kolikor je src in lic. Spogledali smo se in smo drug pred drugim povესili oči. In vsakdo med nami, kdorkoli in karkoli je bil, je potožil brez besed: »Lahkonoge, jasnooke, mlade sanje — kje so?« In vsakdo je razodeval na mrtvaško spačenem licu, v osteklelih, zakrvavelih očeh podobo neusmiljenega gospodarja: brezdanjo grozo, neizmerno boleost in nad obema črno jezero nezaupanja, zlobe in sovraštva. Spogledali smo se, povესili smo oči in smo spoznali, da smo si v strahoti bratje, kakor si v jasni, pomladanji lepoti življenja nismo bili.

Ko so stali Judje pred Pilatom, so si bili bratje. Kakor poprej nikoli, so si bili podobni v lice, glas in misel, ko so vpili: »Križaj ga!« Morda še dan poprej, morda še uro poprej jih je bilo na tisoče med njimi, ki so se veselo igrali s svojimi sanjami, s svobodno ustvarjenimi otroki svojega srca in svojih misli. Zdaj so bili vsi en sam mrtvaško spačen obraz, ki je poln zlobe in boleosti uróčen strmeli v eno samo strahoto. En sam obraz, le ene oči, le ena usta: »Križaj ga!« Bratje so si bili pred Pilatom in bratje na Golgoti.

Ali ko je odbila ura tretja, se je pretrgalo zagrinjalo od vrha do tal. Grmeč se je razsula noč pred njimi in v njih, pred njimi in v njih so grobovi pojoč oznanjali novo zarjo. Mrena je

padla od oči, da so izpregledale utolažene, od src, da so se vzdramila še ihteč v jutro in upanje.

O Bog, da bi že tudi meni, da bi tudi nam, v sramoti, bolesti in strahu tavajočim, da bi nam vsem že bila ura tretja! —

VRZDENEC

Moja mati je bila doma z Vrzdencu. Ta vas je, pravijo, tam nekje v Horjulski dolini; jaz ne vem, če je res, ker je nikoli nisem videl in je tudi na nobenem zemljevidu ni zaznamenovane. Ali da je na svetu in da je celo prav blizu, je čisto gotovo. Morda sem bil že do nje samo še za uro hoda; morda sem jo bil kdaj na dolгих svojih potih ponevedoma že ugledal, pa je nisem spoznal po imenu in mi je bila tuja in nema kakor vsaka druga vas. Zdi se mi prav zares, da sva nekoč stala z materjo na hribu ter gledala nanjo. Zgodaj zjutraj je bilo, mislim. V dolini so bile še bele megle, iznad megla se je vzdigal holmec, na holmcu je bila cerkev z visokim obzidjem in na to cerkev je sijalo žarko sonce. Na materinem obrazu je odseval ta nebeški svit. Iztegnila je roko in je pokazala na cerkev. »Tam je Vrzdenc!« Njen glas je bil globok, mehak in zamišljen, kakor da bi rekel otrok: »Tam so nebesa!« In kakor da bi jetnik strmел skozi omrežje: »Tam je polje!« ... Morda pa je vas čisto kje drugje in čisto drugačna in so bile vse to samo sanje.

Nikoli nisem bil na Vrzdencu in vem, da nikoli ne bom. Tudi ne, če bi bil en sam korak do tja. Spomnim se na to vas, kadar sem zelo potrta, ali zelo bolan. Takrat se mi približa, kakor se časih razboleli in preplašeni duši približa smrt. Prešinila me je nekoč misel, iz temne globočine, iz bolesti je bila segla, da bom ob tisti uri, ko se bo treba napraviti na zadnjo

pot, ugledal s slamo krito kočo, kjer se je rodila moja mati, ugledal tudi še njeno zibko, z rdečimi srci pomalano; in videl drobnega otroka v predolgem zelenem krilcu, njegove prve, nebogljene korake, slišal njegov tenki smeh, njegove jeclja-joče, napol razumljive besede ... in da bodo vse naokoli, kakor cvetice na polju, cvetele bele misli srca, ki še ni bilo ranjeno od spoznanja. Prešinila me je taka misel in ne dvomim nič, da se bo res tako zgodilo. Ker spomin, ki se človeku oglasi iz onih krajev, ne laže nikoli.

Dan pred smrtjo se je mati selila. Bilo je že podmrak in truden sem bil. Mati je mirno sopla in zdelo se mi je, da spi; zato sem šel po prstih iz izbe ter se napotil k sosedu, da si odpočijem ob kozarcu vina. Ostal sem tam, dokler se ni do dobrega znočilo. Ko sem se vrnil ter prižgal svetilko, me je zgrabila za grlo neznana groza. Materina postelja je bila prazna. Stal sem in trepetal in se nisem mogel ganiti. Nič ne vem kako in nič ne vem kdaj sem se prestopil, hodil s svetilko v roki po izbi, po veži; in vse, kakor da hodi neki drug, čisto tuj človek, jaz pa da stojim za mizo ter gledam in čakam, kaj da bo opravil. Tako sem prišel skozi vežo in po dveh lesenih stopnicah v malo kamrico, kjer je imela stara ženska svoj kot. Na postelji je ležala moja mati. Ko sem jo ugledal, mi je stisnilo, do kaplje izželo srce nekaj tako čudnega, da nikjer ni temu imena; boleost in ljubezen, oboje in še več. Mati je bila mlada, lica so bila zdrava, oči jasne in vesele, na ustnicah smehljalj. Gledala me je z nekako tiho, pritajeno prešernostjo, nespametnega otroka, ki trepeče, da sam ne ve zakaj.

»Kako ste prišli v to posteljo, mati?«

»Sama sem prišla; Nikar ne misli, da sem tako hudo bolna! Če Bog da, bova kmalu na Vrzdencu. Saj se meniva že

toliko let! Ko sem vstala, se mi je kar zdelo, da bi se napotila naravnost tja, pa nisem našla obleke. Kam ste jo spravili?»

Ob teh besedah, ob tem pogledu in smehljaju mi je bilo, da bi šel kam v samoto, v temo in tam potožil nebesom. Ker občutil sem, da je v kamrici še nekdo tretji, ki se sklanja nad naju bled in visok ter naju poslušā.

»Tista postelja tam ni prav postlana; peče me, kakor da ste mi nasuli žerjavice pod rjuho. Tukaj je boljše, le malo daleč je. Saj bi že skoraj bila prišla do Vrzdence, iako sem hodila. Stopim in tudi zid stopi na stran, kakor da bi se otroci lovili ... Mislim, da bi si naročila voz do Vrzdence, drugače ne prideva nikoli tja. Kako bodo gledali, ko se pripeljeva! Saj bi Mrovec dal voz, kajne?»

»Čemu bi ga ne dal?»

»Zares, čemu bi ga ne dal? Rano zjutraj se odpeljeva, nedelja bo in sonce. Jaz vem, da bo vse lepo, kakor da bi bilo v svetem pismu. Zgodilo pa se bo kmalu; nocoj še ne, ker je že noč, ali jutri najbrž ... stopi no k Mrovcu in povprašaj zara-di voza ... Čemu jokaš?»

Vroče se mi je bilo izlilo iz oči in mi je žgalo na licih. Mati se je ozrla name z globokim, nemirnim, čudno plahim pogledom; obrnila je glavo k zidu, spet je bil bolan, ubog, od trpljenja in bridkosti izsesan njen obraz.

Človek, ki je imel pelin za kosilo in pelin za večerjo, ki je škropil ljubezen, koderkoli je hodil, sam pa ni okusil nobene kaplje, si na tihem, prav na skritem dnu svoje duše ustvari svetle sanje, brez katerih bi moral skoprneti od vsega hudega. Najprej se mu zasveti od nekod le prav ponižna lučka, spomin na nekaj milega, želja po nečem lepem, mehkem, kar morda nikoli nikjer ni bilo in nikjer ni. Luč pa je zmerom

lepša in svetlejša, kolikor več je bridkosti in kolikor bliže je odrešenje. Dokler se svetloba nazadnje veličastno ne izlije v ono, ki je zadnja in večna; ter je tako izpolnjena obljuba, srcu dana, in doseženo plačilo za verno zaupanje.

Spomnim se na Vrzenec, kadar mi je v duši mraz, kadar mi zahladi v lica tesnobni strah, ki je spomin na smrt ... Kaj je res že blizu tisti čas, tista sončna nedelja? Mrovec, pripravi brž voz, da se popeljeva z materjo na Vrzenec! ...

POBRATIMI

Mnogokdaj se primeri, da se v enem samem trenutku odpro vsa srca in skozi široka vrata prikipi duša v lica, v oči in na jezik, tako da so si ljudje mahoma podobni kakor brat bratu; ker bratje so si, v najglobljih globočinah. Združijo se v veliki radosti ali v silni bolesi, v blagoslovu ene milosti, pod težo enega udarca; vsi glasovi so en sam vrisk, en sam vzdih. Ena luč obžari obraze in v njenem svitu so si enaki, so vsi enako spomladanji ali enako mrtvaški.

Časih odpahne narahlo prislonjene duri src le bežen dih; prikaže se le ozka, svetla špranja, komaj za hip, toda prikaže se. Zgodi se v gledališču, zgodi se na cesti, da se spogledajo ter se smehljaje pozdravijo tujci ob eni sami besedi, ki je ljuba vsem, ob enem samem veselem sončnem žarku, ki je nepričakovan zablisnil izza oblakov. Pozdravili so se in koj so si tujci, ne poznajo se, ne mislijo več drug na drugega; svetla špranja je ugasnila, tiho so se zaprle duri. Ali kakor je bil bežen tisti trenutek, bratje so si bili v njem in srce se je poljubilo s srcem.

Kadar pa buti v vrata vihar, jih odpre siloma in sunkoma na stežaj, da zaječe in se stresejo v tečajih, takrat ni več nobenih skrivnosti; kar bi drugače molčalo na vekomaj, privre kvišku brez strahu. Srca, prej zaklenjene izbe, so prostrane svetle veže, kamor stopi s ceste, kogar je volja.

»Ob tisti uri so se ljudje, ki se prej nikoli niso videli, kar na

očitnem trgu objemali in poljubovali«. Čigava je bila roka, ki je samolastno odpahnila vrata zaklenjenih človeških src? Ni zapisano in tudi ni poglavitna stvar. Poglavitna stvar je, da so se ob tisti uri ljudje objemali in poljubovali, da so se spoznali, v svojem bratstvu. Srce hrepeni in čaka željno, da bi se smelo razodeli srcu, tako da bi se zrušili vsi jezovi in bi se do kaplje prelilo drugo v drugo. Bog usliši to željo po svoji modrosti, kadar je čas, in pošlje na svet nezaslišano radost ali brezmejno gorje.

Med jetniki sem bil in v spominu komaj še razločim obraz od obraza, glas od glasu. Vse oči so gledale enako, ena skrb je bila v njih, ena bridkost, en strah, eno upanje. Poprej so si bili tujci, življenje jim je teklo v tako različnih oddaljenih strugah, da bi se pač nikoli ne bile srečale, nikar spojile; govorili so različne jezike, mislili različne misli, gospodje so bili in hlapci. Zdaj so si bili blizu, so se poznali do najtišjih celic, kakor da so ležali nekoč v eni zibki. Kmalu so si bili podobni v lica in celo po govorici in hoji; ker srca so bila odprta in so bila eno ter so ustvarjala le eno podobo. Tudi kadar so se sporekli med seboj do hudega, so se sporekli bratje; ni je bilo moči, tudi v njih samih ne, ki bi bila mogla zaloputniti duri, odprte na stežaj. Če se izlije iz tvojega srca le ena kaplja v srce človeka, ki gre mimo, ostane tam za zmerom, te za zmerom družijo z njim, ki je morda že v grobu. Kadar se spomnim nanje, se spomnim na vse, vendarle razločim en sam obraz, ene same oči, slišim le en glas, ki mi je mil in ljub, kakor je bolesten in poln grenkobe.

Mnogokdaj se mi je sanjalo, da vidim brezštevilna mrtva trupla, nakopičena na poljani, ki se razprostira brez konca. Ta trupla so okrvavljena in oblatena; toplo spomladansko son-

ce sije nanje, ali ne ganejo, se. Vselej, kadar se mi je tako sanjalo, se mi je zdelo, da so ti blede obrazi, ki več ne gledajo in več ne dihaajo, čisto enaki drug drugemu, kakor da je bila v zadnjem trenutku ena sama misel okamnena na vseh; in da se roke, te koščene in krvave, trdno oklepajo druga druge. Tako, s to zadnjo mislijo v srcu in na licu in s temi sklenjenimi rokami so se napotile duše pobratimov na ono stran.

Razbolele so moje oči, vsaka podoba se jim prikaže prevelika, prenasilna, morda celo popačena; ali če jih zatisnem, vidim toliko jasnejše, kar je: srce gleda z očmi, ki nikoli ne lažejo. Če stopim na cesto, se mi zdi, da nosijo ljudje očitno znamenje, vsi enako — kakor žebelj, s kladivom v čelo zabit. Kdo ve, morda ima vsakdo med njimi še svoje posebne skrbi, še svoje posebno življenje tam kje za plotom, kakor nosi vsak svojo suknjo in svoj klobuk; to znamenje pa jih družijo in brati, tako da ni nobene skrivnosti med njimi. Ena sama misel je, velika, težka in grenka. Vse njih nehanje, vsaka beseda in vsak korak se ravna po neizprosnih ukazih te misli; njeni sužnji so. Časih morda poskušajo, da bi se otresli tega strašnega suženjstva; ali ne da se, niti s trenom trepalnice ne; še v smehu se razodeva, še v vinski popevki, še v pohotni kvanti. Kdor se upira tej misli, kdor bi ji hotel pobegniti kam v stran, v toploto, pod sonce, tisti je hinavec; in koj se mu na očeh in v besedi pozna, da je hinavec. Na široko so odprta srca in žalost se prelija v žalost, groza v grozo. Srečaš tujca iz daljnih krajev in nič ti ni tujega v njem.

»Kako je tebi, brat moj?« ga pozdraviš; in že te je sram vprašanja.

Ali ura pride nekoč, ko bo odprl srca topel spomladanski veter, ko si bodo obrazi enaki v veselju, ne v bridkosti, ko se

bodo ljudje pozdravljali s cvetjem ovenčani in z glorio ljubezni. »Kako je tebi, brat moj, ki si mi bil brat v bolesi?« ... Morda jih bo še nekaj, vsaj nekaj, ki bodo dočakali tisto blagoslovljeno uro. O, da bi bila med njimi ti in jaz! —

SRAKA IN LASTOVICE

Kolikor poznam živali, velikih in malih, ima sraka med vsemi največ humorja. Ta njen humor je grenak, poln žolča in ujedljivosti, rezek je in neusmiljen, kakor sama resnica; tisti humor je, ki izvira iz stoletne izkušnje, iz samotnega premišljevanja in ki ga je blagoslovilo trpljenje.

Moja sraka je nekoliko pohabljen, ker se je bila pomešala med ljudi in njih spletke ter jo je doletelo, kar jo je moralo doleteti. Prinesel mi jo je bil popoten človek; vsa nebogljena je bila, krvava kepa, zmršena in pomečkana; toliko da je še malo brcnila z nogo, udarila s kljunom. Zdaj se je za silo popravila, pošepava že, kolikor pač more, po izbi in pred hišo. Ena perut ji skoraj čisto manjka; ostanek visi nizdol in pomet po tleh. Tudi enega očesa nima; drugo pa je zelo veliko in svetlo ter pove, kar je treba povedati.

V teh časih, ko sem sam in zapuščen, kakor še nikoli, v teh časih, ko je človeka strah, da bi govoril s človekom, mi je njena beseda božji dar. Zgovorna res ni posebno, ker je preveč zamišljena in samosvoja; toda karkoli reče, je brez laži in zahrbtnosti, je žebelj, ki udari tja, kamor sodi. Primeri se mnogokdaj, da ne razumeva natanko drug drugega, ker sva doma iz svetov, ki sta si nekoliko narazen, in ker tudi najina govorica ni čisto ena; vendar pa vselej vem, da beseduje po pravi in da nikoli ni podobna materi, ki laže otroku, zato ker misli, da je ne razume.

Kadar mi je najbolj hudo pri srcu, pride k meni. Primaje se, nerodno poskakovaje, vzdigne glavo in mi pogleda naravnost v lice s svojim svetlim, rjavim očesom. Tako se zgodi posebno pod noč, ko začno trkati temne misli, težke sanje na okna in duri. »Kam si se zamaknil?« vpraša to njeno svetlo oko. »Ali nisi že vaje teh strahov? Pozabi nanje in ne bo jih več! Stôri kakor tisti kmet, ki so ga klestili z gorjačami, pa se jim je smejal naglas. — Čemu se krohočeš, norec, kaj te prav nič ne boli? — so se čudili razbojniki. — Saj ne tepete pravega! — jim je veselo odvrnil.«

Takrat, ko mi je sraka tako povedala, sem jo postavil predse na mizo, da bi se pomenila brez težave.

»Poštena in usmiljena je tvoja misel, o sraka, ali za tolažbo je pregrenka! Duri, glej, so zaklenjene, okna, glej, so zastrita in zadelana; toda ponoči, ko upihnem luč, se odpro tiho duri in okna in zdelo se mi bo, da ležim pod milim nebom na pokopališču. Tam ne počivajo samo tisti, ki so mojemu srcu dragi, poleg njih počivajo tudi vse moje mlade misli, moja upanja z njimi. Ponoči se vzbude moji dragi, prisedejo nemi k meni, tožijo mi brez besed svojo boleost; vzbude se moje mlade misli, moja vesela upanja; blede lica imajo, žalna oblačila nosijo ...«

»Tudi meni se prikažejo časih taki čudni strahovi!« je rekla sraka in povescila glavo. »Zadnjič, ko sem bila komaj napol zadremala, sem se prestrašila, vzdramila se in ugledala sem jih tristo. Tristo jih je bilo. Vsi mladi in zdravi, sonca veseli. Zdaj ni nobenega več, toliko da je še spomin. Žal mi je posebno za enega med njimi; tako čvrst je bil, tako prešeren in predrzen! Ni bil moje žlahte ne moje sorte, ali rada sem se

malo poigrala z njim. Jurček mu je bilo ime ... Jurček Nego-da!«

»Kaj pa je bil po poklicu?«

»Po poklicu je bil vrabec. Vsi so bili vrabci, vseh tristo. Sedeli so na lipi, svatovali so, ali kaj, pa je iznenada treščilo vanje in komaj da se je še perišče vilo v črnem dimu ... «

Ozrl sem se malo vstran, ker je bil srakin pogled zelo svetel in srep.

»Ali si poznala Valenčiča ... Franca Valenčiča?« sem jo vprašal. »Deset življenj za eno njegovo, pa je ugasnil tam brez pesmi in zvona, kakor sveča v vetru!«

»Kaj pa je bil po poklicu?«

»Jurist je bil!«

»Drugače pa ... ali je bila lastovica ali taščica?«

»Človek je bil!«

Tedaj se je sraka raskavo zasmejala, kakor se pač ponavadi smejejo srake.

»Nikar ne zameri, ne smajem se tvoji bolesi, sama jo občutim! Prišlo mi je le kar tako na smeh, ko sem se spomnila na lastovice, na tiste, ki so obnorele, ko je planil mednje strah. To se je zgodilo zadnjič tam nekje pri Števerjanu, ali kje ... milost božja, toliko je zdaj imen, ki ne pomenijo več nobene stvari in nobenega kraja! Gosposko so preblisnile v enem samem žarku izpod neba, da bi se razgledale po svojih domovih. Letele so v jasnem loku, vtomer, vonomer, visoko, nizko, blizu, daleč; dóma ni bilo nikjer, nikjer niti enega, ne zibke, ne postelje, ne groba. Iz puste zemlje je široko zeval črni strah, nad njim so krožile, kakor uróčene, prosile s tenkim svojim glasom: Kje je moj dom? Povejte mi! — Od jutranje in od večerne strani jim je z glasnim smehom odgovar-

jala smrt: Tukaj, lastovica, glej, tukaj je tvoj dom! — In niso se ganile nikamor, ni jim prišlo na misel, da bi pobegnile. Padale so, kakor zrele češnje z drevesa, popadale so vse do zadnje. Eno sem še videla na svoje oči, da je švignila za frčečo smrtjo, ker je mislila, da je mušica ... To se je zgodilo pri Števerjanu, ali kje ... Vse do zadnje so popadale zaradi bridkosti. In vendar so imele krila, da bi lahko šle do samega sonca!«

»Rekla si, da so obnorele, in smejala si se jim naglas!«

»Smejali so se vsi, kolikor je modrijanov. Kadar plane razbičana bolest na vrh plotu, se prevrne na ono stran, v humor«

Zazeblo me je; počasi, tiho, se mi je zdelo, da se odpirajo duri in okna.

»Pa kaj si storila ti, oj sraka, v teh časih, ko so lastovice poginile od gorja?«

Pogledala me je svetlo s svojim edinim, slepim očesom.

»V topli izbi sedim in čakam strahov ... Pa kaj si storil ti, oj človek?«

KADET MILAVEC

Zaželi si človek v tej utrujenosti, zaželi bolestneje vsak dan in vsako uro, da bi se spustil velik zastor od nebes do zemlje ter zakril na vekomaj vse, kar se v strašnem, črnem loku vali in vije pred njegovimi razbolelimi očmi. Izginilo bi čisto brez sledu, kakor izginejo zjutraj divje sanje; bolnik se vzdrami, ugleda svetlo sonce in se nasmehne: »Saj ni bilo nič! Pomlad je zunaj, veselje in življenje, jaz pa sem mislil, da sem bolan!«

Spústi se na zemljo, blagoslovljeni zastor! — Pomlad je zunaj, lepa, kakor da je prva: Nedeljsko jutro je, sveže, polno luči — lica kmetiškega otroka. Srce je mirno, oko bistro: vse, kar je, kamor sežeta misel in spomin, je brez madeža in brez zlega. Prostrano polje zeleni; tam bo nekoč zašumelo žito, bo rodilo obilen sad. Daleč na pobočjih in vrhovih sinjih gora, pod bleščečim, srebrnim obzorjem pojo gozdovi; zamolkla, tiho trepetajoča je njih pesem, pesem starca godca, ki je sam videl kralja Matjaža in ne mara umreti, dokler ga ne ugleda v gloriji vstajenja. Po stezah med njivami, na ravni cesti med travniki so vzklili pisani cvetovi, beli, rdeči, modri, zeleni, vsi migljajoči v soncu; vzklili so in shodili so koj, družijo se prijazno in kmalu se giblje in vije tam cvetoča procesija, kajti steze, poti, kolovozi in ceste se zlivajo v klanec, ki vodi pobožno in strmo do cerkve na hribu. Zvonovi ugledajo to procesijo in zavriskajo, nji sami, poljem, gozdovom, luči in ne-

besom za nedeljski pozdrav. In iz pesmi gozda in njiv, neba in zvonov, iz prazniških obrazov otrok, žensk, mladeničev in starcev sije in poje tisto edino, kar je božjega na zemlji: ljubezen in mir ...

Da bi se spustilo to blagoslovljeno zagrinjalo, vsaj za uro, vsaj za hip! Toda če bi bilo od samega jekla, močnega, za klaf-tro debelega — od zadaj bi udarilo kladivo in to jekleno zagrinjalo bi se zrušilo, kakor zid od pepela. Tam zadaj je grozota; in grozota hoče, da jo vidiš; drži te s kremplji za roko in za pas, da ji ne uideš; okreni se kamorkoli, zastrmela ti bo bleda in nema v obraz; ozri se kamorkoli, če proti samim nebesom, ona je vsepovsod, edina je; nema je, ali vse, kar slišiš, je njen glas, tudi tisti glas, ki krikne ponevedoma iz tvojih ust. V vsakem utripu svojega srca, v vsakem dihu svojih misli, celo v sanjah si njen suženj ...

Tudi jaz sem si zaželel marsikatero uro, da bi zatisnil oči za dolgo spanje brez sanj; in iztaknil bi si jih brez strahu in bolečine, če bi zares ne videl ničesar, ničesar več; ali vem, da bi že v tistem trenutku ugledal grozoto s tisočerimi očmi, potisočerjeno. In komaj poskusiš, da bi se veselo zasmel, kakor v onih zdavnih časih, ti smeh še neporojen oledeni na licih ... Padel je kadet Milavec. Kdo je bil ta kadet Milavec? Ah kaj do imena! Saj ne vem, če je imel mater, ki je obnemela od nezaslišane bolesti, če je imel brata, ki je utajil solze, da mu ostanejo za zmerom razbeljene na srcu. Ali to vem, da mi je zdaj, ko ga ne vidim več, njegov rosno mladi, mirno smehljajoči se obraz kakor postoterjen, znamenje vseh neprešteti in neimenovanih, ki so bili mladi in jih ni več. In nekaj težkega, težkega ti stisne srce, obremeni dušo: glej, oni padajo in ti, starec, si obsojen, da jim tešeš križ na grob! Mladost, lepo-

ta, dobrotnost, moč, razum — lesen križ na grobu, tam kje na pustem hribu, ali na daljni poljani, ki jo je z železnim plugom razorala smrt. Vidiš, da se je to moglo zgoditi, ker se je res zgodilo; in vendar ti je nerazumljivo. Ne začudil. bi se prav nič, ko bi stopil nenadoma predte kadet Milavec v vsi svoji mladi lepoti ter bi ti smehljaje ponudil roko; pozdravil bi ga veselo in bi vzkliknil: »Saj sem vedel, da ni mogoče!« In le je bilo mogoče in le je res. Do tal je podsekan hrastov gozd; kar je ostalo, toži in trepeče in se vije plaho v jesenskem vetru...

Ko sem bil še otrok in ministrant, mi je bilo čudno tesno pri srcu, kadar je cerkovnik po véliki maši ugašal sveče, posebno po božični maši polnočnici. Prej je bila farna cerkev vse do stropa žarko razsvetljena, podobe svetnikov so se lesketale z oltarjev kakor pozlačene, ves poln luči je bil zrak, dišeč po kadilu in prazniku in molitvah. Ugasnila je prva sveča, v svetlobo je segel prvi ozki trak noči in tesnobe; ugasnila je druga, tretja sveča ... tiho so se valili v praznoto črni valovi, skozi okna, s kora, iz zakristije, izza stebrov in oltarjev se je plazila noč; pesem in molitev je utihnila, brez glasu je umiralo življenje, smrt je s koščenim prstom trkala na plaho srce. Še zadnja sveča ... Nič se ne boj, otrok! Pred vélikim oltarjem gori večna luč, z mirnim plamenom, ki ne ugasne nikoli, znamenje večnega življenja...

Nič se ne boj! Verno prilivaj večni luči, ki je v tvojem srcu; v njenem mirnem, zvestem plamenu, v tvoji ljubezni in tvojem zaupanju bodo živeli vsi, ki so bili mladi, lepi in blagi! Kadet Milavec ni umrl; niti en sam smehljaj njegovih ustnic, niti ne en sam vesel pogled njegovih oči ni umrl! Zgodilo se bo, da bodo v onih, ki jih še ni, vstali vsi oni, ki so bili, povrnili se mlajši, lepši in močnejši! Spet bodo prižgane sveče in

čez hribe in doline bodo peli zvonovi, klicali k véliki maši.
Kdor že si, zaupaj v zarjo tistega dne in prilivaj večni luči, ki
je v tvojem srcu! ...

MED ZVEZDAMI

Zadnjič, ko nisem mogel spati, sem ponoči vstal ter se napotil na vrt. Noč je bila topla in svetla, tako mirna, v svojo brezkončno tišino zamaknjena, da sem razločil vsak glas s senožeti in iz gozda, nenaden, rezek klic, ki je presekalo temo, da je vztrepetala, zamolkel šepet izpod senc, pritajen, bolesten stok, kakor da bi v trpljenju zaječalo ranjeno drevo — na moje plaho, razbolelo srce so trkali ti ponočni glasovi, ki človek ne ve, ali se vijejo iz zemlje ali lijejo z neba, ali so glasovi živih bitij ali blodnih vešč. Visoko črno drevje je risalo strahotne, rogovilaste podobe na svetlo nebo; kadar sem trenil z očmi, so se te podobe široko in nerodno zamajale, vzdignile se še višje. Nenadoma so se razmaknile, dvoje silnih peruti je udarilo ob veje, sova je kriknila ter se plahutaje spustila v gozd; takrat je gozd zavzdihnil, noč se je stresla, spreletel jo je mraz.

Na svetli jasi pod vrtom sem legel v travo; tam je bilo nebo prostrano in odprto nad menoj. Iznad gozda se je vzdignil tenki, srpasti ščip; bil je mlečno bel in čisto brez luči, toliko da ni utonil med zvezde, ki se niso umikale pred njim.

Ker vse nebo je bilo od roba do roba tako na gosto posuto z zvezdami, da se je žareča srebrna svetloba brez nehanja in brez presledka prelivala sama vase in nikjer niti za ped ni bilo več prostora sinjini. Vse luči so bile prižgane v nebesih, tako

da se je bleščalo samim angelom, ki so vajeni sijaja; velik praznik je pač bil.

Zares, velik praznik je bil tam. Ko sem gledal zvezde in ko je bila noč tako tiha, da je zemlja zadržavala sapo, sem razločno slišal potrkavanje zvonov. Spreletelo me je vsega in globoko presunilo, kakor spomin na daljno mladost, na sveto Veliko noč, na nekaj neizmerno lepega, sladkega in vzvišene- nega, kar morda nikoli resnično ni bilo, temveč je živelo le v skritih, hrepenenja polnih sanjah mojega ponižanega srca. Oj tja bi, k njim, tisóčkrat blaženim, ki hite zdaj z lahkim korakom od zvezde do zvezde, da ne zamude velikega blagoslova pred obličjem božjim med vsemi izvoljenimi in poveličanimi! Ali gorje, moje izžeto, ubogo telo je priklenjeno na to črno, trdo, tiho zemljo, ukleto je v noč in samoto in v trpljenje brez kraja; vsak spomin je vrv, vsaka misel je okov; in od nikoder je ni usmiljene roke, da bi zrahljala te strašne vezi!

Od prežarke svetlobe so ni trepalnice težke in zmerom težje, polagoma se je spuščala rdeča za vesa na oči. Tedaj so se nebeške zvezde nenadoma zganile, vse hkrati, premikale so se najprej počasi, v velikih kolobarjih, zavrtle so se hitreje, še hitreje, v lesketajočih se lokih, ki so se križali, sekali in spajali, razmetano goreče snopje, v katero je bil udaril vihar in ga vzdignil do nebes, nazadnje je vse neizmerno nebo od obzorja do obzorja zaplesalo prečudežen ples bliskajočih se, prasketajočih pisanih luči, od razbeljene srebrnine do črno žarečega plamena. In vsa ta vesoljna luč se je nižala in bližala, dvigala me k sebi, vklenjenega, kakor sem bil; kolikor sem še razložil zvezd, so bile sama silna sonca, tako blizu, da bi si spalil roko ob njih robu, če bi jo mogel vzdigniti, kakor je bila od kamna.

Stresel me je mraz, pogledal sem proti nebu in bliskoma so bile vse zvezde tam, kamor jih je bil Bog postavil. Svetle in tihe so stale tam, tesno druga ob drugi, vse bele, kakor s šmarnicami ovenčane; mežikale so prijazno, smehljale so se mi. In visoko nad njimi so potrkavali zvonovi, tako daleč, da je bila njih sladka pesem komaj še spomin.

Obšla me je prijetna misel, kakor pozdrav od teh belih, prijaznih zvezd: da bi bilo zmerom tako, do zadnjega diha in še preko njega, na vekomaj! Da bi nikoli ne minila ta noč, da bi nikoli ne ugasnile te zvezde, da bi se nikoli več ne prikazalo glasno sonce, to sonce dneva, ljudi in življenja, solzá in krvi in prekletstva božjega! Tako bi ležal tiho, ne, ganil bi se, ne videl bi nikogar, ne mislil bi; le visoko, črno drevje bi sanjalo krog mene svoje polnočne sanje in zvezde nebeške bi se smejale nad menoj — dokler bi se nekoč polagoma, prav polagoma ne pričela dvigati ta moja postelja, svetla jasa, plavati lahko in mirno belim zvezdam naproti in te bele zvezde bi prihitele, prijele bi za robove s srebrnimi rokami ter me prepevaje vzdignile kvišku, v tisto milo, toplo luč, ki je njih večno domovanje.

Ob tej prijetni misli so se resnično zganile in razmaknile nebeške zvezde, večje so bile in svetlejšje, bližale so se mi smehljaje. Videl sem jih bistro, kakor da bi se njih drobne, srebrne noge že dotikale najvišjih borovcev. Ogrnjene so bile v tančice, posute z bleščečimi biseri; in skozi tančice so se žarko svetila njih čista deviška telesa. Beli obrazi nagnjeni, svetle oči uprte v zemljo, roke plavaje razprostrte, kakor za sprejem in objem, tako so hitele, tako so se bližale; in tisočkrat tisoč jih je bilo, vrsta za vrsto, sijaj in lepota in milost brez kraja.

Globoko pod njimi so se spenjale iz noči goste sence kvišku. Valovale so počasi, trudno, kakor da bi jih zibal veter in kakor da bi jih zemlja ne hotela izpustiti. Ko so jih od blizu obžarile nebeške luči, sem jih razločil in spoznal. Lice do lica, drugo tik ob drugem, brez števila; in vse je bilo kakor eno samo ogromno, temno telo, ki je mogočno in mirno kipelo iz noči v svetlobo. Lica so bila vsa obrnjena proti nebu, zato so bila čista in bela, kakor lica zvezd, ki, so jim hitele naproti. Še je bilo znamenje trpljenja in bridkosti na čelu, v udratih očeh, na polodprtih ustnicah, na mnogoterem licu je še ostala strjena kaplja krvi, pod mnogoterim očesom še ni bila posušena solza; ali že je dahnila na čelo milost božja in slutnja paradiža, oči so zasijale, ustnice so se nasmehnile in koščene, izmučene roke so se željno in zaupljivo iztegale naproti srebrnim rokam zvezd. Ni bilo konca; več kakor samih usmiljenih zvezd je bilo teh oči, teh rok, ki so koprnele kvišku, v svetlobo iz noči in groze, trpljenja in smrti. Dvigalo se je, kipelo je proti svetlim nebesom od vseh strani obzorja; in visoko nad zvezdami je potrkavalo k velikemu blagoslovu pred obličjem božjim ...

Ubog, odrešenja željan ležim na trdi zemlji sam ... oj tja bi, k njim, ki zdaj z lahkim korakom hite med zvezdami, da ne zamude blagoslova! Pridi, zvezda moja, ne pozabi name!

In v sanjah, skozi težko rdečo zaveso trepalnic, sem ugle dal bel obraz, ki se je smehljalje in milosti poln nagnil k meni.

—

NEDELJA

Iz tople, od rodovitne in blagodarne ljubezni spočite jezenske zemlje, iz mirno vzdramljene, otroškega pričakovanja polne noči je vzknilo preslavno jutro. Meglé, ki so še leno dremale, so se vzdignile počasi iznad rosne ravní, so se nato pognale oblakoma proti nebu ter tam utrnile v mladi luči. Tiho je vztrepetaló v čistém zraku, zaiskrilo se je na pokóšenih senožetih, v zlatem vejevju bukev, jelš in topolov. Tako je nedeljsko sonce oznanilo svoje kraljevanje.

Oznanilo ga je brez glasu. Od nikoder ni bilo ne pesmi, ne vriskanja, ne prazniške besede. Iz doline, s hribov in gričev so se pozdravljale in sil odzdravljale bele cerkve; ali molčale so. Le z očmi, svetlimi, žalostnimi so se spogledavale; in zeblo jih je, čeprav so bile od gorkega sonca obžarjene.

Po široki beli cesti, po stezah preko, travnikov, po strmih klancih se vijo procesije vernih kristjanov. Veliko jih je, ker v potrtem svojem srcu so željni molitve in tolažbe. Ali čudo, za čudo: počasi gredo, tiho in nemo; ne besede ni, komaj da je plaho šepetanje. Glave klonejo globoko, trudno klonejo životi; še tisti so starci, ki imajo mladostna lica.

Gredo, gredo in si šepečejo naskrivaj:

»Ti, kaj praviš, zakaj je umolknila Marija na Hribu? Kaj je ni več?«

In oni drugi se s prezeblimi usti nagne k sosedu in mu reče skoraj brez besed:

»Mislim, da je Marija umrla, ker glasu ni od nje, ki nas je vselej tako lepo pozdravila!«

Nobene besede več, tudi plaho šepetanje je utihnilo.

Gruda molči, ta naša gruda, ki je prepevala kakor nobena nikjer in nikoli! Sladka, bratje, je bila njena pesem, saj ste jo slišali! Vse je bilo v nji, kar je v nas dobrega in lepega, vse, česar se v dnu srca sramujemo in veselimo; bila je tista brezmejna, čista, materinska ljubezen, ki je pravo znamenje slovenske duše in slovenske zemlje. Ob lepem nedeljskem jutru, kadar so od holmov in hribov zapeli zvonovi, nam je bil korak lahek in prožen, lica so bila sveža, oči so gledale jasno in veselo, na ustnicah je bil smehljaj. In vsakemu je bilo takrat srce očiščeno, od jutranje rose oprano, kakor da smo prihajali od spovedi in obhajila. Ob tej blagoslovljeni uri ni bilo nič zlega, nič temnega v nas; bili smo verni otroci te zemlje, svoje matere, vredni njene lepote; z njo smo prepevali in vriskali, z njo žalovali, govorili smo z njo zvesto in odkritosrčno, kakor govori otrok z materjo.

Praznik, poln pesmi in veselja, je bil na nebu, na planinah, na polju in senožeti, na belih cestah, kolovozih in klancih; in bil je najlepši v naših srcih.

Milost božja, kaj se je primerilo v teh silnih časih! Gruda molči, ta naša gruda, ki je nekoč tako veselo in glasno prepevala z nami! Ne gane se; nobena prošnja, noben klic je ne vzdrami. Tudi nebesa molče; v vsej svetlobi svoji so ledena in neprijazna. Gozd ne šumi več, tiho je polje, škrjanci so obnemeli. Ta vesoljna tišina je vsa prežeta z brezmočno žalostjo; življenje ne sope več, vse je okamnelo, mrtvo.

Oj, saj ni nedelja; veliki petek je, dan trpljenja, kesanja in bridkosti! Nemi kleče kristjani v tihi, temni cerkvi, trkajo se

na prsi, čela jim klonejo do mokrih tal. In blede ustnice šepečejo trepetaje tiste velike, čeznатурne ljubezni, polne besede:

»Odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo!«

Pritajena, šepetajoča je ta molitev, ali vendar je glasna, kajti ne zvona ni ne orgel, niti ne ministrantovega zvončka. Zato ne, ker je veliki petek za vernike in za nevernike, od vzhoda do zahoda. Vdrugič je bil križan Kristus; obsojeni od farizejev, bičani in križani so bili z njim kristjani, njegovi otroci.

Ko se je zgodilo to strašno poveličanje na Golgoti, se je nebo stemnilo, se je zemlja stresla v presilni grozi. In v to grozo, v to noč je vriskaje planilo novo, svetlejše sonce; zagrinjalo stare zaveze se je pretrgalo od vrha do tal in evangelij je nastopil svojo pot, da nese odrešenje od naroda do naroda.

Velikega petka je bilo treba za veliko nedeljo; smrti Boga samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ponižanemu človeku veličastno vstajenje.

VÉLIKA MAŠA

Željan tolažbe in posvečenja sem stopil v farno cerkev svetega Pavla, ki je pred zdavnim, zdavnim časom videla in blagoslovila mojo mladost. Po mračnih, vijugastih stopnicah sem se napotil na kor, da bi slišal od blizu pevce in orgle in da bi blagodišeči oblaki izpred oltarja, prepojeni z molitvami, segli naravnost do mojega srca. Cerkev je bila temna, hladna in prazna; v tej tišini in samoti se mi je zdela silno večja in višja nego poprej; in tesnobno mi je bilo, mraz mi je z vlažnimi rokami tipal po licu, dihal mi v dušo plahost in strah. Svetniki so stali na oltarjih kakor sence v senci, nepremični, mrtvi; podobe na stenah so bile široke črne lise brez obličij in brez življenja; večna luč pred vélikim oltarjem je tiho trepetajoča svetila sama sebi.

»Saj ni več zgodaj!« sem pomislil. »Saj ni megle in oblakov ne! Kako, da so zaspali verniki, in kako, da je zaspalo to nebeško sonce ter se nikakor noče vzdigniti iznad noči?«

Pred oltar je prišepal cerkovnik s kajfežem v roki. Ta cerkovnik je vlačil eno nogo tako čudno zdaleč za seboj, kakor da bi ne bila njegova; kljub temu se je sukal spretno in se ni spotaknil, kajti bil je posla vaje. Prižigal je svečo za svečo, meni pa se je zdelo, kakor da bi ne gorela nobena; plameni so bili mirni in mrzli, mrtvaško beli, in brez luči. Cerkovnik je upihnil svečko na kajfežu ter je dolg in sključen odšepal v zakristijo.

Tiho so se odprla stranska cerkvena vrata, kakor da je bila pritislila na kljuko trepetajoča roka plahega in zbeganega človeka, ki si še k Bogu samemu ne upa drugače kot z upognjeno glavo. Prikazala se je drobna, zgrbljena ženska, v dolgo črno ruto zavita. Njen obraz je bil tako bel, da se je svetil v mraku, kakor od čudežne notranje luči obžarjen. Res je bil nož gorja in bolečine zarezal pod očmi in po licih globoke struge solzam, ali spoznal sem takoj in strahoma, da ženska ni betežna starka, temveč da ji je komaj dvajset let. Za njo so prihajale druge, s počasnim, neokretnim, plazečim se korakom, sključenim životom, otrplimi, razjedenimi, splahnelimi lici, udrtimi, usahlimi očmi, opaljenimi ustnicami; vse kakor da nosijo silna bremena na šibkih, izmučenih plečih. In ni se dalo razločiti sedemdesetletne starke od nedoraslega dekletca.

V cerkev so prihajali otroci, s prav tistim plazečim se, utrujenim, omahujočim korakom, kakor so prihajale ženske, njih matere. Starikava je bila hoja, obrazi so bili starikavi in starikavo je bilo tudi vedenje teh prezrelih, izkušenih, od zgodnjega spoznanja bolnih otrok. Njih lica so bila nabrekla, sivkaste polti, kakor da se je bila nabrala umazana voda pod napeto kožo; strahota in žalost pa so bile te oči: ne v enem očesu ni bilo mladosti, ne v enem ni bilo veselja. Kakor da bi se zgrudili pod bremenom, vsak pod svojim, so pokleknil otroci za kamnito, stebričasto pregrado pred velikim oltarjem ter nagnili glave prav do oklenjenih rok.

Začudil sem se, da moškega ni bilo v cerkev. Ko sem se začudil, se je prizibal skozi vrata postaren človek; to se pravi, imel je lase osivele in lica razorana, obrvi in brke pa čisto črne, tako da bi lahko mu bilo šestdeset in čez, lahko pa tudi

še le dvajset let. Bil je kakor prelomljen v pasu; ob enem koraku je zagnal život vznak, da se je videlo belo v očesu, ob drugem pa ga je sunil daleč naprej; tako se je poganjal do najbližje klopi.

Koj za njim je prišel visok, slok, golobrad fant; še mahu ni imel na lepo vzbočeni zgornji ustnici, in če bi ne bilo gub pod očmi in na čelu, bi mislil, da je še napol otrok. Stopal je z drobnimi, previdnimi, plahimi koraki, kakor po ozki, spolzki brvi čez naraslo vodo. Tresel se je po vsem telesu, potresaval in pocincaval je tudi z glavo, pomežikaval neprestano s temnimi očmi, tipal krog sebe z obema trepetajočima roka; tako se je pritipal do klopi ter se tam globoko oddahnil, kakor odrešen pogube in smrti.

Še so prihajali. Prišel je oče, ki je klonil glavo globoko in gledal temno in mrko v tla; levi rokav mu je pomahoval prazen ob životu, z desnico pa je vodil oslepelega sina, lepega mladeniča, ki je s praznimi očmi strmел kvišku. Ob dveh berglah je pritolkel in pridrsal čokat, plečat mož; nikamor se ni ozrl izpod košatih obrvi, njegov zagoreli, bradati obraz je bil priča otrplega trpljenja, okamnelega srda.

In še mnogo jih je prihajalo, brez števila kakor da so vstajali iz grobov.

Na vseh obrazih pa, tako mnogoštevilnih in različnih, je bilo s trdim jeklom zapisano nekaj skupnega, čisto enakega: neugasljiv, neizbrisljiv spomin na neizmerno srčno boleost, na trpljenje in bolečino brez primere, na grozoto, ki ji ni imena, na krivico, ki vpije proti nebu in kliče po sodbi.

Zvonček ob zakristiji je tenko zapel in prikazal se je stari župnik v ornatu. Globoko sklonjen je počasi in trudno stopal

proti oltarju; venec belih las se mu je vil ob sencih, tudi obraz je bil čisto bel in je razodeval globoko žalost.

Ko je stopil župnik pred oltar, so se oglasile orgle, njih glas pa je bil hripav in neubrani zvoki so se lovili in prevračali brez cilja. Ozrl sem se osupel; na visokem stolu pred orglami je sedel mladoleten učenec; izsušena, jetična lica je imel in udrte oči, iz katerih je gledal blede glad. Na nizkem stolcu globoko zadaj je sedel v dve gube sključen mojster orglar; obraz, ob dlan naslonjen, mu je bil ves razdejan od velike bridkosti; pogledal sem bolj natanko tja in sem videl, da ima namesto nog dvojje štorov in da iz teh štorov mrtvo in trdo štrli dvojje lesenih kolcev.

S tresočim, bolnim glasom je molil župnik pred oltarjem, bučno in hripavo, brez radosti, brez vere so mu odgovarjale orgle na koru; njih molitev je bila zgolj beseda. Verniki so klečali globoko doli v hladnem somraku; in njih molitev se je trudna in težka vila od črnih tal proti stropu. Ta molitev je bila prošnja lačnih, ponižanih, v trpljenju umirajočih, bila je očitiranje, hropeči vzdih bolnika, bila je zadnji, obupni klic.

»Kaj ni dovolj, kaj ni že čas, o Bog?«

Bog je slišal in tedaj je videl, da je čas. Vsemogočna roka njegova je odprla vsa okna na stežaj v vriskajočih, šumečih, vročih valovih je planilo sonce v mraz in noč, izlilo se je v potrta srca in jih napolnilo do roba z velikonočno radostjo, seglo je v grobove in jim je dalo življenje, obžarilo je blede lica, ozdravilo jih je in pomladilo.

Z zvonkim glasom je zapel župnik pred oltarjem:

»Te Deum laudamus!«

Pred orglami je sedel sam orglar mojster in orgle so zavris-kale proti nebu:

»Tedeum!«

In iz tisoč prepolnih src, iz tisoč veselo žarečih oči je zado-
nelo po vsej svetli cerkvi:

»Tedeum!«

Minila je na vekomaj črna maša trpljenja sramote in gro-
ze, zazvonilo je k večni véliki maši radosti in ljubezni.

Tedeum! — — —

Sanje ve moje, kam ste se zagledale? —

KONEC

O bšla me je strašna utrujenost, spustila se je temna in težka na mojo dušo, kakor pokrov na rakev.

Sam sem sedel v svoji mrzli, mračni izbi. Moje telo je bilo mrtvo truplo; vse duri do življenja, veselja in žalosti so bile zaklenjene mojemu srcu, niti spomina ni bilo več. Vse je bilo daleč, daleč zadaj, utonilo je v praznoto in mraz.

Potrkal je zunaj, počasi in zamolklo. Tako potrka ječar, kadar pride po obsojenca, da ga spremi na poslednjo pot. Vedel sem, kdo je zunaj, zdi se mi celo, da sem pričakoval tega gosta, tega in nikogar drugega.

»Ave!«

Tiho, slovesno so se odprle duri in ogromna je stala na pragu sodnica Smrt. V črn plašč je bila zavita in široko perjanico je imela na glavi. Moje slabotno in vendar tako težko truplo se je vzdignilo, da pozdravi gosta, kakor se spodobi.

Ko je sédel za mizo, ni odložil perjanice, zavil se je še tesneje v svoj plašč in je gledal mirno in strmo name s svojimi globokimi, srepimi očmi. Šel sem trudoma v kot, da bi pristanvil samovar, skuhal gostu čaja. In čutil sem, da so me oči njegove spremljale ob vsakem koraku, mirne in srepe, v dno izprašujoče. In ko je bil čaj skuhan, sem prinesel samovar na mizo, postavil zraven dvojce skodelic ter prisedel k svojemu gostu. Točil sem s trepetajočo roko, gost pa se ni pritaknil

skodelice. Koščene roke so bile trdo in nepremično sklenjene na širokih prsih, plamena v jamah pod čelom sta bila temna in tiha.

»Pij!« sem mu rekel ter porinil skodelico predenj.

Ni se ganil.

Mrzla groza mi je leno in počasi lila iz srca v lice in v srce nazaj ter je nazadnje tesno objela ves ubogi život. Tišina v izbi je bila tolika, da je vpila do nebes; in z vso dušo sem hrepenel in čakal, da bi črni gost izpregovoril, pa če bi izpregovoril najstrašnejšo, zadnjo besedo.

In Smrt je izpregovorila; resen in globok je bil njen glas, skoraj blag.

»Človek, povej, kako si živel, komu živiš!«

Trepetal sem v svojem strahu in v svoji ničevosti; odgovoril nisem, ker odgovora nisem vedel.

Tedaj je govorila Smrt sama namesto mene in je rekla ... s prav tistim zamolklim in zastrtim glasom, kakor poprej, ki je bil podoben pesmi večernega zvona za daljnimi meglami.

»Žela sem veličastno žetev, na brezmejnih njivah sem jo žela, kjer je bil človek sam sejal. Tako dolga je bila ta žetev od jutra do večera in še od večera do jutra, da mi je bila roka že obnemogla, da se je kosa že krhala. Po kolovozu kraj njive si prišel ti in si se ozrl postrani na črno deklo božjo. Zasmilil se ti je ta in oni zlati klas, ki je padel; napol iz strahu, napol iz nečimrne hinavščine si potočil papirno solzo za tem in za onim, za Milavcem, za Valenčičem, za Bercetom in še za nekaterimi; nase, nase edinega pa si mislil ves čas. Na nič drugega nisi pomislil! Nisi pomislil, da to zlato klasje, ki je bilo pokošeno in povezano v snope, ni umrlo, temveč da bo obro-

dilo tisočkratno življenje! Pomislil nisi, da nikoli še nobena solza ni bila potočena zastonj, da nikoli nobena kaplja krvi še ni bila prelita zastonj; pomislil nisi, da je smrt mati in da teše nebeški tesar mrtvaško posteljo in zibel obenem. Vsega tega ti ni bilo mar, mislil si nase, bal si se zase, zato ker si gledal poslednjo sodbo in te je bilo te sodbe strah! Strah te je bilo vprašanja: čemu si živel, človek, komu živiš? Povej mi zdaj, ob tej uri, ki je ura sodbe in ura posvečenja: ko pridem k tebi, da pojdeš z menoj na poslednjo pot, — kóga boš klical na pomoč, da ti bo v trpljenju stal ob strani, da bo tvoj besednik pred pravičnim sodnikom?»

Ukazujoč in trd je bil ob teh besedah glas matere Smrti in vsa moja duša, ves moj ubogi, ponižani jaz je bil vklenjen jetnik njenih oči, teh temnih plamenov.

Vzklíkní sem; iz globočine mojega umirajočega srca je planilo:

»Mati!«

Tih in mračen, kakor poprej, je bil plamen njenih oči; na dušo mojo, ki se je krčila v grozi, je tipal mrzli dih iz njenih ust. In zaklical sem v tej bolečini, v tem predsmrtnem spoznanju:

»Domovina!«

Milejši, jasnejši je bil plamen njenih oči, že se je dramilo v njem usmiljenje in odrešenje. Ali ganil se ni moj gost, moj sodnik, ni mi odgovoril, ni me izpustil.

Takrat se je v grozi in bolesti razklalo moje srce, da je dalo, kar je še imelo:

»Bog!«

V tistem hipu, ob tisti, besedi sem se sladko zbudil iz dol-

ge, strašne bolezni. Poleg mene, ob čaju, je sedela svetnica odrešenica; držala me je za roko in smehljala se je, kakor se mati smehlja otroku, ki je ozdravel.

Ime ji je bilo: Življenje, Mladost, Ljubezen. —

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-068-5